INSTITUTUL NAȚIONAL AL PATRIMONIULUI BIBLIOTECA Nr. Inv. 1632/17

INSTITUTUL NAȚIONAL AL PATRIMONIULUI BIBLIOTECA

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

ANUL XXXVIII. — FASC. 123—126 IANUARIE—DECEMVRIE 1945

http://patrimoniu.gov.ro

TABLA DE MATERII

Pagina

I. ARTICOLE

MAFA GOLESCU, *Icoana pe sticlă a zugravului oniţă ot Braşov* . . . . 7—10
HORA TEODORU, *Porţile Sucevei* . . . . 11—19
TEOIL SAUCIUC-SĂVEANU, *Două geme antice din cythia Minor* . . . . 20—24
ALEANDRU VASILESCU, *Cetatea Dâmboviţa* . . . 25—53
NADJDA GR. ROMALO, *Leordeni* . . . . 54—63
ŞTERN BALŞ, *Casa din Leordeni* . . . . 64—76

II. COMUNICĂRI

HORA TEODORU, *O uşă mai nouă dela Biserica caune din Bucureşti* . . . . 77—78
— *iatră uitată* . . . . 78—79

III. NECROLOAGE

TEOIL SAUCIUC-SĂVEANU, † *Profesorul Ion Andrieescu* 80
G. OPRESCU, † *Coriolan Petranu* . . . . 80—81
PETRE ANTONESCU, † *Arhitectul Paul Smarandescu* 81

IV. RECENSII

Pagina

VICTOR BILCIURESCU, *Bucureşti şi Bucureştenii de ieri şi de azi*, 1945 (A. Sacerdoţeanu) . . . 82
GEORGE COSTESCU, *Bucureştii vechiului Regat*, 1944 (A. Sacerdoţeanu) 82
GHEORGHE CRUTZESCU, *Podul Mogoşoaei*, 1944 (A. Sacerdoţeanu) . . . . 82—84
I. IONAŞCU, *Documente bucureştene privitoare la proprietăţile Mânăstirii Colţea*, 1941 (A. Sacerdoţeanu) . . . . 84—86
G. OPRESCU, *Manual de istoria artei*, 1943—1945 (A. Sacerdoţeanu) . . . . 86—87
GEORGE POTRA, *Hanurile bucureştene*, 1943 (A. Sacerdoţeanu) 87

http://patrimoniu.gov.ro

TABLA ILUSTRAŢIILOR

Pagina

ICOANA PE STICLĂ A ZUGRAVULUI IONIŢĂ OT BRAŞOV

Fig. 1. — Reproducerea în culori a icoanei, în mărimea originalului. 8

PORŢILE SUCEVEI

Fig. 1. — Clopotniţa mănăstirii Sfântul Gheorghe din Suceava. Faţada principală în timpul lucrărilor din 1939. Se vede forma originală a ferestrei, micşorată în timpul restaurării, terminată în 1910. Clişeul autorului 12

Fig. 2. — Clopotniţa mănăstirii Sfântul Gheorghe din Suceava dinspre Sud-Vest, în timpul lucrărilor din 1939. Se văd, la etaj, câte trei rânduri de cărămidă între colţarii de piatră de talie. Clişeul autorului 13

Fig. 3. — Clopotniţa mănăstirii Sfântul Gheorghe din Suceava. Faţada spre curte în timpul lucrărilor din 1939. Se vede zidăria de umplutură din uşa etajului şi forma originală a ferestrei, micşorată în timpul restaurării terminată în 1910. Clişeul autorului 14

Fig. 4. — Clopotniţa mănăstirii Sfântul Gheorghe din Suceava. Cheia arcadei dela intrare, după înlăturarea tencuelilor în 1939. Se vede şanţul uşilor culisate. Clişeul autorului 15

Fig. 5. — Clopotniţa mănăstirii Sfântul Gheorghe din Suceava. Piciorul Est al arcadei dela intrare, după înlăturarea tencuelilor în 1939. Se vede şanţul porţilor culisante şi locaşul bârnei de baricadare. Jos apărătoarea de roţi, pusă în 1910. Clişeul autorului. 15

Fig. 6. — Clopotniţa mănăstirii Sfântul Gheorghe din Suceava. Piciorul Vest al arcadei dela intrare, după înlăturarea tencuelilor în 1939. Se vede şanţul porţilor culisante şi locaşul de odihnă al bârnei de baricadare. Jos apărătoarea de roţi pusă în 1910. Clişeul autorului. . . . 16

Fig. 7. — Clopotniţa mănăstirii Sfântul Gheorghe din Suceava— Intrarea. Planul, elevaţia şi secţia 17

Fig. 8. — Cetatea Sucevei. Poarta castelului. Plan, elevaţie şi secţii. 18

Fig. 9. — Voroneţ. Poarta clopotniţei. Planul (după Romstorfer şi G. Balş) 19

Pagina

DOUĂ GEME ANTICE DIN SCYTHIA MINOR

Fig. 1. — Gemă din Callatis 21

Fig. 2. — Gemă din Scythia Minor 22

CETATEA DÂMBOVIŢEI

Fig. 1. — Harta regiunii Voineşti-Gemenea 26

Fig. 2. — Planul ruinelor cetăţii 26

Fig. 3. — Zidul dinspre Răsărit 27

Fig. 4. — Zidul dinspre Apus 27

Fig. 5. — Zidul dispre Sud 28

Fig. 6. — Zidul dinspre Nord 28

Fig. 7. — Valea Dâmboviţei, unde se află cetatea lui Negru-Vodă 48

Fig. 8. — Schitul Negru-Vodă, Cetăţuia 48

Fig. 9. — Schitul Negru-Vodă, Cetăţuia 48

Fig. 10. — Vârf de munte lângă schit 48

Fig. 11. — Mihai Viteazul în stânca schitului Negru Vodă, Cetăţuia (schiţă comunicată de autor) 49

Fig. 12. — Crucea dela Schitul Negru-Vodă, Cetăţuia 49

Fig. 13. — Inscripţia de sub cruce 49

Fig. 14. — Crucea dela Burlăneşti 52

LEORDENI

Fig. 1. — Zidul de împrejmuire spre Sud 55

Fig. 2. — Zidul de împrejmuire spre Sud-Est . . . 55

Fig. 3. — Poarta de intrare spre curtea grajdurilor . 56

Fig. 4. — Poarta de intrare pe latura Est 57

Fig. 5. — Casa în forma actuală 59

Fig. 6. — Pivniţa casei 60

Fig. 7. — Ctitorii bisericii 61

CASA DIN LEORDENI

Fig. 1. — Planul de situaţie 65

Fig. 2. — Faţada principală 65

Fig. 3. — Faţada laterală 66

Fig. 4. — Straşina mare 66

Fig. 5. — Planul parterului 67

Fig. 6. — Planul etajului 68

Fig. 7. — Secţia Nord-Sud 69

Fig. 8. — Secţia Est-Vest 69

Fig. 9. — Bolta gangului dela intrare 70

Fig. 10. — Ferestrele interioare între hall şi salon . . 70

Fig. 11. — Ferestrele salonului la etaj 71

Fig. 12. — Soba de zid din hall 72

http://patrimoniu.gov.ro

Pagina

Fig. 13. — Soba de zid din salon 73
Fig. 14. — Soba de zid din camera Nord-Vest . . . 74
Fig. 15. — Soba de zid din camera Nord-Est 75
Fig. 16. — Beciul de sub magazie 76
Fig. 17. — Discuri decorative la sobe 76

O UŞĂ MAI NOUĂ DE LA BISERICA SCAUNE DIN BUCUREŞTI

Fig. 1. — Uşă dela biserica Scaune din Bucureşti. Clişeu I. Comănescu 77

Pagina

Fig. 2. — Uşă dela biserica Scaune din Bucureşti. Releveu Arhit. Angela Scheletti 77

PIATRĂ UITATĂ

Fig. 1. — Fus de coloană. Clişeu I. Comănescu . . 78
Fig. 2. — Fus de coloană. Elevaţie şi vedere de sus. Releveu Arhit. Angela Scheletti . . . .
Fig. 3. — Fus de coloană. Detaliu. Releveu Arhit. 78
Angela Scheletti 78

http://patrimoniu.gov.ro

ICOANA PE STICLĂ A ZUGRAVULUI IONIŢĂ OT BRAŞOV

Cum trebue să privim icoanele pictate pe sticlă? Să le apreciem numai pentru faptul că ele sunt o caracteristică a artei populare transilvănene dintre anii 1650—1850 şi să le lăudăm pentru naivitatea compoziţiei şi cruditatea colorilor? Gustul nostru obosit de manifestările stereotipe, prea îngrădite de restricţii, să se lase înviorat de stângăcia liniilor şi de paleta rudimentară, formându-ne convingerea că acesta este genul autentic al artei noastre populare, atunci când se exprimă prin mijlocirea tehnicei picturii pe sticlă?

Credem că premisa este greşită, că acest gen, ca şi alte forme ale manifestării artistice, are creşterile şi scăderile sale, şi că merită a fi urmărit în toată evoluţia sa.

Veritabila iconărie populară ar avea drept caracteristică «grosolănia desenului şi stridenţa tonurilor»; s'a spus îndestul şi o repetăm încă odată: din ilustraţiile primitive trebue, zice-se, să se desprindă un geniu barbar, aspru, geniul reprezentării directe a naturii. Poporul nostru însă, — o putem uşor dovedi în toate domeniile artistice de-a-lungul veacurilor, — s'a lăsat mai ales cucerit de feţele stinse, dar totuşi luminoase, de armonii coloristice dozate instinctiv, arătându-şi aplecarea mai degrabă spre stilizare decât spre redarea naturalistă a formelor — nu avem decât să privim una din icoanele d-lui Alex. Neagu, reprezentând pe « Isus şi viţa de vie », unde strugurii sunt redaţi prin fâşii ondulate de diferite nuanţe, în loc de a figura boabele, întocmai ca la transpunerea unui motiv real în ţesătura covorului — şi aceasta o face în toată sinceritatea sensibilităţii sale, fără intervenţia vreunei şcoli care să-i influenţeze gustul, alterându-l. Să luăm ţesăturile, broderiile, olăria, ouăle încondeiate: nicăiri nu întâlnim stridenţa unei orgii de colori. După opinia generală, zugravii icoanelor pe sticlă, singurii, s'ar abate dela poruncile gustului strămoşesc.

Colori furate macului, spicului de grâu şi albăstrelelor, grup de flori atât de scumpe meşteşugarilor celorlalte neamuri din Ardeal, care alcătuesc decorul farfuriilor de duzină ieşite din fabrici, sunt colori care se preling şi pe icoanele transilvănene, de care vorbim. Dar icoana românească pe sticlă, la începuturile ei, deşi tehnica pare adoptată relativ de curând şi străină, rămâne totuşi în tradiţie. Această constatare s'ar întări dacă am putea avea la îndemână mai multe exemplare datate din acest friabil material.

Icoanele socotite drept cele mai vechi, cum e de pildă icoana din colecţia Iorga, reprezentând *Sfânta Troiţă* [1], cu predilecţia ce o arată pentru roşu trandafiriu alăturat de verde şi temperat de un albastru fumuriu, cu mult aur, ca şi *Sfântul Haralambie* [2] din aceeaşi colecţie, lucrat tot în tonul acela de albastru, mai susţinut însă, cu brun pe fond de argint, ca mai multe icoane aparţinând d-lui C. Brăiloiu, sau « Sfântul Nicolae » al lui Savu Moga, înfăţişat de d-ra Lena Constante, în buletinul *Artă şi Tehnică Grafică* [3], pictat în aceleaşi tonalităţi discrete, se deosebesc net de seria icoanelor sgomotos colorate. Chiar atunci când meşterul român, să-l numim artist, se foloseşte de roşul cel aprins, îi astâmpără adesea brutalitatea cu un verde măsliniu sau îl alătură de acel « vânăt cu *umbreală* de alb », de care mai vorbesc ultimii făuritori de icoane. E

---

[1] N. Iorga, *Les Arts Mineurs en Roumanie*, Bucureşti, 1934, Pl. XI.

[2] *Ibid.*, pl. XII; o icoană cu acelaşi subiect şi cu un colorit asemănător, provenind dela Perşani, sat dintre Braşov şi Făgăraş, se află în Muzeul Fund. Cult. Regale Al. Saint-Georges; colecţia cuprinde 54 de icoane pe sticlă, având mai toate aceeaşi provenienţă. Intre altele, este de remarcat Maica Domnului « Galaktotrofusa » (alăptând copilul). Mulţumim d-lui Al. Saint Georges care ne-a îngăduit cercetarea lor.

[3] *Pictura pe sticlă în satul Drăguş*, Caetul 6, fig. p. 42.

INSTITUTUL NAŢIONAL AL PATRIMONIULUI BIBLIOTECA Nr. Inv.

http://patrimoniu.gov.ro

curios de constatat cum, în spiritualele narațiuni ale lui Matei Țîmforea, grafismul fărâmițează în așa măsură câmpurile colorate, încât domolește tăria cromaticei [1].

Icoana, care poartă cea mai veche dată ce se cunoaște până acum, este opera zugravului Nicolae din Lancrăm, datată din 1787, și reprezintă *Adormirea Precestei* [2]. Suntem în măsură să prezentăm astăzi o icoană cu șapte ani mai veche, o icoană a Maicii Domnului, încununată de îngeri, cu Isus în brațe; copilul ține globul-cruciger într'o mână și binecuvântează cu cealaltă. Citim următoarea inscripție în caractere chirilice albe pe fond verde: « Zugrăvitu-s'au ačastă sfântă iicoană de Ioniță zugravu ot Brașov. Anul 1780 O-tom. 10 zile ». Ductul desenului este fin și sigur, nu se observă nicio deformare, nicio lipsă de proporții izbitoare, așa cum ne-am obicinuit să le vedem pe alte icoane, ci dimpotrivă, o măsură și o grație desăvârșite. Conturul obrazului, pleoapele, mâna, sunt subliniate cu roșu, ca să indice umbrele, iar umbra svârlită de *maforion*-ul roșu cărămiziu, presărat cu rozete albe și cu o singură stea de aur, pe vestmântul de dedesubt, care este albastru fumuriu, e negricioasă; Isus e drapat în verde peste cămășuța de fir; cutele îmbrăcămintei sunt redate printr'o linie neagră și alta alburie; ele sunt bine distribuite; pe galoane, aurul nu este aplicat grosolan, sunt ornamentate cu zigzaguri albe. Ingerii, în verde presărat cu cruciulițe albe, au mantii fluturânde roșii, aripi albastre și îngenunche pe nori aurii. Vedem aplicate aci, învățăturile culese de cei ce au studiat icoanele pe sticlă dela ultimii mânuitori de « condei »: « *umbrești cu coloare închisă.* Faci apoi fețele cu alb și cu ceva rosu » [3]. S'ar zice că s'a folosit aci tehnica părăsită a colorilor preparate cu albuș de ou, iar nu cu ulei. Inconjurată de zimți aurii îndreptați în afară, icoana noastră se detașează pe un fond simplu, vânăt. Felul acesta de prezentare indică imitația unei foi volante. Mai toate icoanele pe sticlă au împrejur un cadru cu zimți sau colțișori, îndreptați înăuntru. Zimți grosolani îndreptați în afară, întâlnim doar pe vreo două gravuri religioase [4].

[1] I. C. Ioanidu și G. G. Rădulescu, *Icoane pe sticlă*, în *Bulet. Comisiunii Monumentelor Istorice*, an. XXXV, fasc. 113—114, 1942, fig. 8.

[2] Gh. Pavelescu, *Contribuții pentru cunoașterea picturii pe sticlă la Românii din Transilvania*, în *Apulum, Bulet. Muzeului Regional Alba-Iulia*, 1939—1942, p. 288 și Gh. Pavelescu, *Pictura pe sticlă la Români*, în *Rev. Fundațiilor Regale*. An. XII, Martie 1945, nr. 3, p. 640.

[3] *Ibid.*, p. 643.

[4] I. Mușlea, *Xilogravurile țăranilor români din Ardeal*, în *Artă și Tehnică Grafică*, caetul 8, 1939, fig. 3, 13.

Că au servit xilogravurile drept model icoanelor pe sticlă, așa cum au presupus N. Iorga, I. Mușlea, E. Vîrtosu și alții, se poate dovedi. Foile volante reprezentând sfinți se găsesc la Athos, ca și în toate țările din jurul nostru. Dăm următoarele exemple de înrudire între stampe și icoane pe sticlă:

D-l I. Mușlea reproduce o icoană pe sticlă găsită la Brașov [1], în care d-sa recunoaște un element mitologic, interpretare ce a fost reluată mai târziu de d-nii I. C. Ioanidu și G. G. Rădulescu: « Sfântul Gheorghe. De remarcat personajul dinapoia sfântului, ținând în mână paharul din care cavalerul a băut pentru a prinde puteri nouă ». Subiectul adesesa întâlnit în Grecia și în celelalte țări balcanice, dar care nu există în iconografia apuseană, ilustrează o legendă greacă din veacul al XI-lea, minunea atribuită « post mortem » sfântului, care isbăvește pe copilul Gheorghe luat prins de Agareni și dat căpeteniei lor ce poartă numele de Amira în erminiile românești [2]. M. Didron descrie o gravură asemănătoare adusă de dânsul dela Sfântul Munte [3], iar J. Aufhauser reproduce alta cu același subiect în studiul său despre Sfântul Gheorghe [4]. Gravuri rusești, una din ele purtând data 1659, reprezentând sfinți, pornite dela mănăstirea atonită Lavra, au făcut ocolul prin Ucraina, Polonia, Galiția, pentru ca să ajungă în părțile noastre și să se păstreze la Biblioteca Academiei Române. Pe unele din ele, sfinții cavaleri poartă un fel de chiveră cu pene în formă de mitră episcopală, așa cum o vedem adesea pe icoanele ardelene. La aceeași bibliotecă, se păstrează gravuri în lemn, înfățișând sfinți așezați în romburi, așa zisa « masa raiului » a lui Onisie Pop [5], întocmai cum îi vedem pe o icoană pe sticlă, aflată la muzeul Fundațiilor Regale Saint-Georges, provenind dela Perșani. Sfântul Haralambie gravat de Teodosie dela mănăstirea Neamț în 1852, reprodus de d-l Mușlea [6], trebue să fi servit drept șablon aceluiași sfânt din colecția Saint Georges. Foi în genul acelora de care vorbim, au fost găsite de d-rul Ciuhandu, lipite în jurul pristolului unei biserici din dioceza Arad și donate Academiei Române; ase-

[1] Mușlea, *Pictura pe sticlă la Românii din Scheii Brașovului*. Extras din *Țara Bârsei*, I, 1929, Brașov. p. 11, fig. 2.

[2] M. Golescu, *Sf. Gheorghe isbăvește copilul dela Amira*. București, 1935 și M. Golescu, *Saint Georges délivre l'adolescent emmené en captivité par les infidèles*, în *Bulet. Com. Mon, Ist.*, an. XXX, fasc. 93, 1937, p. 128,

[3] *Manuel d'iconographie chrétienne*. Paris, 1845, p. 375.

[4] *Das Drachenwunder des Hl. Georg in der byz. Kunst, Byzantinisches Archiv*. Leipzig, 1911, pp. 165—166. La Muzeul Saint Georges se află o icoană pe sticlă cu același subiect.

[5] *Xilogravurile*. Fig. 16. Biblioteca Academiei Române. Mapa Iconografice C. IV.

[6] *Ibid*. Fig. 28.

http://patrimoniu.gov.ro

Fig. 1. — ICOANA PE STICLĂ A ZUGRAVULUI IONIȚĂ OT BRAȘOV
Colecția Nadejda Gr. Romalo

http://patrimoniu.gov.ro

menea foi au fost văzute de noi în jurul unei biserici desafectate din Arbănaşi în Bulgaria.

D-l prof. I. D. Ştefănescu ne atrage atenţia şi asupra medalioanelor de sticlă, pictate cu subiecte religioase, care se păstrează în tezaurul mănăstirii Suceviţa din Bucovina, datând dela începutul veacului al XVII-lea şi poate mai devreme. Execuţia lor e mult superioară picturii pe sticlă a icoanelor transilvănene şi poate avea un loc în cercetarea filiaţiunii acestora din urmă [1].

Cu privire la unele detalii «noi» sau inspirate direct după natură, cum ar fi de pildă femeia torcând, plugul tras de boi, ciobanii cântând din fluier în timp ce pasc oile, pe care le observăm pe aceste icoane, ele sunt amănunte care fac de mult parte din anumite compoziţii religioase. Aşa, femeia care toarce, este Eva după isgonirea din rai, alături de Adam care sapă pentru a-şi câştiga pâinea la sudoarea frunţii; plugul cu boi condus de ţăran, îşi are loc de întotdeauna în reprezentarea sfântului Ilie şi se mai întâlneşte pe foarte vechi manuscrise bizantine, în care figurează lucrările de primăvară. Pe unele icoane înfăţişând pe sfântul Ilie, ni se arată profetul în peştera figurată cu un contur multicolor poligonal, hrănit de unul sau de mai mulţi corbi ce-i aduc pâinea în cioc şi apoi ridicându-se în slavă cu carul său înflăcărat tras de cai înaripaţi; aci sunt reprezentate două momente ale aceleiaşi legende, dar pe alte icoane vedem alăturate câte două teme deosebite, de pildă: Cina cea de taină şi Judecată de apoi, Răstignirea şi Invierea, Iisus Hristos în slavă şi o *Deisis*, Maica Domnului îndurerată alături de Iisus şi viţa de vie, cum se văd pe icoanele d-lui Alex. Neagu, provenind din Şeica-Mare şi împrejurimi, având unele din ele un colorit cu deosebire de plăcut. Ciobanii, sunt păstorii cărora li s'a vestit Naşterea Domnului şi au zis «să mergem», plecând îndată în căutarea lui Iisus (Luca 2, 15). Am crezut că amănunt cu adevărat nou ar fi copilul din copaia daurită dela picioarele femeii care toarce, cum se vede pe o icoană din posesia d-lui dr. J. Dona, dar îl întâlnim în zugrăveli de biserică la Budeşti, Vâlcea de pildă. D-l T. Podea relevând faptul că sfinţii nu sunt zugrăviţi după tradiţie în icoanele pe sticlă, dă drept exemplu o aşa zisă Sf. Veronică. E şi de astădată transpunerea unei xilografii, dar profane, o înfăţişare a unui anotimp, cum o arată inscripţia: «Toamna Veronicăi» care se desluşeşte clar în reproducerea alăturată descrierii. Fantezia îşi dă liber curs mai ales în partea decorativă: încadrarea subiectului, împlinirea spaţiilor goale. Medalioane cu evanghelişti în colţurile unor volute baroce, draperii roşii atârnând din slavă, motive ovale aurii alternând cu stele, pomi trataţi ca flacări verzi pe dealuri brăzdate, conifere cu fructele lor în aur pe fond roşu, cuprinse de un al doilea cadru alb cu ramuri verzi şi flori bogate cărămizii, o varietate infinită de combinaţii, în care simţi plăcerea celui ce le execută şi care, după ce a fost oarecum strunit de neşovăelnica învăţătură religioasă, îşi ia avântul.

Vorbind de amănunte şi de subiecte, să ne oprim o clipă la studiul d-lui I. Barnea: «*O temă de iconografie «occidentală» în pictura bisericilor moldoveneşti*» (Buc. 1945), în care ni se spune că o înfăţişare simbolică antropomorfă a Sfintei Treimi, care a luat fiinţă în veacul al XII-lea în Franţa şi s'a răspândit în Occident, de unde, prin Italia şi Balcani a trecut în Rusia, este figura de om (înger) cu trei feţe; pe lângă icoana pe sticlă din secolul al XIX-lea, opera iconarului Ion Pop dela Făgăraş, din colecţia d-lui Ioanidu [1], pe care d-sa o citează, fie-ne îngăduit să mai semnalăm şi pe cea publicată de d-l I. Pavelescu la figura numărul 5 din articolul apărut de curând în «Revista Fundaţiilor Regale» din Martie 1945, exemplar care diferă întrucâtva de primul, şi care se află la Muzeul Etnografic din Cluj, provenind din biserica Sibiului. Reprezentarea era cunoscută în biserica din Arpaş, unde figurează pe dosul catapetesmei, datorită unui zugrav din dinastia pictorilor Grecu [2], care se îndeletnicea şi cu pictura pe sticlă; o mai găsim şi în culegerea de modele de pictură, Erminia din Biblioteca Academiei Române, care poartă cota 4602. Insistăm asupra autorilor erminiilor, ai picturii bisericeşti şi ai icoanelor pe sticlă, arătând că dintru început ei trebue să fi aparţinut unui mediu monastic, sau să fi fost familiarizaţi cu el.

Că meşteşugul picturii pe sticlă l-ar fi avut numai Românii, cum o susţine d-l I. M. Neda [3], pare a se infirma prin subiectul şi inscripţia icoanei publicate tot de d-sa ceva mai înainte: simbolizarea sub forma reală şi sub forma mistică a cuminecăturii prin care Iisus Hristos se sacrifică pe altar în liturgia apuseană, «H[eiliges] Altar Sakrament» [4]. Din aceeaşi inspiraţie catolică fac parte icoanele înfăţişând pe

[1] Ioanidu I. C. şi Rădulescu G. G., *Icoane pe sticlă*, în *Revista Istorică Română*, vol. XIV, fasc. II, 1944, p. 264—265.

[1] Ioanidu şi Rădulescu, *loc. cit.*, fig. 7.

[2] Valeriu Literat, *Biserici din Ţara Oltului şi «de pe Ardeal»*, în *Anuarul Com. Mon. Ist., secţia p. Transilvania*. Cluj. 1938, p. 43, fig. 22. Cf. şi Sever Mureşianu, *Iconologia creştină occidentală şi orientală*. Bucureşti, 1894, p. 169—172.

[3] *Centrul de iconari din comuna Laz (Alba)*, în *Revista Istorică Română*, an. XIV, fasc. 11, 1944, p. 224.

[4] *Ibid.*, an. X, 1940, p. 372—373. Cf. şi nota noastră din aceeaşi revistă, XI—XII, 1941, p. 369.

http://patrimoniu.gov.ro

Iisus şi Sfântul Ioan, copii, cu câte un miel în braţe într'o ghirlandă de flori. Apoi, asemenea icoane se cunosc şi în Galiţia.

Icoana pe care o aducem azi la cunoştinţa cetitorilor, aparţine d-nei Nadejda Gr. Romalo şi provine din comerţul de antichităţi dela Braşov; ea ne învaţă următoarele lucruri, împiedecându-ne să stăruim în unele erori:

I. Că iconari au existat chiar la Braşov; că ei nu veneau numai dela Gherla şi dela Nicula, sau, dacă Niculenii s'au stabilit la Braşov, aceasta s'a petrecut la o dată mult anterioară aceleia de care vorbeşte Bariţiu la 1847.

II. Că icoanele din Braşov pot fi şi semnate şi datate.

III. Că sunt şi mai vechi decât se credea până acum (100—130 de ani).

IV. Că Ioniţă ot Braşov dela 1780 depăşeşte ca talent şi ca tehnică pe iconarii din Scheii Braşovului, ale căror nume ni s'au păstrat: Ghimbăşan Iconaru, Rudolf Zainichi, poreclit «Dolfi» şi Trâmbiţaş.

Ca şi în alte domenii, şi în acesta de care ne ocupăm astăzi, omul mai bine înzestrat reuşeşte un lucru pe care alţii vor căuta să-l imite cu mai multă sau mai puţină îndemânare şi în acest chip isvoadele se împrăştie. Un grup de zugravi alcătuesc un atelier în care sunt ajutaţi de ai lor, soţie, copii, ucenici, lucrând sub directa supraveghere a meşterului; după dispariţia celui ce l-a înjghebat, ca să nu se piardă câştigul, cei lipsiţi de orice talent, duc mai departe industria şi iată degenerarea tipului asigurată. Atâta timp cât se lucrează inimos, cu plăcere, operele ieşite din aceste ateliere păstrează anumite calităţi; atunci când ghiceşti oboseala şi plictiseala unui lucru de mântuială, făcut pentru singurul interes al venitului, nu mai ai ce admira.

Zugravul Ioniţă ot Braşov va fi fost, în jurul anului 1780, un întemeietor de atelier în felul celor despre care am vorbit, unde trebue să fi învăţat meşteşugul de bună tradiţie iconari mai târzii de talentul unui Savu Moga. Din reproducerile ce ne stau la îndemână, nu isbutim să recunoaştem factura lui, care este uşor de diferenţiat, pe nicio altă icoană — aşteptăm descoperiri ulterioare care să ne înfăţişeze mai bine personalitatea sa.

MARIA GOLESCU

RÉSUMÉ

L'ICONE SUR VERRE DE IONIŢA OT BRAŞOV

Une icone peinte sur verre portant la date 1785 et la signature de « Ioniţa ot Braşov », nous permet de constater que des Roumains travaillaient de pareilles images à Braşov même, fait qu'on avait mis en doute. La tonalité de cette icone, la plus ancienne qui nous soit connue, correspond au coloris caractéristique de l'art populaire roumain en général.

On signale en outre d'autres images peintes sur verre qui permettent d'établir avec certitude le rapport de ces monuments avec les gravures religieuses sur bois, que d'autres auteurs avaient supposé exister.

Alte lucrări consultate:

Lena Constante, *Iconarul Savu Moga*, în *Boabe de Grâu*, an. III, 1932, p. 586—589.

C. Brăiloiu, *Icoane pe sticlă ale zugravului făgărăşean Savu Moga*, Catalog. Ministerul Propagandei Naţionale, 25 Oct.—3 Noem. 1943.

I. M. Neda, *In legărură tot cu pictura pe sticlă*, în *Rev. Ist. Rom.*, 1941, XI—XII, p. 372—375.

G. Oprescu, *Peasant art in Rumania.*

N. Cartojan, *Mântuitorul şi Viţa de vie*, în *Artă şi Tehnică Grafică*, caetul 1, 1937, p. 3.

Artă şi Tehnică Grafică, caetul 2, reproducere în colori.

E. Virtosu, *Trei gravuri în lemn cu temă religioasă*, în *Artă şi Tehnică Grafică*, caetul 3, 1938, p. 49.

T. Podea, *Transylvania*, Bucureşti 1936, p. 152—154.

http://patrimoniu.gov.ro

PORȚILE SUCEVEI

Multe din monumentele noastre mai vechi sunt încă acoperite cu straturi mai recente de tencueli, care ne învălue înfățișarea lor originală. Este de ajuns să le înlăturăm ca să apară zugrăveli în frescă, cărămizi sau ornamente de lut smălțuit și alte podoabe ascunse, uneori, chiar nebănuite particularități structurale sau constructive. In felul acesta a fost scos la lumină și secretul porților celor mai vechi din Suceava.

Clopotnița Mănăstirii Sfântul Gheorghe din Suceava este cunoscută cetitorilor acestui buletin încă din 1910, când Părintele Dimitrie Dan a publicat fotografii ce ne reprezintă în trei înfățișări deosebite și succesive monumentul, înainte și după radicala restaurare terminată în acel an [1].

Inainte de 1894, clopotnița, zidită din piatră de Petru Șchiopul în anul 1589 — așa ne spune inscripția zugrăvită în biserică [2] — nu era tencuită pe din afară decât în partea de sus, pe o fâșie îngustă, sub strașină, unde zidăria fusese supraînălțată [3]. Pe latura Sud, care se vede în fotografie, se pot observa, cu oarecare greutate, în afară de fereastra din mijloc încă alte două deschideri, astupate cu zidărie de umplutură. După tencuiala care o înconjoară, semn vădit al unei prefaceri, deducem că deschiderea mai mică, din dreapta (poate o firidă) nu este originală ci o spărtură mai nouă.

Mai târziu, în anii 1894—6, clopotnița a fost tencuită și spoită în întregime [4] și sub această sclipitoare haină albă ne apare și în frumoasa fotografie publicată de G. Balș [5]. Proporția este surprinzător de joasă iar deschiderile pentru sunetul clopotelor neobișnuit de mici, plinurile copleșind cu totul golurile. Se impune presupunerea că nu avem decât partea de jos a unui turn care, în cugetul ctitorului, ținând seama de impunătoarea lărgime de 11,80 m dela bază, ar fi trebuit să depășească în înălțime atât clopotnița din apropiere, cu o bază de 9,80 m, ridicată de Alexandru Lăpușneanu pe la 1560—1561, lângă biserica Sfântul Dumitru [1], cât și clopotnița ridicată de Petru Șchiopul la Galata, în anul 1584, cu o bază de 9,00 × 9,55 m [2].

La începutul veacului, cunoscutele lucrări de restaurare desăvârșite în 1910, au menținut îmbrăcămintea de tencuială a bătrânelor ziduri de piatră, încărcând-o de profile nejustificate de vechi urme, în jurul arcadelor intrărilor și au adăugat clopotniței încă două etaje [3], ale căror proporții, acoperișuri și ornamente convenționale nu corespund cu arhitectura noastră tradițională dar cari, cu timpul, au reușit totuși să se înscrie în pitoreasca siluetă a orașului [4].

Din fericire însă tencuelile noi nu țin niciodată pe o zidărie veche. După ce au fost zadarnic reparate de mai multe ori, s'a obținut, în sfârșit, nu fără stăruință, definitiva lor înlăturare și în anul 1939 s'a putut scoate din nou la iveală paramentul original al clopotniței. Zidăria e din piatră neregulată cu colțari de piatră de talie (fig. 1). Caracteristici sunt colțarii etajului, unde, zidăria este teșită: între frumoasele blocuri de piatră de talie aflăm câte trei rânduri de cărămidă, (fig. 2) alternanță care apare în Moldova în timpul lui Petru Șchiopul la zidăria și contraforții bisericii Mănăstirii Galata [5] și care se

[1] *Buletinul* C. M. *I.*, III, p. 134—139.
[2] *Ibid.*, p. 136.
[3] *Ibid.*, fig. dela p. 135.
[4] *Ibid.*, fig. dela p. 136.
[5] G. Balș, *Bisericile Moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea.* București, 1933, p. 337 și fig. 521.

[1] G. Balș, *Buletinul* C. M. I., XXI, p. 139—141.
[2] G. Balș, *op. cit.*, p. 310 și fig. 512.
[3] *Buletinul* C. M. I., III, fig. dela p. 138. Releveul complet al clopotniței, după restaurarea din 1910 la G. Balș, *op. cit.*, fig. 614.
[4] G. M. Cantacuzino. *Profil.* în *Simetria* III p. 104—127 fig. LX și X.
[5] Gh. Balș, *op. cit.*, p. 15.

http://patrimoniu.gov.ro

regăseşte, mai târziu (1597?) la contraforţii bisericii apropiatei Mănăstiri din Burdujeni [1].

Pe latura sud (fig. 3) s'au găsit urmele uşei, acum zidită, prin care, la început, se pătrundea direct, ca în toate clopotniţele mai vechi, în etajul superior, cu ajutorul unei scări portative de lemn, uşor de îndepărtat în caz de pericol, dovedindu-se astfel că tăetura de-a-curmezişul zidului Vest, prin care se urcă scara actuală, nu este originală. Trebue însă să precizăm aci, că în această privinţă, face excepţie clopotniţa lui Petru Şchiopul dela Galata, unde, scara, prevăzută în grosimea zidăriei, pleacă chiar de sub bolta intrării. Inainte de a se face zidul de umplutură, s'a îndepărtat cadrul de piatră cioplită al uşei, care trebue să fi semănat cu cel de curând găsit sub tencueli la monumentalul turn dela biserica Sfântul Dumitru, ridicat numai cu vreo treizeci de ani mai înainte. De aceea în jurul deschiderii zidăria veche se prezintă neregulat şi fără arcadă construită; dar în spatele zidăriei de umplutură se păstrează fără îndoială întipărit locul cadrului dispărut.

Surprinzătoare sunt însă urmele ce s'au descoperit la arcada intrării. Construită din frumoase blocuri de piatră de talie această arcadă prezintă pe toată desfăşurarea ei o tăetură îngustă numai de 20 cm dar foarte adâncă. In partea de sus (fig. 4) şanţul se ridică până la 58 cm dela cheie iar în lături pătrunde în zidăria masivă a turnului, spre Est (fig. 5), până la 1,66 m şi spre Vest (fig. 6), până la 1,62 m. Aceste dimensiuni coincid cu o aproximaţie numai de doi, trei centimetri cu cota de 1,65 m, reprezentând jumătate din lărgimea de 3,30 m a arcadei. Fără îndoială că această potrivire nu poate fi întâmplătoare: şanţurile au, în mod evident, în ambele părţi o adâncime egală cu jumătatea lărgimei totală a deschiderei. In partea superioară, pe toată întinderea şanţului, adică pe o lungime de peste 6,50 m se află, prinse în zidărie, două grinzi de lemn, paralele

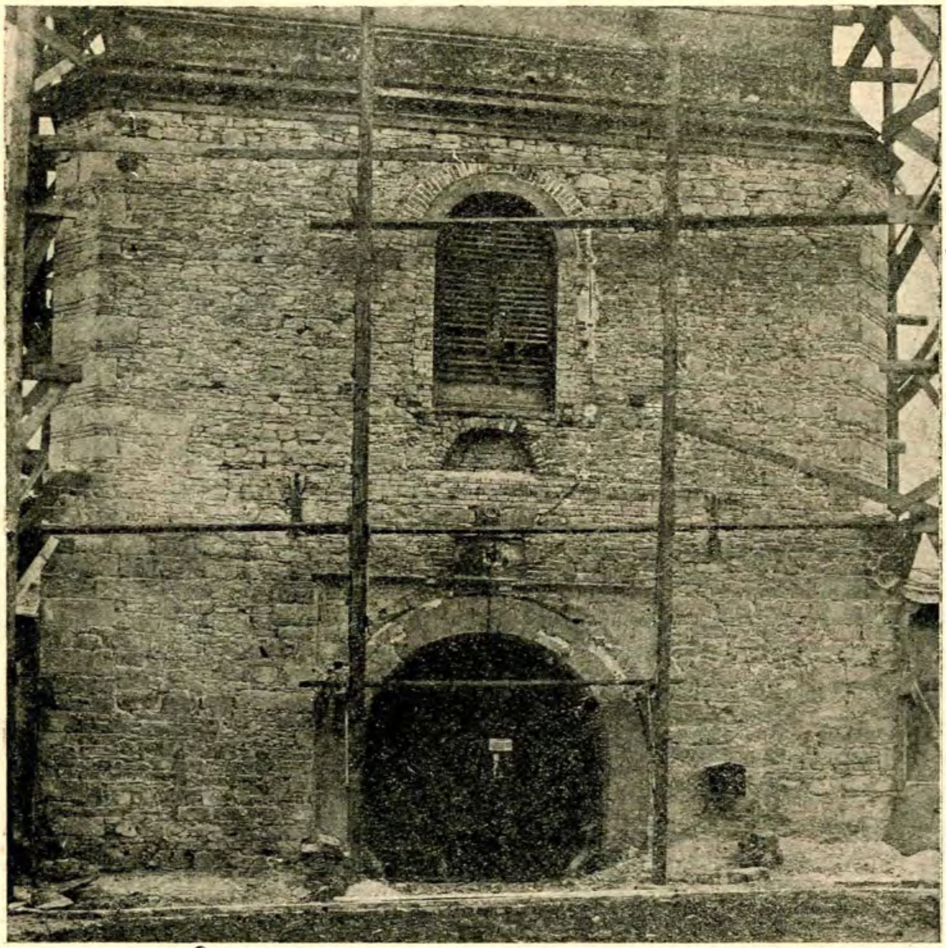

Fig. 1. — Clopotniţa mănăstirii Sfântul Gheorghe din Suceava. Faţada principală în timpul lucrărilor din 1939. Se vede forma originală a ferestrei, micşorată în timpul restaurării, terminată în 1910.

Clişeul autorului

[1] *Ibid.*, p. 38.

http://patrimoniu.gov.ro

şi cari lasă între ele un spaţiu liber îngust de 11 cm (fig. 7).

In spatele acestui şanţ, la o înălţime de 1,15 m dela nivelul actual al solului se găseşte un dispozitiv destul de răspândit şi în arhitectura noastră veche, mai ales la uşile bisericilor, permiţând baricadarea pe dinăuntru a acestora cu ajutorul unei puternice

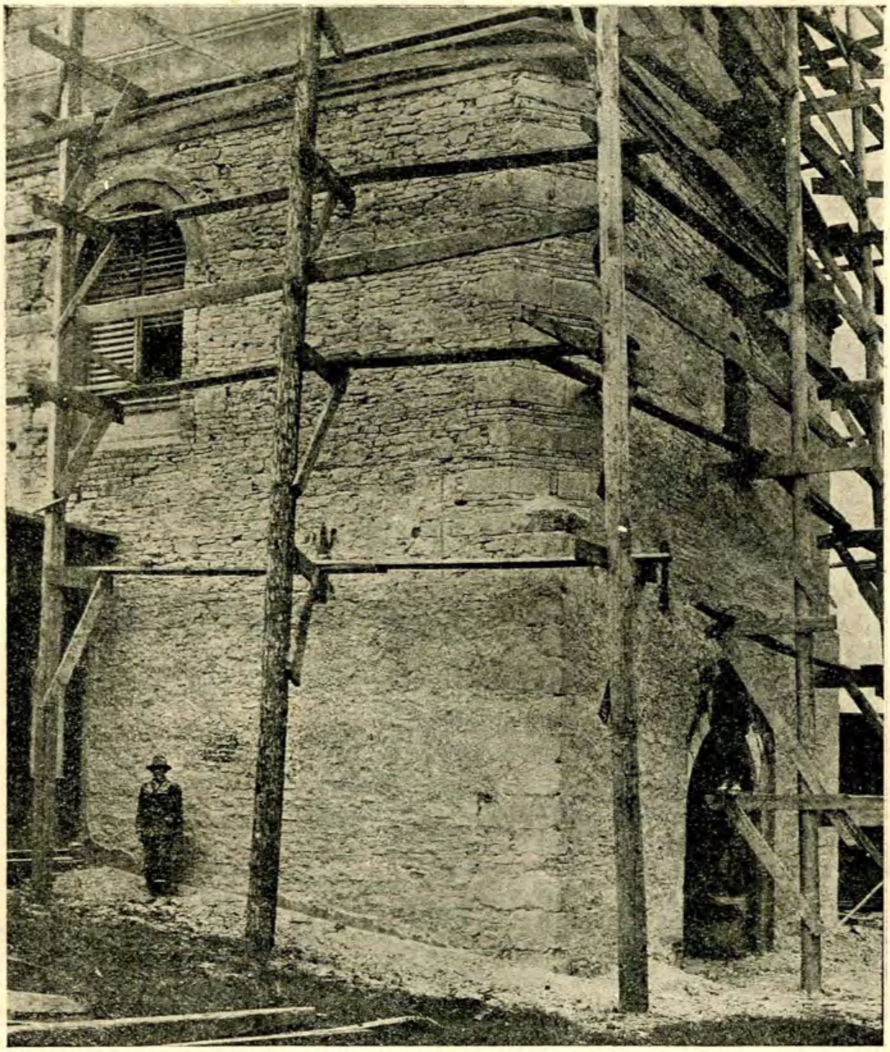

Fig. 2. — Clopotniţa mănăstirii Sfântul Gheorghe din Suceava dinspre Sud-Vest, în timpul lucrărilor din 1939. Se văd, la etaj, câte trei rânduri de cărămidă între colţarii de piatră de talie.

Clişeul autorului

bârne de lemn care luneca, în toată lungimea ei, în grosimea zidăriei. Aci locaşul are o secţiune de 23 × 24 cm şi pătrunde în zidărie, spre Est, pe o lungime de 4,04 m în timp ce, spre Vest, locul de odihnă a bârnei, când poarta este baricadată, are o adâncime de 49 cm.

Din descripţia de mai sus şi din planul şi fotografiile ce publicăm rezultă că ne găsim în mod neîndoelnic în faţa urmelor unor porţi care se deschideau neobişnuit, lunecând lateral şi intrând în întregime în grosimea zidurilor în locaşuri anume prevăzute şi care puteau fi, pentru mai multă siguranţă, baricadate şi cu o grindă, lunecând de asemenea în grosimea zidului.

Demn de semnalat este cadrul dreptunghiular, cu un profil teşit, din jurul arcadei. El aminteşte întocmai locaşul pe care, la alte porţi, vine să se aplice, când e ridicat, în caz de pericol, podul basculant de peste şanţul de apărare. Nu ştim dacă acest element constructiv n'a fost imitat aci numai ca simplu ornament fără funcţiune: odată cu înlăturarea tencuelilor, fondurile limitate nu au permis desăvârşirea tuturor cercetărilor. Nu s'au putut face săpături sub caldarîmul intrării, în jurul fundaţiilor, şi nu s'au putut îndepărta actualele apărători de roţi pentru a se culege şi alte date relative la această lucrare defensivă şi pentru a se vedea dacă se găsesc

http://patrimoniu.gov.ro

şi urmele unui astfel de pod [1]. Nu avem nicio precizare asupra felului cum erau construite aceste porţi culisante şi mai ales asupra modului lor de lunecare şi de manevrare, care nu trebue să fi fost foarte lesnicios. Putem numai presupune că erau ferecate şi că în unul din canatele lor, potrivit unui model atât de răspândit la vechile noastre porţi mănăstireşti, cu deschidere obişnuită, se afla o portiţă de dimensiuni reduse pentru lesnicioasa trecere a pietonilor. Astfel că grinda orizontală descrisă mai sus ar fi avut şi rolul de a baricada această portiţă.

E greu să ne explicăm cum se puteau repara şi înlocui aceste uşi în caz de deteriorare, într'un spaţiu atât de îngust, redus şi mai mult de forma semicirculară a arcului. Pe de altă parte, greutatea lor proprie, care în acest sistem nu poate fi anulată prin contragreutăţi ca în sistemul atât de răspândit al culisării verticale [1], utilizat mai ales la grătarele porţilor întărite [2], trebue să fi făcut manevrarea lor foarte anevoioasă, chiar dacă lunecau — cum e probabil — pe rotiţe. Acestea sunt motivele care explică de ce acest sistem, pe care nu-l găsim descris în lucrările mai cunoscute [3]

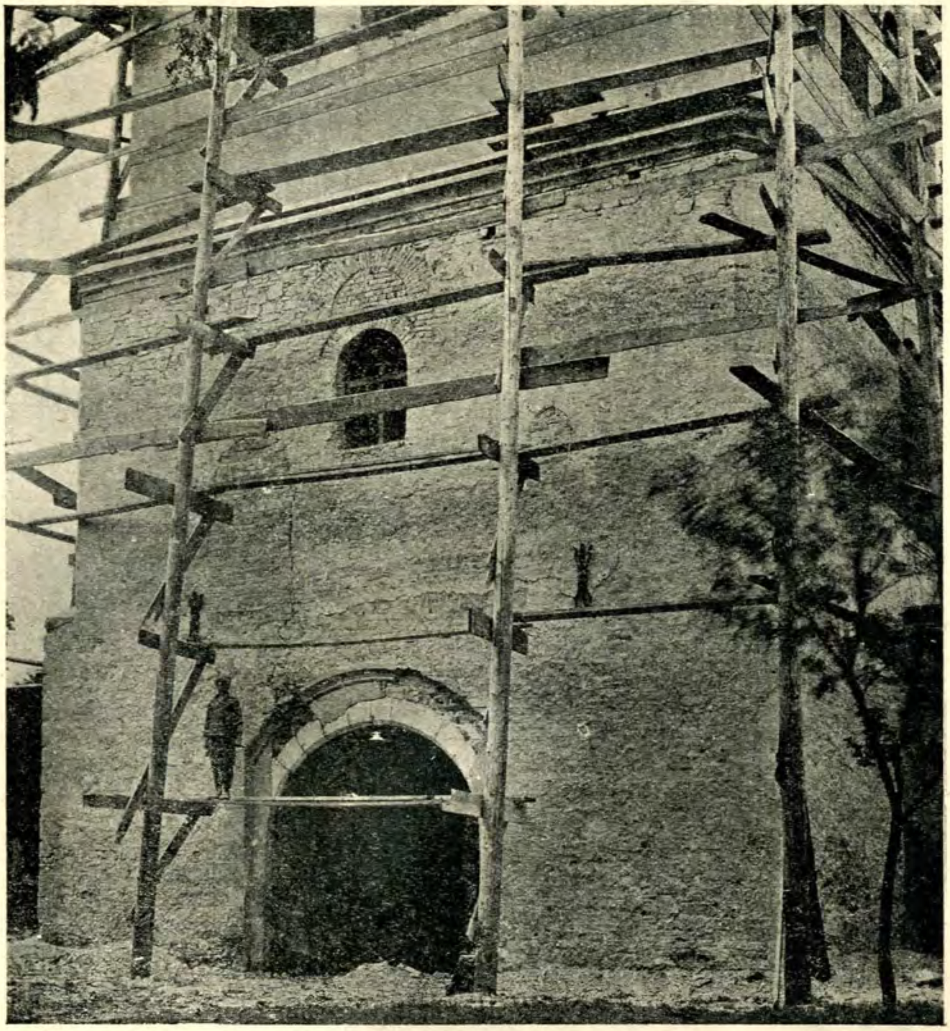

Fig. 3. — Clopotniţa mănăstirii Sfântul Gheorghe din Suceava. Faţada spre curte în timpul lucrărilor din 1939. Se vede zidăria de umplutură din uşa etajului şi forma originală a ferestrei, micşorată în timpul restaurării terminată în 1910.

Clişeul autorului

[1] Şi poarta turnului clopotniţă dela mănăstirea Caşin (1655), descrisă de Miron Costin, ca o puternică cetate, prezintă un cadru dreptunghiular în jurul arcadei intrării (G. Balş, *op. cit.*, fig. 564, greşit trecută ca vedere interioară şi fig. 664—666). Un turn care era prevăzut cu o gură specială pentru tragere verticală asupra asediatorilor din faţa porţilor şi cu un grătar siguranţă, nu ar fi de mirare să fi avut şi un pod basculant.

[1] Viollet-le-Duc, *Dictionnaire raisoné de l'architecture française.*

[2] La Caşin şi la Hlincea. G. Balş, *op. cit.*, pp. 305, 617, fig. 669—666, 670—671.

[3] Viollet-le-Duc, *op. cit.* şi Camille Enlart, *Manuel d'Archéologie francaise.* Deuxième partie. Tome II, Architecture militaire et navale. Paris, 1932.

http://patrimoniu.gov.ro

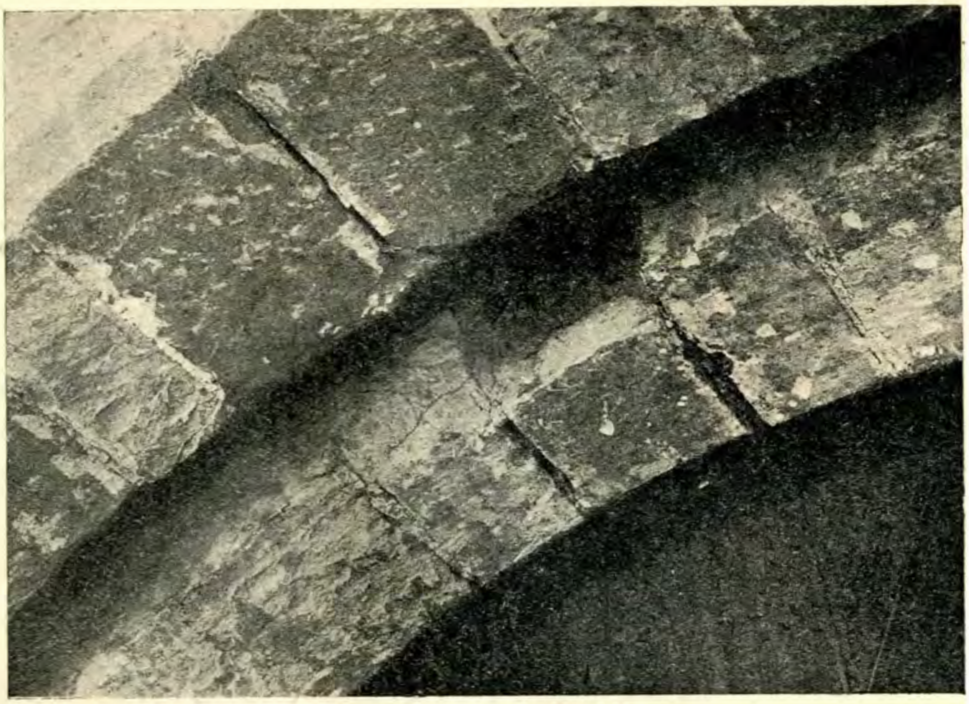

Fig. 4. — Clopotnița mănăstirii Sfântul Gheorghe din Suceava. Cheia arcadei dela intrare, după înlăturarea tencuelilor în 1939. Se vede șanțul ușilor culisante.
Clișeul autorului

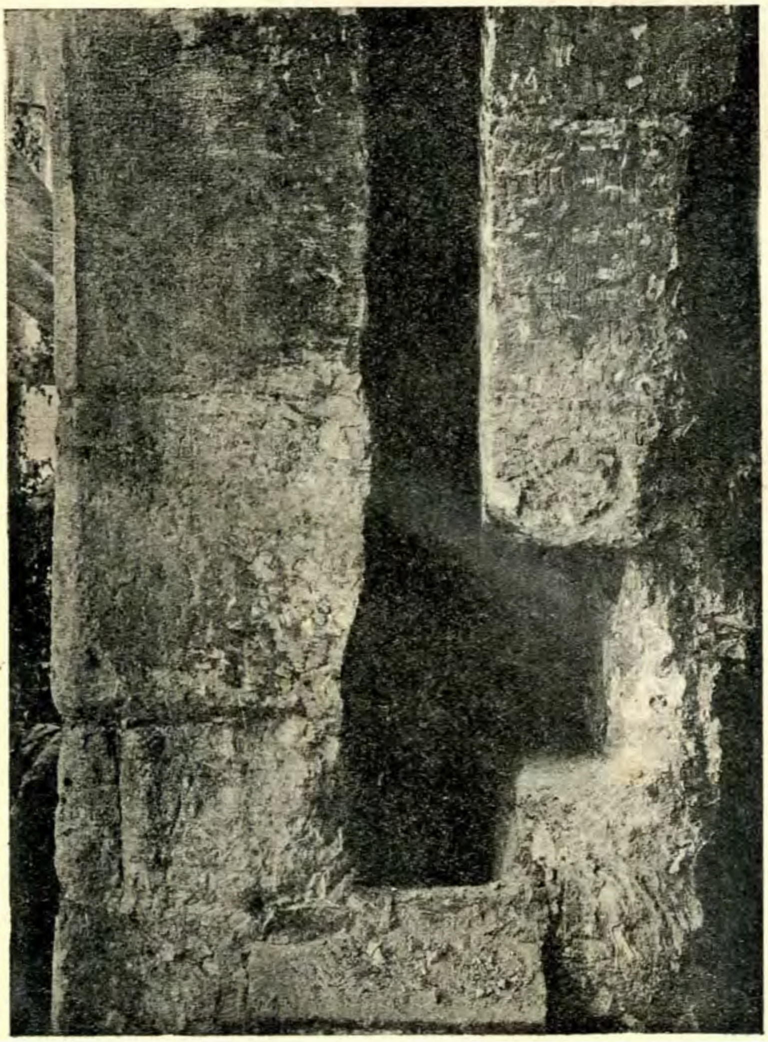

Fig. 5. — Clopotnița mănăstirii Sfântul Gheorghe din Suceava. Piciorul Est al arcadei dela intrare, după înlăturarea tencuelilor în 1939. Se vede șanțul porților culisante și locașul bârnei de baricadare. Jos apărătoarea de roți, pusă în 1910.
Clișeul autorului.

http://patrimoniu.gov.ro

a avut o răspândire restrânsă. Nu-l mai cunoaştem decât la încă două alte porţi: chiar la Suceava, la cetatea în ruină şi la clopotniţa zidită pentru Mănăstirea Voroneţ. Ambele au fost relevate şi publicate de Romstorfer, însă cu o interpretare diferită şi pe care nu o putem împărtăşi.

La cetatea Sucevei dispozitivul se găseşte chiar la poarta turnului principal, pe sub care se intră în curtea interioară. Nu s'au mai găsit decât picioarele şi naşterea arcadei, lipsind toată partea de sus, în semicerc sau în ogivă (fig. 8). Aci şanţul este numai de 15 cm şi are, spre Sud o adâncime de 1,53 m iar spre Nord, 1,57 adică cu circa 16—20 cm mai mult de 1,37 m, cât este jumătate din deschiderea porţii de 2,74 m. Această diferinţă de 16—20 cm. reprezintă porţiunea de poartă care rămânea prinsă în zid, atunci când era închisă, în timp ce, la clopotniţa Mănăstirii, unde deschiderea e cu 56 cm mai largă, uşile, deschise, depăşeau în afară cu o cantitate egală cu acea cu care, închise, rămâneau prinse în zid. Locaşul grindei de baricadare are o secţiune de 13 × 18 cm cu un locaş de odihnă adânc numai de 18 cm.

Neţinând seama de neîntâmplătoarea potrivire dintre adâncimea şanţului şi lărgimea deschiderii şi necunoscând cum era construită partea superioară, care lipsea, arhitectul care a descoperit-o, a presupus că această poartă « putea fi bine zăvorită pe dinlăuntru cu bârne vârâte în găuri scobite în zid, sau cu un grătar, care se lăsa în jos »[1]. Dar nici pentru

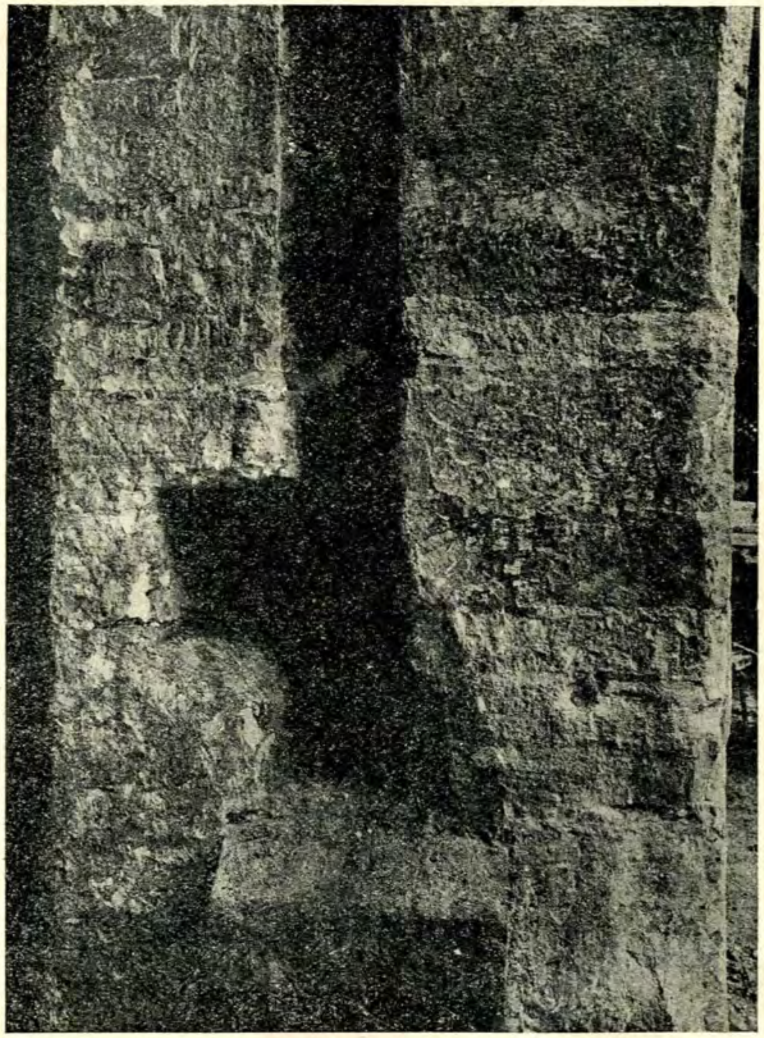

Fig. 6. — Clopotniţa mănăstirii Sfântul Gheorghe din Suceava. Piciorul Vest al arcadei dela intrare, după înlăturarea tencuelilor în 1939. Se vede şanţul porţilor culisante şi locaşul de odihnă al bârnei de baricadare. Jos apărătoarea de roţi pusă în 1910.
Clişeul autorului.

[1] După traducerea publicată de D. Alex. Lapedatu, *Cetatea Sucevei*, de K. A. Romstorfer. Bucureşti, 1915, p. 39, unde poarta are numărul 17 şi se află reprezentată în planşa II-a, în plan şi în secţia C-D. Cu aceeaşi explicaţie, are numărul 6 în Romstorfer, *Das alte Fürstenschloss in Suczawa*. Cernăuţi, 1902, p. 10 şi planşa II.

http://patrimoniu.gov.ro

grătar cu lunecare verticală și nici pentru o baricadare cu bârne mobile șanțurile nu ar fi trebuit să aibă o adâncime simetrică atât de mare [1], iar pentru bârne culisante, vedem că locașurile ar fi trebuit să fie nesimetrice, ca pentru bârna de baricadare descrisă mai sus.

Aceeași explicație ni se dă și pentru poarta clopotniței dela fosta Mănăstire Voroneț: « deschiderea

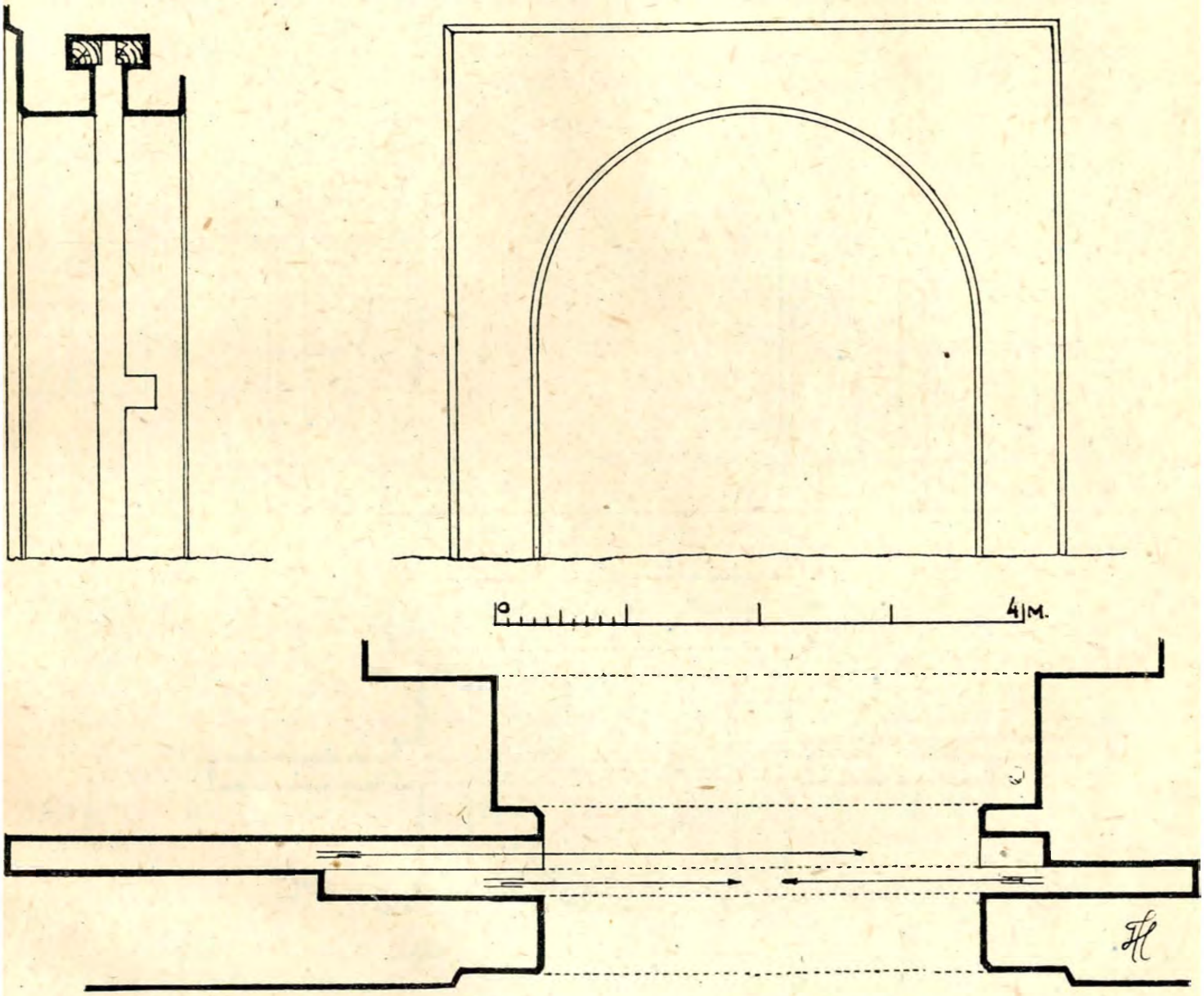

Fig. 7. — Clopotnița mănăstirii Sfântul Gheorghe din Suceava Intrarea. Planul, elevația și secția

din spre Est, pe toată înălțimea, putea să fie temeinic închisă prin lungi bârne vârâte în tăetura din ziduri », cu toate că, după planurile publicate [2] — căci acuma măsurătoarea nu s'ar putea face decât înlăturând tocul actualelor porți care e vârât chiar în vechile șanțuri —, adâncimea lor este egală cu jumătate din lărgimea deschiderii. Prin urmare și la Voroneț aceste șanțuri atât de adânci nu pot fi decât tot urmele unor porți culisante (fig. 9). Aci însă lipsește bârna de baricadare, care, de altfel, nu ar găsi o zidărie destul de adâncă pentru a putea intra în întregime.

. . .

Poarta cetăței e fără îndoială cea mai veche și a servit ca model celorlalte două. Făcând parte din corpul propriu zis al cetăței, a fost ridicată de unul din primii ei ctitori și în orice caz nu poate fi mai târzie decât puțin după mijlocul secolului al XV-lea, cunoscând grija deosebită cu care Ștefan cel Mare a desăvârșit întărirea ei [1]. Ar fi cazul să se facă amănunțite cercetări pentru a se vedea dacă, pe

[1] Vezi la Cașin și la Hlincea în planurile citate mai sus, unde șanțurile sunt foarte puțin adânci.

[2] Romstorfer, *Die griechisch-orientalische ehemalige Kloster, Kirche in Woronetz* în *Mitteilungen der k. k. Central Commission.* Viena, 1894, pp. 43—48.

[1] Alex. Lapedatu *op. cit.*, p. XXVI.

http://patrimoniu.gov.ro

fundaţii nu se găsesc urmele şinelor sau a roţilor de lunecare a porţilor şi dacă, la început, înainte de a se fi făcut în faţa acestor porţi alte două rânduri de ziduri de întărire, nu se afla şi un pod basculant în faţa unicei intrări în castel.

Aceleaşi cercetări trebuesc făcute şi la poarta Mănăstirii. Nu ştim dacă, în 1589, când a acoperit din nou biserica, Petru Şchiopul a ridicat-o din temelie sau dacă a terminat sau restaurat clopotniţa începută de întemeietorii bisericii: Bogdan cel Orb şi Ştefăniţă. Paramentul caracteristic — câte trei rânduri de cărămizi între blocuri de piatră de talie — nu se găseşte în partea de jos, ci numai la etajul superior, ridicat cu siguranţă de Petru Şchiopul. La altă ctitorie de a sa, la Galata, urcarea în clopotniţă nu se face cu o scară mobilă de lemn, ca la Mănăstire iar la altă clopotniţă contimporană — dacă refacerea din 1660 a respectat dispozitivul vechi — la Hlincea, se renunţase la anevoioasa lunecare laterală, adoptându-se, pentru grătar, lunecarea verticală. S'ar putea deci presupune — mai ales dacă definitivarea viitoare a restaurării nu va scoate la iveală niciun element contrariu de datare — că partea de jos a clopotniţei cu poarta ei culisantă, să fi fost plănuită odată cu biserica. De altfel amândouă, prin dimensiunile lor neobişnuit de mari, depăşesc în aceeaşi măsură monumentele de până atunci şi sunt o imagine destul de fidelă a ambiţiosului lor ctitor, Bogdan cel Orb. Au putut să aibă o soartă comună: ştim că biserica a rămas la moartea ctitorului ridicată numai până la ferestre şi că numai după 16 ani dela întemeiere a fost terminată de Ştefăniţă. Petru Şchiopul va fi terminat clopotniţa sau o va fi refăcut, dacă şi ea a avut de suferit stricăciuni, ca biserica, pe care a trebuit să o acopere din nou.

La Voroneţ, datarea clopotniţei, până când nu se vor putea face, cu ocazia unei restaurări, cercetări amănunţite, este destul de dificilă pentrucă a suferit mai multe prefaceri. Arcada intrării, de dimensiuni destul de vecine cu cea dela cetate, construită din blocuri de piatră de talie, este partea cea mai veche. Fără a considera prezenţa porţilor culisante, Gh.

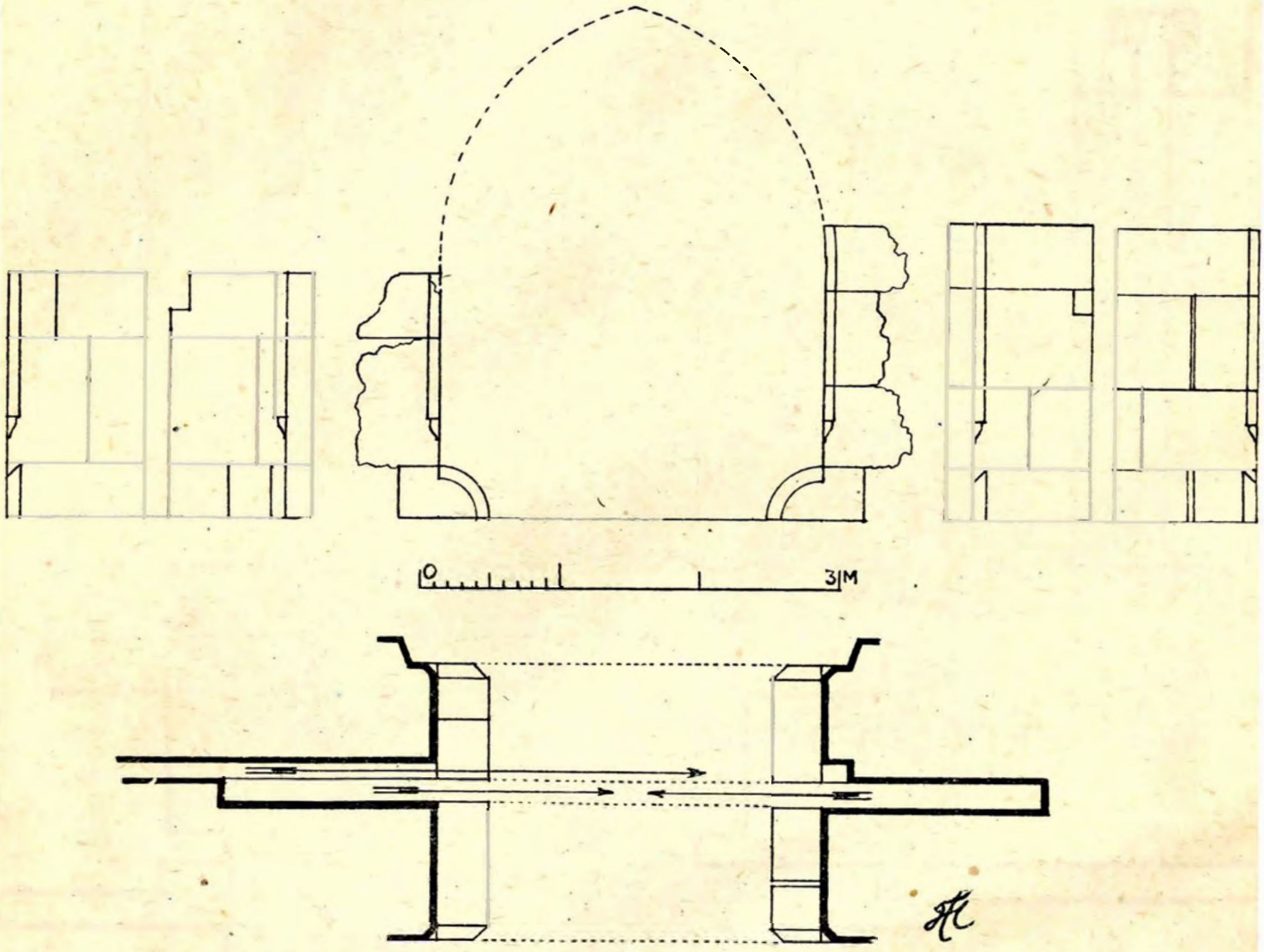

Fig. 8. — Cetatea Sucevei. Poarta castelului. Plan, elevaţie şi secţii.

http://patrimoniu.gov.ro

Balş, după unele semne lapidare, care nu par a fi nişte simple zgârieturi dar care nu seamănă cu cele ce ni s'au păstrat din timpul lui Ştefan cel Mare, crede că această clopotniţă poate fi din secolul al XVII-lea (mai curând din prima jumătate) [1]. Dar ţinând seama că la acea epocă aflăm grătare cu lunecare verticală, (la Caşin), n'ar fi exclus ca acest dispozitiv mai vechi să dateze chiar din timpul lui Ştefan cel Mare, care a întemeiat biserica, semnele lapidare datând dela una din prefacerile ulterioare.

Cele trei porţi culisante ar putea fi aproape contimporane. Altfel ar fi greu de explicat cum un sistem al cărui lunecare laterală este atât de anevoioasă s'a putut menţine timp de două secole fără a se fi răspândit mai mult.

HORIA TEODORU

[2] Gh. Balş, *op. cit.*, p. 331 şi fig. 641.

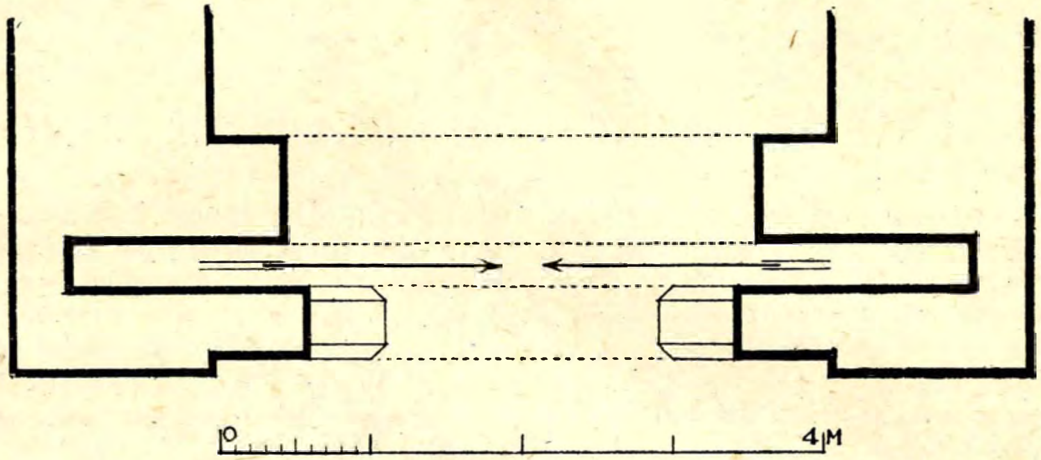

Fig. 9. — Voroneţ. Poarta clopotniţei. Planul (după Romstorfer şi G. Balş)

RÉSUMÉ

LES PORTES DE SUCEAVA

Une des portes, à moitié ruinée, du château de Suceava et la porte du clocher de Voronetz présentent de profondes rainures, dans lesquelles, il a été supposé qu'on fixait les poutres en bois pour barricader le passage.

En enlevant l'enduit qui couvrait les murs du clocher du couvent de St. Georges de Suceava, on a trouvé les même rainures et, dans la partie supérieure deux poutres en bois, parallèles, encastrées dans le mur. Dans les trois cas la profondeur des rainures est égale à la moitié de la largeur de l'ouverture. Ces portes avaient donc des vantaux coulissants qu rentraient dans le mur en glissant latérallement entre les poutres signalées plus haut.

Ce système, ne permettant pas l'emploi des contre poids du glissement vertical des herses, devait être assez difficile à manœuvrer. Nous ne pensons pas qu'il ait pu jouir d'une longue fortune. Aussi ces trois portes ont du être fondées à des dates plus rapprochées qu'on ne le pense, à l'époque d'Etienne le Grand et de ses premiers successeurs.

http://patrimoniu.gov.ro

DOUĂ GEME ANTICE DIN SCYTHIA MINOR

Cu ocazia campaniei arheologice din vara 1942, am dat în Mangalia de două obiecte mici de artă din piatră seminobilă.

Aceste obiecte merită toată atențiunea noastră.

După cât îmi pot da seama, este prima dată că se dau publicității două gemmae descoperite în pământul bogat în resturi antice al Mangaliei (vechiul oraş Callatis).

Astfel de obiecte mici gravate, dispar de obiceiu în Mangalia, îndată după descoperirea lor incidentală. Nu încape nicio îndoială că în cursul anilor din urmă au ieşit la iveală, prin săpături ocazionale, multe pietre gravate, dar ele au ajuns în mâinile unor colecționari şi apoi, pe calea comerțului clandestin, în străinătate.

Aceste două gemmae, despre care va fi vorba în rândurile de jos, le-am primit, pentru publicare, una dela d-l Iancu Ionaşcu, din Mangalia, cealaltă dela d-l Ion Țânțu din comuna Peceneaga (jud. Constanța), amândoi membri corespondenți ai Societății numismatice din Bucureşti, amândoi, amatori pasionați ai studiilor şi obiectelor antice.

Țin să le mulțumesc şi cu această ocazie pentru bunăvoința şi pentru promptitudinea cu care m'au servit întotdeauna la studiile şi lucrările mele din Mangalia.

Reproducerea de 5,2 ori mărime naturală, a acestor două pietre gravate (fig. 1 şi 2), o datorez d-lui dr. Mircea Herovanu, Bucureşti, str. Poenaru Bordea nr. 16, care singur a reuşit să ne dea, cu un aparat Leyka şi cu dispozitivul de mărire, copiile de jos.

Regretăm că nu mai putem publica aci şi desenele făcute după original de maestrul nostru pictor Arry Murnu, bulev. Mareşal Averescu nr. 40, Bucureşti. Aceste desene, pentru care țin să mulțumesc d-lui A. Murnu şi cu această ocazie, s'au pierdut odată cu întreaga bibliotecă a Seminarului de Istorie Antică din clădirea Universității din Bucureşti, Str. Edgar Quinet, 7 de pe urma bombardamentului şi incendiului din 15 Aprilie 1944.

Piatra gravată, proprietatea d-lui Iancu Ionaşcu din Mangalia, este o piatră seminobilă, cunoscută sub numele de agată, care, după cum mă informează profesorul de mineralogie dela Facultatea de Științe din Bucureşti, d-l Ionescu-Bujor, are gradul 7 de duritate.

Această gemă de coloare roşu-deschis, şi de 0,315 gr. greutate, are forma ovală, aproape rotundă. Inălțimea acestei pietre este de 0,4 cm. Diametrul fețelor de sus şi jos este de aproximativ 0,7 cm, sau dacă vroim să fim precişi: cele două dimensiuni ale feței ovale de sus sunt de 0,8 cm şi 0,7 cm, cele ale feței de jos, de 0,7 cm şi 0,6 cm

Fața de jos este într'un loc aschiată, în formă de unghiu ascuțit, dela centru spre margine. Dară reprezentarea feței de sus nu a suferit nimic prin această aşchiere.

Gema aceasta a fost descoperită, în 1940, de tânărul Petrică Simionescu din Mangalia, într'unul din numeroşii tumuli din Mangalia şi dela acest P. Simionescu a ajuns în proprietatea lui Iancu Ionaşcu din Mangalia.

Gema de agată, roşu deschis, ne arată două ființe umane în picioare şi în nuditate completă, cea din stânga puțin mai mare decât cea dela dreapta.

Pe cap poartă aceste ființe o coafură în formă de beretă cu marginea îngroşată în jurul capului.

Capul ne apare în profil pronunțat, fără ca să putem discrimina trăsăturile feței, amândouă, mai ales cea din stânga, se par a fi fără barbă.

Corpul lor este de factură rudimentară, mai mult cel al figurii din stânga. Scheletul uman şi musculatura sunt mai mult decât dure. Pieptul are formă plată, dreptunghiulară. Brațele şi picioarele ni se prezintă ca membrele împăiate ale unei păpuşi, mai ales la punctele de legătură între trunchiu şi coapsă.

http://patrimoniu.gov.ro

In regiunea aceea nu se găseşte niciun rest care ne-ar trăda sexul. Cunoştinţele de anatomie a corpului uman nu se prea evidenţiază. Genunchii nici că se remarcă.

La figura din stânga se trădează încercarea, puţin reuşită, a artistului-gravor, de a da piciorului drept rolul de « Standbein, iar celui stâng cel de « Spielbein ».

Braţul stâng al figurei din stânga şi cel drept al celei din dreapta, sunt indicate până aproape de înălţimea umerilor şi ni se prezintă ca o singură linie, care s'ar părea că este traversată de alte două linii ridicate de jos, dela nivelul picioarelor până să se evidenţieze forma unui scut, a unei tolbe cu arc şi săgeţi sau a unei spade cu teacă.

Dară am putea să ne gândim aci şi la o eşarpă-haină prinsă în jurul antebraţului şi lăsată, în parte, în jos.

In ce priveşte inciziile paralele, care se găsesc la mică distanţă una de cealalta, la dreapta, respectiv la stânga fiecărei din aceste două figuri, ele ar putea să fie capetele de sus ale unui baston-sceptru pe care-l poartă persoanele reprezentate aci.

Gravorul trădează, prin felul cum a ştiut să prezinte grupul acestor două persoane, ca o unitate, puţine cunoştinţe în ale perspectivei.

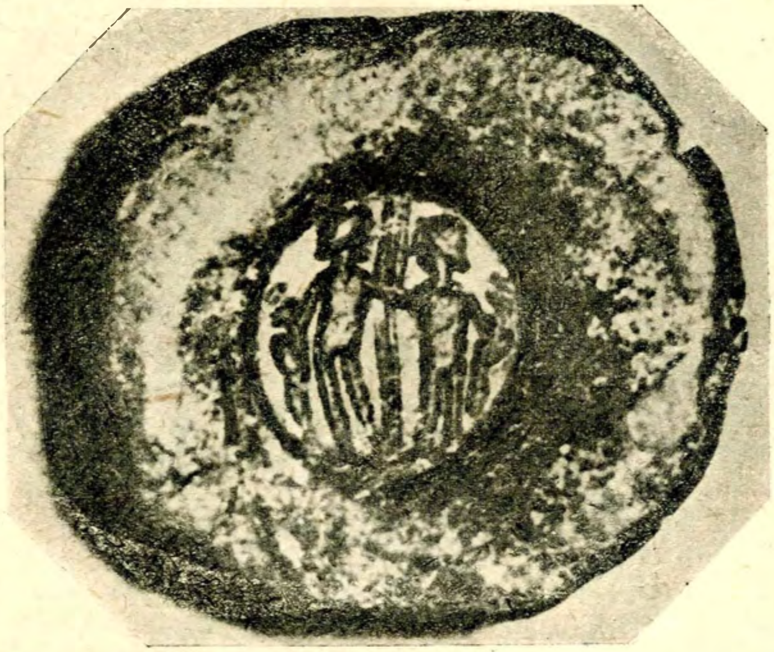

Fig. 1.

puţin peste mărimea celor două figuri, după tot aspectul, bărbăteşti.

Aceste două linii am fi dispuşi să le interpretăm ca lănci care se subţiază la capătul lor de sus şi pe care le-ar ţine fiecare din cei doi bărbaţi cu mâna sa ridicată. Este adevărat că lăncile nu sunt drepte. Lancea din stânga se pare la mijloc întreruptă, iar cea din dreapta la mijloc încovoiată. Aceste scăderi le-am putea lesne pune în contul neîndemânatecului artist, dacă nu se va găsi altă interpretare mai plauzibilă. Imi dau bine seama că s'ar putea explica şi altfel poziţiunea mâinilor şi atunci ar cade ipoteza lăncilor. S'ar ivi însă alte dificultăţi dacă am încerca de ex. să ne gândim la o poziţiune rituală a mâinilor sau la ceva similar.

Cu celelalte două mâini, lăsate în jos, cele două personaje ţin sau numai ating câte un obiect, a cărui formă este greu să o precizăm. Am aştepta

Ca tehnică şi compoziţie, lucrarea aceasta este extraordinar de simplistă, iar artistul neîndemânatec şi fără experienţă.

Dacă interpretările atributelor acestor două personaje vor rămâne poate ipotetice, totuşi postura acestor două fiinţe, cu înfăţişare umană, ne face să ne gândim la doi bărbaţi care se găsesc înarmaţi, faţă în faţă, gata de luptă, gata de ajutor.

In perechea aceasta de bărbaţi-luptători suntem înclinaţi să recunoaştem pe acei « domni » gemeni a căror cea mai veche idee sau reprezentare, de tot generală şi fără o raportare precisă la alte idei sau reprezentări, o găsim în numele *Ἄνακες* sau *Ἄνακε*, în Atena şi *Ἄνακοι*[1]. Aceşti anakes al căror nume este şi sub raportul lingvistic identic cu *ἄνακτες*, sunt

[1] Jessen, *Pauly-Wissowa*, R. E., 1, 2033 s. v. *ἄνακες*; Cert 1 la W. H. Roscher, Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, I, 334, 2), s. v. *Ἄνακες*.

http://patrimoniu.gov.ro

zeităţi bărbăteşti, ocrotitoare la început şi cu multă bunăvoinţă pentru lumea în necazuri şi suferinţe de tot felul. Fără a avea un nume special, ei au fost confundaţi, în cursul vremii, cu alte divinităţi, cum sunt Cabirii, Cureţii, Soteres, Θεοὶ μεγάλοι şi Dioscuroi [1]. Din cauza fiinţei lor prea generale şi prea puţin precise, aceşti anakes au putut să aibă o desvoltare de tot variată şi au putut, în vremurile de apoi, să ajungă şi în făgaşul cultului Dioscurilor atât de răspândit în regiunile Mării Negre, unde

Este regretabil că dela Dioscuri nu avem decât foarte rare reprezentări arhaice [1]. Acestea sunt prea insuficiente pentru a lămuri mai de aproape fazele sincretismului religios al « Domnilor gemeni » şi al Dioscurilor.

Această gemă, care este un monument de cult de acest fel, rar, se referă, fără îndoială, la un rest de străveche credinţă din părţile ţărmului apusean al lui Pontos Euxeinos şi merită toată atenţiunea celor mai chemaţi să-şi spună părerea.

Fig. 2.

la Dunăre în La Têne s'a închegat, după V. Pârvan, Getica, p. 520, 522 şi 640, cel puţin din secolul III-a Chr. încoace, şi plastic, conceptul zeului cavaler (dublat apoi în acela al « zeilor gemeni » irano-thraco-eleni, Acvinii-Dioscuri).

« Domnii-Anakes » ni se arată pe gema noastră în nuditate completă, cum de altfel îi vedem şi pe Dioscuri — este adevărat că reprezentări arcaice ale Dioscurilor sunt rare — în artă, pe monete şi terracotte din Tarent [2]. Pe vasele atice îi vedem pe Dioscuri, mai târziu, cu o haină de χλαμύς sau χιτών, iar pe cap un petasos (nu un pilos).

Nu ar fi fără interes de a ne gândi, în ce priveşte lucrul şi execuţia acestei geme, la compararea ei, cu reprezentări de pe sigile orientale vechi, egiptene şi cretane-miceniene [2] sau cu imitaţii barbare [3].

* * *

Cealaltă gemă, proprietatea d-lui Ion Ţânţu din Peceneaga, este o agată, de coloare azuriu deschis, de formă ovală. Faţa de sus are dimensiunile de 1,3 cm × 1,05 cm, cea de jos de 0,9 × 0,6 cm. Inălţimea gemei este de 0,4 cm. Latura de 0,5 cm lăţime, care face legătură între faţa de sus şi cea de jos, este înclinată.

[1] Vezi E. Bethe, *Pauly-Wissowa*, RE, V, 1087, s. v. Dioscuren; M. Albert, s. v. *Dioscuroi la Daremberg-Saglio*, Dictionnaire II, 249 şi urm. Cf. şi Ferd. Chapouthier, *Les Dioscures au service d'une déesse*, 1936.

[2] Vezi Bethe, R. E., V, 1122.

[1] Vezi articolul lui A. Furtwängler despre *Dioscuri în arta veche la Roscher*, Aúsf. Lex., I, 1173 şi urm.

[2] Cf. Dr. Otto Weber, *Altorientalische Siegelbilder*. Leipzig, 1920. T. I, Text. T. II Reproduceri.

[3] Cf. D. Tudor, *Imitaţii barbare după monete imperiale târzii*, *Rev. ist. rom.* XV, III, p. 3 şi 4, fig. B (din p. 2).

http://patrimoniu.gov.ro

Gema aceasta a fost cumpărată, după cum mă informează d-l Ion Ţânţu, dela un ceasornicar din Constanţa, care ar fi primit-o dela un cunoscut din Mangalia.

Pe gema aceasta îl vedem pe Zeus cu barbă, cu coroana de frunze, probabil de laur sau de stejar, pe cap. El şade pe un tron cu spetează, privind la dreapta.

Cu mâna lui stângă ridicată până aproape de înălţimea umerilor, prinde, destul de sus, un sceptru care este de altfel neted şi se subţiază în partea lui de jos. Zeus se reazimă pe sceptru în felul lui Zeus Aetophoros de pe tetradrahma lui Alexandru cel Mare din Macedonia. Vezi Kurt Lange, *Götter Griechenlands*, Meisterwerke antiker Münzkunst, 1941, Berlin, pl. 19 şi p. 119, nr. 19.

Reprezentarea chipului lui Zeus pe tron de pe gema noastră, poate fi calificată de foarte reuşită. Autorul acestui chip se dovedeşte stăpân pe meseria sa de gravor, dacă ne gândim că agata nu este un material care se lasă uşor lucrat. Cu toată duritatea materialului, artistul a scos, cum nu se poate mai bine, la iveală figura lui Zeus. El a ştiut nu numai să o contureze cu mâna sigură, ci să insiste şi asupra unor amănunte care-l interesau.

Artistul a nimerit bine felul de a reprezenta chipul lui Zeus pe tron şi a putut să o facă după atâtea modele, care erau în circulaţie în Grecia şi în părţile Mării Negre.

Poziţiunea în care artistul încearcă să-l prindă pe Zeus, nu este una din cele mai uşor de executat. El i-a dat o mişcare de mai mult de 90° la dreapta, pentru a-l apropia cu mâna lui dreaptă şi cu patera de vulturul care se găseşte lângă picioarele lui.

Artistul cunoaşte bine anatomia corpului uman. El îl face aşa cum ni-l arată natura. Aceasta ne-o dovedeşte mai ales partea superioară a corpului, a cărui musculatură este bine şi corect evidenţiată.

Artistul a avut succes şi cu efectul plastic moale al tehnicei sale de gravor. Zeus poartă o haină care-i acoperă partea dela şolduri în jos până la glesne.

Cu stânga întinsă înainte, Zeus ţine o pateră deasupra unui vultur care se găseşte jos înaintea lui.

Cu mâna stângă ridicată în sus în unghiu ascuţit, Zeus prinde destul de sus sceptrul, care la capătul său de sus se termină cu un decor, probabil vegetal (floare de trandafir, crin sau lotos), care, în stilizarea lui, se aseamănă cu forma crucii [1].

[1] Vezi A. Hug., *s. v. sceptrum la Pauly-Wissowa-Kroll-Witte*, R.E., ser. II-a, al XI-lea semivol. 1921, sp. 368 şi urm., precum şi Sorlin Dorigny *s. v. sceptrum la Daremberg-Saglio*, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, IV, pp. 1115 şi 1116, fig. 6170 şi 6171.

Tronul pe care şade Zeus, este un scaun cu spetează, fără reazim pentru braţe. Picioarele tronului profilate, nu sunt legate între ele prin traverse, cum le găsim de altfel [1].

In ce priveşte reprezentarea vulturului, ni se pare, în detaliu, destul de îngrijită: artistul a reuşit să evidenţieze bine chiar muşchii lui şi să desemneze penele aripilor tot atât de precis ca şi cele de pe picioare.

La corpul vulturului, în partea lui de jos, se remarcă un defect prin aşchiere. Dar în ce priveşte ansamblul reprezentării vulturului se constată o aberaţie: vulturul se aseamănă mai mult unui cocoş din cauza formei capului şi a proporţiilor între cap şi gât. Gâtul vulturului este prea lung, chiar dacă am vroi să ne-o explicăm lungimea lui disproporţionată prin mişcarea pe care artistul îl lasă să facă, îndreptându-l spre Zeus, care-i întinde mâna cu patera. Este o insuficienţă a artistului care se explică prin dificultatea problemei de a reda mişcarea vulturului.

Comparând capul acestui vultur cu cel al lui Zeus Aetophoros, la Kurt Lange, *l. c.*, vom înţelege mai bine defectele vulturului nostru.

Artistul a vrut să ne arate şi linia pământului, reuşind să ne-o indice în mod cât se poate de sumar.

De reprezentarea lui Zeus de pe piatra noastră gravată, mi se pare a se apropie mai mult o gemă romană, pe care o găsim reprodusă la Georg Lippold, *Gemmen und Kameen des Altertums und der Neuzeit*, Iulius Hoffmann Verlag, Stuttgart. T. II, nr. 8. Acolo îl vedem pe Zeus şezând pe un tron similar, cu sceptru şi cu patera, iar jos vulturul. Zeus se găseşte şi acolo, îndreptat în aceeaşi direcţie ca la gema noastră.

Altă gemă, reprodusă la Lippold, *l. c.*, nr. 6 şi semnalată ca romană, ni-l prezintă pe Zeus, la fel, şezând pe tron cu patera într'o mână şi cu cealaltă rezemându-se pe sceptru. Numai că aci ni se prezintă partea superioară a lui Zeus mai mult drept înainte, iar nu într'o mişcare la stânga ca la gema noastră

In Romula a fost găsită o piatră gravată de coloare roşie, care reprezintă pe Joe tronând cu sceptrul în stânga. In dreapta Zeus, lângă care se găseşte la picioare o acvilă, nu ţine o pateră, ci fulgerul. Vezi D. Tudor, *Monumente inedite din Romula*. Partea I-a (Extras din « Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice »), 1938, p. 15, nr. 61, fig. 21 *e*, unde sunt arătate la nota 3 din subsol şi scene similare. Pentru Joe pe intaglii vezi *Die Sammlungen des k. k Münz- u. Antiken-Cabinetes*, beschrieben v.

[1] A. Hug, *la Pauly-Wissowa Kroll-Mittelhaus* RE. *zweite Reihe, elfter Halbband*, sp. 613 şi urm., sub voce θρόνος; Victor Chapot, *s. v. thronus la Daremberg-Saglio, l. c.*, V, 278 şi urm.

http://patrimoniu.gov.ro

Dr. Eduard Freih. von Sacken u. Dr. Friedrich Kenner, Wien, 1866, Wilh. Braumüller, p. 434, nr. 255—273.

Obiceiul de a întrebuința pietre nobile şi pietre seminobile, cum este agata, împodobite cu fel de fel de reprezentări, s'a întețit mai mult în epoca care urmează după moartea lui Alexandru cel Mare din Macedonia, decât în secolul al V-lea şi IV-lea în. Hr. Dar mai răspândit era acest obiceiu în vremea dominațiunii romane. Vezi O. Rossbach, s. v. *Gemmen* la Pauly-Wissowa, RE, VII, sp. 1052 şi urm. şi 1073 [1].

[1] Regretăm de a nu avea aci opera fundamentală a lui A. Furtwängler, *Antike Gemmen*, I—III, Leipzig şi Berlin, 1900.

Gema aceasta, cu care se îmbogăţeşte literatura noastră a antichităţii clasice şi care dovedeşte tendinţa şi reuşita artistului, de a reda trupul omenesc şi în general natura, cât se poate de sensitiv, are imaginea lui Zeus pe tron, adânc tăiată-gravată în materialul vârtos al agatei, pentru ca această gemă să poată fi reprodusă mai bine în alt material moale şi ca să-şi poată îndeplini astfel scopul.

Amândouă aceste geme gravate, descrise mai sus, aveau să fie întrebuințate ca sigile în formă de « Ringsteinsiegel ».

Prof. TEOFIL SAUCIUC-SĂVEANU

RÉSUMÉ

DEUX GEMMES ANTIQUES PROVENANT DE LA SCYTHIE MINEURE

Deux gemmes découvertes à Mangalia, durant la campagne archéologique de 1942, l'une propriété de Mr. Iancu Ionaşcu de Mangalia, l'autre de Mr. Ion Ţânţu de Peceneaga, nous présentent deux sujets intéressants tirés de la religion païenne.

La gemme de Mr. Ionaşcu, d'agate rouge représente deux hommes armés de lances, dans lesquels nous reconnaissons les princes « jumeaux » dénommés Anakes.

Cette gemme est un objet religieux qui se rapporte, sans aucun doute, à un reste de croyance très ancienne sur les bords occidentaux du Pont Euxin.

L'autre gemme d'agate couleur azur clair, représente Zeus sur le trône avec un sceptre dans une main, dans l'autre une patère et à ses pieds un vautour.

L'image de Zeus se rapproche de beaucoup de la forme du Zeus d'une gemme romaine qui est reproduite par G. Lippold (Gemmen und Kameen des Altertums und der Neuzeit), T. II, nr. 8.

Cette même gemme devait servir de sceau en forme de « Ringsteinsiegel ».

http://patrimoniu.gov.ro

CETATEA DÂMBOVIȚA

In județul Dâmbovița, cum mergi dela Voinești spre Gemenea, aproape de km. 30, la stânga și spre sud-est de satul Burlănești, la o depărtare de 360 m. de șoseaua județeană Târgoviște-Câmpulung și 220 m. de râul Dâmbovița, pe proprietățile locuitorilor Alexandru Popescu și Iosif Niculescu din Voinești, se află niște vechi ruine, cărora locuitorii din satele din apropiere le zic cetate, spre deosebire de alte ruine, ce se află pe o stâncă, în județul Mușcel, între Cetățeni și Stoenești, cărora le zic: Cetățuia lui Negru Vodă [1]. Fig. 1.

De lângă ruinele acestei cetăți, necunoscută de istorici, terenul începe să se înalțe din ce în ce mai mult, spre nord-est, către culmea Măgura, ce se coboară din culmea Leaota. Spre nord-vest, dincolo de râul Dâmbovița, se lasă spre sud-est ramificațiile culmei Tefeleicii. Spre nord, dincolo de Gemenea, la Capul Coastei [2], unde este linia de intersecție dintre regiunea deluroasă și aceea a munților [3], cele două culmi, par a se împreuna și formează un semicerc de înălțimi păduroase. Numai, spre sud-est se vede o lungă deschizătură, făcută de râul Dâmbovița, ce pare a se închide dincolo de satul Gheboeni.

Pământul în această regiune este bogat nu numai în păduri și livezi cu pomi, ci și în aur, cărbuni și petrol. Pe teritoriul comunei Gemenea, în masivul păduros despre satul Oncești, se mai văd încă și astăzi gropile, de unde în vechime se scotea aur [4]. După o tradiție culeasă din popor de învățătorul pensionar I. Dumitrescu R. Voinești, mort la începutul anului 1943, exploatarea minelor de aur, în acea localitate, se făcea încă din timpul Dacilor. După cucerirea și colonizarea Daciei de Traian, s'a încredințat exploatarea minelor de aur unui roman, Gemenide, care cu lucrători minieri s'a stabilit acolo, au făcut așezăminte de gospodărie potrivit cu ocupația lor și au înființat satul lui Gemenide, numit mai târziu Gemenea.[1]. După o altă tradiție numele satului Gemenea se trage dela Legiunea XIII Gemina, « care era legiune de ocupațiune provincială în diviziuni speciale de exploatări aurifere și alte metale » [2]. « Ea stăpânea aceste ținuturi și trimetea pe lucrători la exploatarea minei de aur. Acestora le zicea Gemeni. Dela ei ar fi rămas numele satului Gemenea » [3]. Deși, după tradiție, exploatarea minelor de aur dela Gemenea ar fi fost părăsită din cauza năvălirilor barbare [4], totuș izvoarele istorice dovedesc, că a continuat mai departe chiar și după întemeierea Țării Românești. In secolul al XVI-lea sunt chemați la Brașov câțiva minieri dela minele de aur din Gemenea. In socotelile acelui oraș, la anul 1541, se află scris: « S'a dat salar 16 aspri pentru patru zile lui Nicolae Chizar, care a chemat aici pe căutătorii de aur (cum se numesc) din Dâmbovița pentru nevoia cetății, înainte de venirea Turcilor și Românilor » [5]. « Unui căutător de aur, trimis în Dâmbovița pentru căutătorii de aur, chemați aici,

[1] I. Dumitrescu R. Voinești, *Vechituri, povești și legende legate de localitățile de pe valea Dâmboviței*. Manuscris, 1930, pp. 23—26 și 43—44.

[2] Sat care face parte din comuna Gemenea.

[3] *Deciziunea Nr. 105 din 2 Iulie 1933 a Comisiunii Silvice pentru stabilirea drepturilor indivize ale moșnenilor Gemeneni din comuna Gemenea, județul Dâmbovița*. Câmpulung-Mușcel, 1933, p. 1.

[4] *Ibidem.*

[1] I. Dumitrescu R. Voinești, *Vechituri*, pp. 10—11.

[2] *Deciziunea Nr. 105 din 2 Iulie 1933 a Comisiunii Silvice*, p. 1.

[3] I. Dumitrescu R. Voinești, *Vechituri*, p. 11.

[4] *Ibidem.*

[5] « Nicolao Chyzar, qui auriquestores (ut nominant) ex Dombawycza ob necessitatis civitatis huc vocavit ante adventum Turcarum ac Valachorum, dedit salar 4 dierum asp. 16 ». (G. O. Teusch, *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*. Kronstadt, 1889, II, p. 646).

http://patrimoniu.gov.ro

i-am dat cheltueli 18 aspri » [1]. Mai târziu a încetat exploatarea minelor de aur, « căci lăcuitorii de frica stăpânitorilor nu descoper asemenea avuții, pentru ca nu din cauza acestora să piarză și puținele rămășițe de libertate, ce le-au mai rămas; iar stăpânitorii,

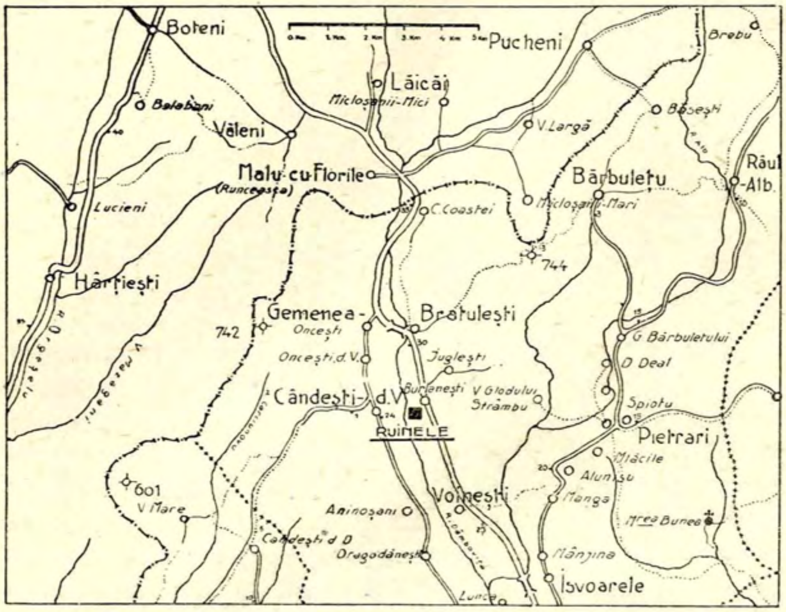

Fig. 1—Harta regiunii Voinești-Gemenea.

din privire politică, pentru ca să nu arate vecinilor, că în plaiurile acestea se află metale prețioase, nu se apuca să le exploateze » [2]. Numai țiganii domnești se mai ocupau cu meseria de a căuta aur în nisipul râului Dâmbovița și deaceea se numeau aurari. Ei erau obligați a da fiecare la domnie, venitul Doamnei, câte 3—4 dramuri de aur, iar restul, dacă găseau mai mult, era proprietatea lor și-l puteau vinde la orișicine [3]. Se pare, că nu le renta prea mult meseria de aurari. Deaceea se mai ocupau cu facerea albiilor, lingurilor și alte obiecte casnice din lemn de salcie și se numeau rudari. Țiganii aurari-rudari aveau sălașele în apropierea vechilor mine de aur, pe coasta numită de atunci « Râpa Rudarilor » [4] sau « Ruda » [5]. In ajunul războiului de reîntregire a neamului, din 1916, acea râpă a fost concesionată lui Costaforu [6] pe 50 de ani și concesiunea este încă în vigoare [1]. Dar, după puțină vreme, a lăsat lucrarea în părăsire, fiindcă nu renta [2].

Pentru apărarea minelor de aur dela Gemenea în contra năvălirilor barbare despre răsărit, credem, că s'a construit cetatea de lângă râul Dâmbovița, ale cărei ruine se mai văd și astăzi. Fig. 3—6.

Ruinele cetății au forma unui patrulater, cu laturile externe de câte 33,20 m fiecare. Lărgimea internă, între muchiile zidurilor este de 25 m. Temelia zidurilor, ce se mai păstrează, este construită din pământ, bolovani de piatră de râu și orasan [3] și are o înălțime de 1,50—2 m și o grosime de 3—4 m. Poarta se află la sud și are o lărgime de 3 m. Fig. 2.

In partea de nord-est a cetății, dincolo de șoseaua județeană Târgoviște-Câmpulung, sunt niște fortificații de pământ, care probabil făceau parte din întăriturile care înconjurau cetatea. Ele au fața către gura văii și cetate și după ele se puteau adăposti ostașii [4]. De asemenea și la nord, la Capul Coastii, se mai văd urme de fortificații de pământ.

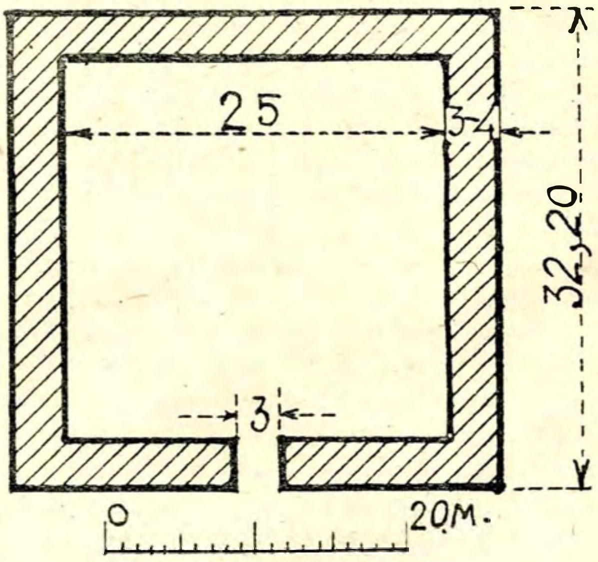

Fig. 2. — Planul ruinelor cetății.

[1] « Uni auriquestori in Dombawycza pro huc vocandis auriquestoribus misso expensas dedimus asp. 18 » (*Ibidem* p. 650). Al. Lapedatu crede, că auriquestores înseamnă lucrători, pentru pavat drumuri, pentru săpat șanțuri de cetăți, pentru făcut poduri de piatră etc. (Al. Lapedatu, *Două vechi cetăți românești, Poenarii și Dâmbovița*, în « Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice », București, 1910, III, pp. 186—187. De fapt auriquestores înseamnă numai căutători de aur.

[2] D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*. Trad. G. Sion, București, 1859, III, p. 134.

[3] *Ibidem*.

[4] I. Dumitrescu R. Voinești, *Vechituri*, p. 12.

[5] *Deciziunea Nr. 105 din 2 Iulie 1933 a Comisiunii Silvice*, p. 11.

[6] *Ibidem*; I. Dumitrescu R. Voinești, *Vechituri*, p. 12.

[1] Comunicate de inginerul hotarnic expert Mihail Constantinescu, care a făcut planul de hotărnicie al moșnenilor din Gemenea.

[2] I. Dumitrescu R. Voinești, *Vechituri*, p. 12.

[3] Orasan înseamnă un pietriș mai mare (comunicat de preotul Parnia-Corvin dela Mitropolia din Târgoviște, născut în Cândeștii din Vale și de locuitorii din Voinești). « ciment de cărămidă pisată cu var (Șăineanu). Se zice corasan » (turc. khorasan). Nota red.

[4] I. Dumitrescu R. Voinești, *Vechituri*, p. 43.

http://patrimoniu.gov.ro

La cetate s'au găsit oseminte omeneşti, arme şi două clopote [1]. Prezenţa celor două clopote dovedeşte, că la cetate se afla şi o biserică sau capelă. Arme vechi s'au mai găsit şi când s'a făcut actuala şosea judeţeană şi ele au fost luate de cânducătorii

Fig. 3. — Zidul dinspre răsărit.

tehnici ai lucrărilor [2]. La răsărit de satul Burlăneşti era un cimitir, în care se aflau îngropaţi ostaşii morţi în lupte [3].

Drumul cel vechiu, după cum mi-a spus Constantin Bădoiu din Voineşti, nu era pe unde este astăzi şoseaua judeţeană, ci trecea prin Voineşti, pe la biserică şi apoi înainta pe lângă râul Dâmboviţa. Spusele sale sunt confirmate de documente istorice. Astfel într'o hotărnicie din 3 Septemvrie 1754, ce se află în posesia lui Gh. I. Baldeş din Gemenea, făcută de 24 hotarnici [4], se afla scris: « *Insă la trăsura despre răsărit din hotarul Voineştilor dintr'un fag mare, ce este la marginea drumului Câmpulungului, unde s'au pus piatră, şi merge mai sus alături cu Dâmboviţa* » [5]. In secolul al XIX-lea drumul Câmpulungului nu mai trecea pe lângă Dâmboviţa, ci la jumătatea distanţei dintre râul Dâmboviţa şi culmea dealului despre răsărit, cam pe unde se află astăzi şoseaua judeţeană. Intr'o hotărnicie din 3 Septemvrie 1825, făcută de Nicolae Andronescu şi citată în hotărnicia din 3 Septemvrie 1851 de hotarnicul S. Zefchid, se arată, că s'a ales « *capul dela apa Dâmboviţii* », apoi « *mijlocul din piatra din drumul Câmpulungului a moşnenilor Gemeneni la vale pe drum* » şi în fine « *capul despre răsărit pe slemnea dealului, cap în cap cu moşnenii Pietrari* » [1].

Tradiţia întemeierii cetăţii

După tradiţie, cetatea de lângă râul Dâmboviţa din judeţul Dâmboviţa a fost construită de Mihai II Voievod Viteazul după lupta dela Călugăreni din 13|23 August 1595, când s'a retras către munţi. Atunci, construind cetatea, a lăsat în ea o parte din armata sa sub conducerea căpitanilor Voinea şi Cândea, iar cu restul armatei s'a retras în sus spre Stoeneşti în judeţul Muşcel.

Bulim Paşa, conducătorul unui detaşament turcesc, urmărindu-l pe drumul din dreapta râului Dâmboviţa, pe la Măneşti-Tătărani-Cândeşti Vale, a trecut fără să observe cetatea, fiind bine ascunsă de pădurea din jurul ei. Dar, când a ajuns dincolo de Capul Coastii, unde valea începe a se strâmta, s'a înfricoşat şi, temându-se de vreo cursă, s'a întors înapoi spre Târgovişte, pe drumul din partea stângă a râului Dâmboviţa. Ajungând însă la satul Burlăneşti este atacat din faţă de ostaşii români din cetate, iar din spate de trupele române, ce se retrăseseră cu Mihai II Voievod Viteazul spre Stoeneşti. Neputând să reziste, Bulim Paşa s'a retras spre răsărit pe o

Fig. 4. — Zidul dinspre apus.

vale până aproape de satele Bărbuleţ [2] şi Pucheni [3], unde s'a oprit să poposească sub un păr, numit şi

[1] Comunicat de Grigore Diţescu din Voineşti, că ştie acestea dela învăţătorul său Dumitru Rădulescu.

[2] I. Dumitrescu R. Voineşti, *Vechituri*, p. 49.

[3] Comunicat de Ion Dereuş din satul Burlăneşti, judeţul Dâmboviţa.

[4] Constantin Catargiul biv vel sărdar ispravnicul Târgoviştei, Onufrie egumenul mănăstirii Dealu, Dionisie proegumenul mănăstirii Nucet, drept 12 boieri hotarnici Badea şi Iordache postelnici Văcăreşti, Constantin polcovnic, Lupoianul, Andrei căpitan Stănescu, Anghelache logofătul, Şerban cupeţul, Toma cupeţul, Grigoraşcu cupeţul, Tănase căpitan, Ştefan logofăt, Pană iuzbaş şi Pană logofăt.

[5] O copie, adeverită de Direcţiunea Generală a Arhivelor Statului din Bucureşti in 5 Mai 1926, a fost expusă la Comisiunea silvică pentru stabilirea drepturilor indivize ale moşnenilor gemeneni (*Dos. 1927, vol. I, p. 1*).

[1] *Arhivele Statului Buc.*, *Hotărnicii*, *Nr. 31*. O copie legalizată se află in posesia avocatului Ilinca, originar din Gemenea.

[2] Comună în judeţul Dâmboviţa.

[3] Idem în judeţul Muscel, la nord-vest de Bărbuleţ.

http://patrimoniu.gov.ro

astăzi «părul lui Paşa», deşi părul nu mai există. Insă fiind urmărit de ostaşii celor doi căpitani, Voinea şi Cândea, a fost prins şi omorît în acel loc. Valea, pe unde s'a retras, s'a numit de atuncea «*valea lui Paşa Buliman*» sau «*Bulimanul*» [1].

Fig. 5. — Zidul dispre sud.

După o altă versiune, Bulim a fost ceauş şi atunci când a fost atacat, s'a ascuns pe valea menţionată mai sus, cu gând, că poate ieşi undeva din cursă. Insă «Românii l-au prins şi l-au dus plocon, ca pe un curcan plouat, la Mihai Viteazul, care a aflat dela el tot ceeace au făcut ceilalţi Turci în ţară. Armele găsite la facerea şoselii judeţeană Târgovişte-Câmpulung «s'a zis, că sunt după timpul lui Mihai Viteazul, poate chiar dela Turcii lui Bulim» [2]. Pentru a răsplăti vitejia celor doi căpitani, Voinea şi Cândea, Mihai II Voevod Viteazul le-a dăruit moşii in jurul cetăţii. Se spune, că ei ar fi întemeiat sau reîntemeiat satele Voineşti şi Cândeşti [3]. Cândea ar fi rudă cu boierii Buzeşti [4].

Cele arătate de tradiţie sunt confirmate în mare parte, după cum vom vedea, de cronici şi documente.

Cetatea de lângă râul Dâmbovița in secolul al XIV-lea. Luptele cu Ungurii.

De fapt cetatea de lângă râul Dâmboviţa din judeţul Dâmboviţa este cu mult mai veche, de cum arată tradiţia. Ea apare pentru prima oară în cronicele şi documentele ungureşti din secolul al XIV-lea.

In timpul domniei lui Vladislav I Voievod (1365—1377) s'a născut un războiu între Români şi Unguri, deoarece Ludovic I, regele Ungariei, ocupase Bulgaria apuseană şi luase captivi pe Ţarul Srasimir şi soţia sa Ana, sora domnului Ţării Româneşti [1].

Cronicarul ungur arhidiaconul Ioan de Kükülew, capelanul regelui, care şi-a terminat cronica între anii 1387—1395 [2], scrie: «*Deasemenea insuș regele personal mergând prin Bulgaria către Țara Românească supusă sfintei coroane, din cealaltă parte, din Țara Săcuilor, a trimis pe Nicolae, voievodul Transilvaniei, cu armată puternică, cu nobili și Săcui din părțile transilvănene, cu Simion, fiul lui Mauriciu, și cu alții dintre ostașii săi mai buni, pentru a cerceta Țara Românească, contra lui Laic Voievodul zisei țări, care se revoltase in contra Majestății Regale. Acela stătea atunci la pândă cu o armată mare lângă Dunăre, in partea opusă a regatului Bulgariei, pentru a impiedeca trecerea armatei domnului rege. Totuș acel voievod Nicolae*, trecând cu armata, mai sus menţionată, râul Ialomiţa, unde erau cetăţui şi întărituri, făcute de Români, *pe care le-a luat cu asalt, și incepând războiul cu armata românească a insuș voievodului Laic, al cărei căpitan era comitele Dragomir Românul*, castelanul aceluia de Dâmboviţa (castellanus ejus de Damboyka) *și printr'o luptă foarte inverșunată a obținut victoria și, după ce mulți au fost omoriți, pe insuș căpitan l-a pus pe fugă. Insă după aceea, inaintând mai departe fără precauțiune printre intărituri și mărăcinișuri dese, când se infundase prin niște trecători foarte inguste, a fost atăcat de mulțimea Românilor*, din păduri şi din

Fig. 6. — Zidul dinspre nord.

munţi, *chiar in acel loc a fost ucis impreună cu sârguitorul bărbat Petru, vicevoe-voievodul său, cu Deseu*

[1] Tradiţia comunicată de elevul Grigorie C. Dumitrescu din comuna Voineşti.

[2] I. Dumitrescu R. Voineşti, *Vechituri*, p. 49.

[3] Tradiţia comunicată de elevul Grigorie C. Dumitrescu.

[4] I. Dumitrescu R. Voineşti, *Vechituri*, p. 13.

[1] Ana este fiica lui Niculae Alexandru Voievod. S'a căsătorit cu Sracimir, ţarul bulgar din Vidin, înainte de 1360, când publică un «sinaxar» sau o culegere de vieţi ale femeilor sfinte (C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, ed. II, Bucureşti, 1935, I, p. 370).

[2] I. Lupaş, *Lecturi din izvoarele istoriei române*. Bucureşti, 1928, p. 66 notă.

http://patrimoniu.gov.ro

zis Vas şi Petru Ruffus, castelanul de Cetatea Balta, cu Săcuii Petru şi Ladislau, bărbaţii viteji şi cu alţi numeroşi ostaşi şi nobili mai însămnaţi. Şi când Ungurii din acea armată au întors spatele şi au fost puşi pe fugă, fiind înconjuraţi în locuri noroioase şi mlăştinoase întărite, mulţi din ei au fost ucişi de Români şi câţiva au scăpat cu mare primejdie a vieţii şi pagubă a avutului. Şi corpul neînsufleţit al acelui Nicolae voievod, fiind scos cu mare luptă din mâinile Românilor, l-au adus în Ungaria, pentru a fi immormântat în Strigoniu în mănăstirea Fericitei Fecioare »[1].

Cronicarul ungur arhidiaconul Ioan de Kükülew pune această luptă după alegerea şi încoronarea lui Ludovic I, regele Ungariei, şi ca rege al Poloniei[2], care au loc după 5 Noemvrie 1370, când a murit Casimir III[3]. Insă I. Ch. Engel scrie, că lupta a fost în 1367[4]. Gh Şincai nu admite această dată, ci bazat pe o diplomă a lui Ludovic I, din 1 August 1370, crede, că în acel an a fost războiul[5]. N. Bălcescu stabileşte, că lupta a fost în 1342 la Cetatea lui Negru Vodă[6]. Gr. G. Tocilescu este de părere, că « prin toamna anului 1369 sau primăvara anului următor », « catastrofa întâmplată oştirei ardelene a trebuit să aibă loc nu departe de Bucureşti, prin bungetul acela de păduri mari şi seculare, cu locuri înguste, mlăştinoase şi neumblate din preajme-i ». Nu admite însă părerea lui D. Berendei, că Cetatea Dâmboviţa să fi fost pe locul, unde era Curtea Veche, ci socoate, « că trebue căutată pe malul drept al râului, deasupra şi în jurul unuia din cele trei dealuri: Mihai Vodă, Mitropolia şi Radul Vodă »[7]. G. I. Ionescu-Gion admite părerile lui Gr. G. Tocilescu[8]. D. Onciul stabileşte, că lupta a fost în 1369, primăvara, pe la Sf. Gheorghe[9]. N. Iorga admite timpul, primăvara anului 1369, dar crede, că lupta a fost la Cetatea Dâmboviţa, « care era unul din scaunele domneşti »[1], adică la Bucureşti[2]. Totuş într'o altă lucrare istorică, scrie, că « lupta aceasta, care se dădu în primăvară, avu ca teatru smârcurile Ialomiţii în preajma Târgoviştii, pe care încercau s'o cucerească Ungurii. Că nicio altă parte nu s'ar potrivi cu descrierea precisă şi exactă »[3]. Dr. I. Mineu, deşi admite indentificarea Cetăţii Dâmboviţa cu Bucureştii, « făcută de Gr. G. Tocilescu », totuş scrie, că lupta n'a putut fi lângă Bucureşti, ci aproape de Târgovişte, în ţinutul mlăştinos dintre Ialomiţa şi Dâmboviţa în toamna anului 1368, între 14 Sept. şi 7 Dec.[4]. Al. Lapedatu admite această dată, dar pune lupta în judeţul Muşcel, la Cetatea Neamţului dela Podul Dâmboviţii, între Rucăr şi Bran[5]. Crede, că au fost două cetăţi Dâmboviţa, una « Cetatea Dâmboviţa de sus lângă Rucăr » şi alta « Cetatea Dâmboviţa de jos dela Bucureşti »[6]. Aceste păreri le admite D. Caselli[7]. V. Motogna scrie, că « expediţia nenorocită a voievodului Nicolae a trebuit să fie înainte de 7 Iunie 1369 ». Şi adaogă: « Din descrierea terenului de luptă putem deduce, că a fost Martie-Aprilie, în timpul ploilor de primăvară »[8]. Părerea aceasta, în parte a fost admisă de C. C. Giurescu[9].

Dacă însă se cercetează cu atenţie cronica arhidiaconului Ioan de Küküllew, se vede destul de clar, că luptele lui Nicolae, voievodul Transilvaniei, cu Dragomir, pârcălabul Cetăţii Dâmboviţa, n'au avut loc nici la Bucureşti şi nici între Rucăr şi Bran, ci între râul Ialomiţa şi munţii dela nord-vestul acelui râu, adică pe valea râului Dâmboviţa, dealungul vechiului drum comercial Târgovişte-Câmpulung. Armata ungurească, condusă de voievodul Nicolae, din Ţara Săcuilor a trecut munţii Carpaţi,

[1] Ioan de Thurocz, *Chronica Hungarorum ab origine gentis, inserta simul Chronica Ioannis Archidiaconus de Kükülew*, în I. G. Schwandtner, Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini Tyrnaviae, 1765, pp. 311—312.

[2] *Ibidem*, p. 311.

[3] I. Dlugosz, *Historiae Polonicae*, Lipsiae, 1711, col. 1162.

[4] I. Ch. Engel, *Geschichte des ungarischen Reiches und seine Lebenländer*, IV, *Moldau und Walachei*, Halle, 1804, pp. 153—154.

[5] Gh. Şincai, *Chronica Românilor şi a mai multor neamuri*, ed. II, Bucureşti, 1886, I, p. 536.

[6] N. Bălcescu, *Românii sub Mihai Vodă Viteazul*, ed. Al. Lapedatu, Bucureşti, 1908, p. 98.

[7] Gr. G. Tocilescu, *Cetatea Bucureşti sau Cetatea Dâmboviţii*, în revista « Tinerimea Română », Bucureşti, 1898, I, pp. 6—9. Mai în urmă crede, că lupta a fost în regiunea Târgoviştei (Gr. G. Tocilescu, *Manual de istoria Românilor*, ed. II, Bucureşti, 1900, p. 143).

[8] G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1899, pp. 16—17.

[9] D. Onciul, *Originile principatelor române*, Bucureşti, 1899, pp. 193—194.

[1] N. Iorga, *Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365—1369 şi politica lui Vladislav-Vodă faţă de Unguri. Un episod din cucerirea Peninsulei Balcanice de Turci*, în « Convorbiri Literare », Bucureşti, 1900, XXXIV, p. 986.

[2] N. Iorga, *Istoria Românilor*, Bucureşti, 1937, III, p. 237 şi *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1939, p. 23.

[3] N. Iorga, *Istoria armatei româneşti*, ed. II, Bucureşti, 1929, I, p. 81.

[4] Dr. I. Minea, *Relaţiunile politice dintre Ţara-Românească şi Ungaria în timpul lui Ludovic I*, în « Convorbiri Literare », Bucureşti, 1910, XLIV, pp. 1132—1136.

[5] A. Lapedatu, *Două vechi cetăţi româneşti, Poenari şi Dâmboviţa*, în « Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice », III, 1910, p. 178.

[6] *Ibidem*, pp. 178—180.

[7] D. Caselli, *Cum au fost Bucureştii odinioară*, Bucureşti, 1935, pp. 6—8.

[8] V. Motogna, *La războaiele lui Vlaicu-Vodă cu Unguiri*, 1368—1369, în « Revista Istorică », Bucureşti, 1923, IX, p. 19.

[9] C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, p. 395.

http://patrimoniu.gov.ro

pe la Buzău [1] sau pe la Cheia şi Teleajăn [2] sau pe la Predeal [3], şi a înaintat spre Târgovişte şi Argeş, care erau pe atunci reşedinţe ale Domnului Ţării-Româneşti. Luptele s'au dat între râul Ialomiţa şi munţi, fapt care înlătură părerea acelora, cari cred, că au fost la Bucureşti, deoarece în jurul Bucureştilor nu sunt munţi. Luptele n'au putut să fie nici între Rucăr şi Bran, deoarece acel teritoriu, în acel timp, depindea de Transilvania. Hotarul era la Rucăr (Ruffa Arbor), unde era vama. Acolo « se lua » « tributul » « regelui » şi « deci locul era pe teritoriul acestuia » [4]. Abia în 19 Noemvrie 1377 se constată, că teritoriul dintre Rucăr şi Bran se află în posesiunea Ţării-Româneşti şi hotarul de astădată se afla la trecătoarea Bran, unde Ludovic I, regele Ungariei, construeşte « o nouă cetate pe stânca Terciului (novum castrum in lapide Tydrici aedificare), cu ajutorul Braşovenilor, cărora le promite, că, dacă Ţara-Românească va ajunge cu voia lui Dumnezeu în stăpânirea sa, cum spera, « *de atunci tributul, obişnuit a se da pentru Majestatea noastră lângă Rucăr, încredinţăm, că se va cere lângă noua cetate* » [5]. Dar speranţa nu i s'a realizat. Cronicarul ungur arhidiaconul Ioan de Kükülllew scrie şi el, că, la câţiva ani după înfrângerea şi omorîrea lui Nicolae, voievodul Transilvaniei, Ludovic I a zidit « o cetate foarte puternică, spre Braşov, numită Terciu (Bran), lângă hotarul Ţării-Româneşti şi o au ţinut-o în stăpânirea sa, întărind cetatea cu oameni înarmaţi, cu pedestraşi şi cu arcaşi din Anglia » [6]. Luptele deci n'au putut avea loc decât între râul Ialomiţa şi munţi sau mai precis între Târgovişte şi Cetatea de lângă râul Dâmboviţa din judeţul Dâmboviţa. Dintre cetăţile, care pe acea vreme flancau Târgoviştea, una era la Cucuteni, iar alta între Lazuri şi Comişani [7]. Terenul se aseamănă cu cel descris de cronicarul ungur. Intr'o descriere din 1515, se arată, că Târgoviştea, reşedinţa domnească, era « *inaccesibilă, fiind înconjurată nu cu zid, nici cu metereзuri, ci cu un şanţ, val şi parapet, pe care se aflau înfipţi pari de lemn, ascuţiţi în partea de sus, şi aşezată între mlaştinile, ce o înconjoară, cu păduri noroioase şi bălţi în aşa fel, că în timpul iernei aproape întreaga regiune din împrejurimi este de neumblat* » [1]. Iar valea Dâmboviţii, între Dragomireşti şi Gemenea, este o capcană tot aşa de bună, ca şi vestita vale a Codrului Cosmin din Moldova. Chiar şi astăzi pământul este mlăştinos, mai ales în timpul ploilor de primăvară şi toamnă, iar tufişurile de mărăcini şi pădurile ocupă încă suprafeţe întinse. Dragomir Românul credem, că a fost nu numai pârcălabul Cetăţii de lângă râul Dâmboviţa din judeţul Dâmboviţa, dar şi mare proprietar pe acea vale. Satul Dragomireşti trebue să fi fost proprietatea sa.

In ceeace priveşte data, când au avut loc luptele, se poate şi ea stabili. La începutul anului 1368 relaţiunile dintre Ţara Românească şi Ungaria, încep iarăşi a se înrăutăţi. Vladislav I, domnul Ţării Româneşti, nu-şi îndeplineşte obligaţiunile de a trimite trupe şi provizii în Banatul Vidinului, stăpânit de Unguri, fiindcă Ţarul Sracimir, care fusese detronat, era cumnatul său. Pe lângă aceasta lui nu-i convenea, ca Ungurii să stăpânească Bulgaria apuseană, deoarece puteau ocupa şi Oltenia. In 26 Martie, Ludovic I, regele Ungariei, scrie lui Benedict Hemffy, banul Bulgariei, că a dat ordin să i să trimeată ajutor în Bulgaria [2]. Totdeodată îi face cunoscut: « *acum am hotărît a trimite la Laic, voievodul Ţării Româneşti, pe magistrul Nicolae, fiul lui Grigore, ostaşul nostru, în soliile noastre, pentru a-i face cunoscut, că din acelea, ce aţi voit, ca noi să le anunţăm acelui voievod, trebue să fie spuse de el. Deaceea orice aţi voi să se spună numitului voievod, puteţi să le comunicaţi însuşi magistrului Nicolae* » [3]. In aceeaş zi şi în acelaş sens îi scrie şi Ladislau, duce şi palatin, adăogând: « Aşa dar, ceeace ni se pare, că Ma-

[1] N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, Gotha, 1905, I, p. 272; *Carpaţii în luptele dintre Români şi Unguri*, în « Anal. Acad. Rom., Mem. Sect. Ist. », seria II, Bucureşti, 1915, XXXVIII, p. 85.

[2] N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 237.

[3] Gr. G. Tocilescu, *Manual de istoria Românilor*, p. 142.

[4] N. Iorga, *Istoria comerţului românesc, Epoca veche*, Bucureşti, 1925, p. 48.

[5] « . . .et tunc tributum, iuxta Ruffam Arborem pro nostra Maiestate dare consuetum, circa ipsum novum castrum exigi committemus ». (E. Hurmuzaki-N. Densuşianu, *Documente privitoare la istoria Românilor*, Bucureşti, 1890, I, 2, p. 243.

[6] « . . .et post aliquorum annorum curricula castrum in Brasso fortissimum, Terch vocatum, circa terminos transalpinos, aedificavit, gente armata brigantiis et balestrariis Anglicis custodiam castri muniendo in potestate sua reservavit » (*Ioan de Kükülew*, p. 313).

[7] Despre aceste cetăţui mă voiu ocupa în alt studiu.

[1] « Tragoviscus, metropolis Valachorum et sedes peculiaris principum, inaccessibilis non muro, non moenibus cincta, sed fossa, vallo et aggeribus tantum cum sudibus praeacutis exterius positis, sita inter paludes obductas, lutosis sylvis et lacunis aquarum ita, quod hieme tota, pene circumfinitima, regio immeabilis sit » (Dr. A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia* vol. I, 1468—1540, în « Fontes rerum Transylvanicarum, Budapest, 1914, IV, p. 111).

[2] *Századok a magyar Történelmi Társulat Közlönye*, Pesten, 1900, pp. 603—604.

[3] « Nunc autem duximus transmittendum ad Layk voyvodam Transalpinum magistrum Nicolaum, filium Gregorii militem nostrum in legationibus nostris committentes sibi ut ea que nos eidem voyvode nunciare volueritis, se ipsum reffere debeat. Quore quicquid volueritis ipsi magistro Nicolao committere poteritis referenda voyvode prenominato » (*Ibidem*, p. 604).

http://patrimoniu.gov.ro

gistrul Nicolae trebue să trateze cu acela, faceţi fără grije, dacă nu atinge onoarea voastră »[1]. Vladislav I, domnul Ţării Româneşti, a asigurat pe solul ungur, că va face tot ce i s'a cerut. In 17 Iulie, Ludovic I, regele Ungariei, scrie din nou lui Benedict Hemffy, banul Bulgarilor, « *că magistrul Nicolae, fiul lui Grigorie comite de Heves, ne-a încredinţat şi asigurat, sub pierderea capului şi a posesiunilor sale, că Laic, voivodul nostru, va îndeplini pe deplin dorinţa noastră şi toate obligaţiunile sale şi va trimite provizii suficiente în Vidin fără nicio îndoială* »[2]. Insă Domnul Ţării Româneşti nu-şi ţine nici de astă dată promisiunea, fiindcă lui nu-i convenea să stăpânească Ungurii Vidinul.

Dintr'o scrisoare a doi Raguzeni din Vidin, din 25 Septemvrie, se vede că la acea dată izbucnise o revoltă acolo[3]. In luna următoare revolta se întinsese în tot Banatul Bulgariei. Cetatea Billogradcic este asediată de răsculaţi, cari fac întărituri şi şanţuri în jurul ei şi împiedecă aprovizionarea garnizoanei. Insă Petre Hemffy, care conducea Banatul Bulgariei în locul fratelui său Benedict, izbuteşte să trimeată în ajutorul acelei cetăţi 60 de arcaşi şi provizii[4]. In 17 Octomvrie, el scrise fratelui său Benedict, comandantul Vidinului şi al Bulgariei: « Aproape toţi locuitorii, adică ţăranii, ăstui regat s'au întors la oamenii Ţarului din Târnova şi s'au unit cu aceîa. Se spune, că mai sus numitul Ţar din Târnova ar fi trimis în aste părţi şapte boieri ai săi cu şapte banderii »[5]. Şi adaogă: « *Prea iubite frate, stăruie ca Vladislav, voivodul Ţării Româneşti să trimeată, dacă nu mai multe, măcar trei sau patru banderii ale sale, de care să ne putem servi cu ajutorul lui Dumnezeu* ».

Insă, în acel timp, Ludovic I, regele Ungariei, aflând probabil, că răscoala din Banatul Vidinului n'a fost pusă la cale de Şisman, ţarul bulgar din Târnova, ci de Vladislav I, Domnul Ţării Româneşti, hotărăşte să-l scoată din domnie. Deaceea, în timp ce el în fruntea unei armate înainta prin Banatul Timişoarei, spre Bulgaria, spre a potoli răscoala de acolo şi să atace apoi din acea parte pe Vladislav I, o altă armată, sub conducerea lui Nicolae, voievodul Transilvaniei, caută să treacă Carpaţii. In 14 Septemvrie 1368, judele Curţii regale amână un proces « *din cauza prezentei mobilizări a armatei a aceluiaş domn al nostru, plecată în contra lui Laic voievod* »[1], iar la 22 Septemvrie amână alt proces, din cauza, că pârîtul era « *în prezenta armată regească, ce se afla în contra lui Laic voievod* »[2]. In 16 Septemvrie adunarea mănăstirii Fecioara Maria din Cluj încredinţează, că Nicolae, fiul lui Ioan şi nepotul lui Gyula, având nevoie de bani, ipotechează moşiile sale lui Nicolae, fiul lui Iosif Mackkas, « *fiindcă el însuş trebuia să plece în prezenta expediţie regală, deja începută către Ţara Românească în contra lui Laic, împreună cu slăvitul domn Nicolae, voievodul Transilvaniei şi comite de Zonuc, comandantul acelei expediţii regală, şi magistrul Ioan zis Lepes, castelan de Deva* »[3]. La 13 Octomvrie această armată de sub conducerea voievodului Nicolae nu trecuse încă Carpaţii, fiindcă vicevoievodul Petru, care ia parte şi moare în luptă, se afla încă în Transilvania, după cum se constată dintr'o diplomă[4] şi nici armata de sub conducerea regelui Ludovic I nu trecuse Dunărea, căci se afla la Curim în sud-vestul Banatului Timişoarei[5]. Abia după această dată voievodul Niculae trece « dinspre Ţara Săcuilor » peste Carpaţi în Ţara Românească, iar regele Ludovic I trece Dunărea. La 1 Noemvrie regele Ungariei Ludovic I se afla în Bulgaria aproape de cetatea Socol[6] şi în 12 Noemvrie « *în coborîrea noastră cu oastea în regatul Bulgariei lângă Dunăre în faţa cetăţii Severin* »[7]. Pe

[1] « Igitur quicquid vobis videretur cum eodem magistro Nicolao tractando secure faciatis, si quod vestrum honorem non cedat ». (*Ibidem*).

[2] « Quod magister Nicolaus filius Gregorii comitis Heveswyvariensis nos affidavit atque assecuraverit sub amissione capitis et possessionum suarum, ut Layk voyvoda nostrum votum et sua assignata pleno cum effectu adimpleret, victualiaque sufficientia in Bodonium transmitteret, dubio procul moto » (*Ibidem*, p. 605).

[3] *Történelmi Tár*, 1898, pp. 365—366.

[4] *Századok*, 1900, pp. 605—606.

[5] « Frater carissime, sollicitemini in eo, ut Ladislaus voyvoda transalpinus, si non plura, tamen dimittat tria vel quatuor sua banderia, cum quibus nos, Domino auxiliante, servire passemus » (*Ibidem*).

[1] « . . .propter motum presentis exercitus eiusdem domini nostri contra Layk Woyvodam moti ». (*Zichy-Család Okmánytara*, Budapesta, 1888, IV, p. 634; *Temesmegye Oklevêltára*, I, p. 106).

[2] « . . .in presentem regium exercitum contra Layk voyvodam habitam ». (*Temesmegye Oklevéltára*, I, p. 106).

[3] « . . .quod quia ipse in presentem regium exercitum, contra Lajkonem versus partes Transalpinas iam inchoatum una cum magnifico domino Nicolao Woyuoda Transsilvano et comite de Zonuk capitaneo scilicet eiusdem exercitus regalis ac magistro Iohanne dicto Lepes castellano de Dewa... profisscisci, oporteret ». (I. Minea, *Relaţiunile politice dintre Ţara-Românească şi Ungaria*, în « Conv. Literare », XLIV, p. 1134, nota 3).

[4] *Ibidem*, p. 1135.

[5] Pesty Frigyes, *Eltünt vármegyék*. Budapesta, 1880, pp. 380 şi 425.

[6] « . . .in Bulgaria propre castrum Zokol » (*Századok*, 1869 pp. 127—128).

[7] « . . .in nostro descensu exercituali in regno Bulgarie penes Danubium ex opposito castri Zeurini existenti ». (*A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray Család oklevéltára*, kiadja gróf Sztáray Antal, szerkeszti Nagy Gyula, Budapesta, 1887, I, pp. 354—355).

http://patrimoniu.gov.ro

acolo voia el să treacă în Ţara Românească. Deaceea, cu o zi mai înainte, în 11 Noemvrie, scrisese lui Benedict Hemffy, banul Vidinului, trimis înainte ca să înăbuşe revoluţia, « *întru cât astă expediţie a noastră în care activaţi acum cu armata noastră în ţara Bulgariei, fiind terminată şi liniştea restabilită pretutindeni, în cetatea noastră Vidin şi în ţinutul ei, vă ordonăm, ca voi în persoană să veniţi la noi. Deasemenea să permiteţi să se întoarcă la noi armata noastră şi toţi ostaşii noştri, dacă nu vor fi necesari pentru apărarea acelei cetăţi sau a districtului ei* » [1]. Putea să reţină acolo numai pe George, fiul răposatului Andrei voievod şi pe Tomplin cu trupele lor [2].

Prima încercare a regelui Ludovic I de a trece Dunărea în Ţara Românească n'a izbutit, deoarece Vladislav I « stătea atunci la pândă cu oaste mare pe lângă Dunăre, în partea despre Bulgaria, ca să împiedece trecerea armatei domnului rege », cum scrie cronicarul ungur Ioan de Küküllew [3]. După această încercare neizbutită îi mai soseşte ştirea despre dezastrul suferit în Ţara Românească de armata ungurească condusă de Nicolae, voievodul Transilvaniei. Noroc însă că-i vine în ajutor Nicolae de Gara, banul de Machow. « *In sfârşit, după ce s'a întâmplat o asemenea nenorocire a soartei protivnice şi s'a schimbat din nou norocul* », scrie cronicarul ungur, « *cu ajutorul lui Nicolae de Gara, banul de Machow, bărbat puternic şi războinic şi victorios în luptă, acea armată regală fiind trecută dincolo peste Dunăre în corăbii întărite cu meterezuri şi cetăţui, în contra atacurilor luptătorilor şi arcaşilor lui Laic voievodul Românilor, cari slobozeau săgeţile ca nişte ploi furtunoase, duşmanii, fiind puşi pe fugă, s'au împrăştiat ca fumul şi rămăşiţele oastei întregi au intrat în ţara Severinului şi o au ocupat. Şi atunci regele a zidit mai întâi acolo cetatea Severinului* » [4]. Succesul acesta credem, că a avut loc înainte de 4 Dechemvrie 1368, când Ludovic I scrie lui Benedict Hemffy, banul Bulgariei, care nu venise cu oastea sa în ajutor, că nu-l va pedepsi [5].

Dar bucuria lui Ludovic I, regele Ungariei, a fost de scurtă durată. La începutul anului următor 1369, după plecarea lui, Vladislav I, venindu-i în ajutor armata victorioasă condusă de Dragomir, pârcălabul cetăţii Dâmboviţa, a alungat trupele de ocupaţie ungureşti din Ţara Severinului şi a reocupat cetatea Severin. Ceva mai mult trece Dunărea şi în 12 Februarie, « *cu voia unora dintre cetăţeni* », cuprinde Vidinul [1]. Din cauza aceasta, în primăvară, Ludovic I pleacă din nou în contra Domnului Ţării-Româneşti La Sfântul Gheorghe (23 Aprilie) procesele sunt amânate din cauza « *expediţii regale, plecată în contra lui Laic voievod* » [2]. Amânarea proceselor s'a făcut din cauza celei de a doua expediţie a regelui Ungariei, iar nu din cauza expediţiei voievodului Nicolae, care era mort în acel timp. In 20 şi 26 Februarie şi 10 Martie 1369 aflăm în locul lui, ca voievod al Transilvaniei, pe Emeric (Emericus Woyvoda Transsylvanus) [3]. La cea de a doua expediţie a regelui fac menţiune cnezii şi Românii din districtul Sebeşului într'o cerere a lor, scriind: « *domnul rege a refăcut armata în contra necredincioşilor săi din Ţara Românească şi noi, începând din ora, în care s'a produs discordia, întotdeauna am ţinut cel puţin 200 oameni ziua şi noaptea, până în timpul iernei. Pe lângă aceasta noi cu 50 oameni aleşi ca cei mai buni deasemenea am stat acolo în Mehadia până la reîntoarcerea domnului nostru şi dări ostăşeşti am dat* » şi « *domnului rege i-am oferit ospitalitate* » [4].

Niciun izvor istoric nu arată, că Ludovic I ar fi avut în anul 1369 lupte cu Domnul Ţării Româneşti şi ar fi cucerit cu armele Vidinul. Din contră documentele precizează, că s'a ajuns la o învoială [5], prin mijlocirea lui Dobrotici, mai înainte de 22 Iunie, când Ludovic I acordă un privilegiu lui Benedict Hemffy, banul Vidinului, şi fraţilor săi, Nicolae şi Petru [6]. Vladislav I îşi retrage trupele din Vidin fără lupte, dar nu şi din Ţara Severinului şi cetatea

[1] « . . .mandamus, quatenus ista via vestra, in qua pro nunc cum gente nostra in terra Bulgarie laboratis expedita, dimissaque in tutto stato civitate nostra Bidiniense et eius districtu, vos personaliter ad nos veniatis, gentem autem nostram et milites nostros omnes, si pro ipsius civitatis aut eius districtus tuitione non fuerint necessarii, ad nos reverti permittatis ». (*Századok*, 1900, pp. 606—607). Localitatea « Themusvar » trebue să fie citată greşit.

[2] *Ibidem*, p. 607.

[3] *Ioan de Küküllew*, p. 311.

[4] *Ibidem*, pp. 312—313.

[5] *Törtënelem Tár*, 1898, p. 366.

[1] Fermendzin, *Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae ordinis S. Francisci Seraphici*, în « Starine », Zagreb, 1890, XII, p. 11.

[2] « . . .exercitus regalis contra Layk Woyuodam moti ». (E. Hurmuzaki- N. Densuşianu, *Documentele*, I, 2, pp. 150—151).

[3] Dr. I. Minea, *Relaţiunile politice dintre Ţara-Românească şi Ungaria pe timpul regelui Ludovic*, I, p. 1135.

[4] « . . .dominus rex contra infideles suos Transalpinos exercitum restauravit et nos, ab illa hora incipiendo, qua illa discordia extitit mota, in montibus Alpium semper ad minus ducentos homines, propter illorum die ac nocte usque ad hiemem conservavimus. Insuper nos cum quingentis hominibus, collectis melioribus, similiter usque ad reversionem domini nostri regis ibi in Mihald mansimus ac expensas exercituales dedimus . . . Nec non domino regi . . . hospitalitatem prebuimus ». (*Századok*, 1900, p. 609).

[5] N. Iorga, *Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365—1369, şi politica lui Vladislav-Vodă faţă de Unguri*, în « Convorbiri Literare », XXXIV (1900), p. 987.

[6] G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, IX, 4, pp. 172—174

http://patrimoniu.gov.ro

Severin. Ungurii reocupă Vidinul, dar îl redă Țarului, Sracimir, fapt care mâhneşte pe comandanții trupelor ungureşti de ocupație. In 29 August Ludovic I, regele Ungariei, scrie din Dőmős, lui Petre Hemffy: « *Noi am dat drumul Țarului din Vidin pe chezășia lui Laic voievod și a lui Dobrotici și am hotărît să-i dăm înapoi țara, cu condiție, ca el să ne încredințeze, ca ostateci, două fete ale sale. Și iată banul Benedict și Nicolae de Gara deasemenea ban de Machow pleacă la noi, în ajutorul nostru, ca să vă aducă aici* » [1]. Dar banul Benedict Hemffy s'a temut probabil să nu fie acuzat mai târziu el şi fratele său Petre Hemffy de cedarea Vidinului. Din această cauză nu voieşte să-l redea Țarului Sracimir. Dar Ludovic I intervine şi în 17 Septemvrie îi scrie, din Vişegrad, o scrisoare prin care îi face cunoscut, că trimite la el pe Ştefan, arhiepiscopul de Colocsa, « ca să trateze cu tine atât în privința înapoierii cetății Vidin şi a districtului ei, cât şi asupra altor chestiuni » [2]; iar în 25 Septemvrie semnează un act, prin care apără de orice răspundere pe frații Benedict şi Petru Hemffy, « că au încredințat, predat şi dat în mâinile lui Ştefan, arhiepiscopul de Colocsa, pe Sracimir, țarul din Vidin, în cetatea noastră Vidin deodată cu posesiunile sale de pretutindeni » [3]. Numai aşa frații Benedict şi Petru Hemffy au cedat şi a putut fi restabilit pe tron Țarul Sracimir. De cedarea Țării Severin şi a cetății Severin către Vladislav I nu se face nicio mențiune, fapt care dovedeşte, că ele fuseseră deja ocupate de Domnul Țării-Româneşti mai înainte de a începe tratativele pentru retragerea trupelor ungureşti din Banatul dela Vidin. In 25 Noemvrie 1369 el se întitulează: « *Vladislav, din mila lui Dumnezeu și a regelui Ungariei, voievod al Țării-Românești și ban al Severinului și duce al Făgărașului* » [4], ceeace ne arată, că recunoscuse din nou suzeranitatea regelui Ungariei. Totuş, în 7 Decemvrie, armata ungurească nu fusese încă demobilizată. Deaceea procesele, amânate la Sf. Gheorghe din cauza războiului în contra lui Laic voievod, sunt din nou amânate la 30 Aprilie 1370 [1].

[1] « Nos imperatorem de Bodinio sub fideiussione Layk Voyvode et Dobratich liberum commisimus et suam terram eidem reddere assumpsimus, ita tamen quod duas filias suas idem imperator nobis in obsides huc transmittet. Et ecce Benedictus Banus et Nicolaus de Gara, de Machow similiter banus ad vos proficiscuntur, in adiutorium vestrum, ut vos huc conducant ». (*Századok*, 1900, p. 607).

[2] « Et omnia que idem dominus archiepiscopus, tam in facto resignationis civitatis Bydiniensis et ejus districtus, quam etiam super aliis negotiis tecum tractandis ». (*Századok*, 1900, p. 608).

[3] « Strazmerium imperatorem bidinyensem in civitate nostra bidinyense simul cum suis pertinentiis universis, ad manus . . . Stephani, archiepiscopi colocensis . . . tradiderunt, resignaverunt et . . . assignarunt ». (*Történelmi Tár*, I, pp. 366—367).

[4] « Ladislaus, Dei et regis Hungariae gratia, vajuoda Transalpinus et Banus de Zewerino, nec non Dux de Fogaras ». (E. Hurmuzaki-N. Densuşianu, *Documente*, I, 2, pp. (148—149) N. Iorga crede că documentul este fals. (N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 230).

Din cele arătate mai sus [2] se constată, că războiul dintre Țara Românească şi Ungaria, descris de arhidiaconul Ioan de Küküllew, a avut loc în toamna anului 1368. La 14 Septemvrie începuse mobilizarea celor două armate ungureşti, dar abia după 13 Octomvrie armata condusă de Niculae, voievodul Transilvaniei, trece munții Carpați în Țara-Românească, iar armata condusă de regele Ludovic I trece Dunărea în Bulgaria. După 12 Noemvrie, pe când regele Ludovic I se afla în Bulgaria în fața cetății Severin, pe unde voia să treacă Dunărea în Țara-Românească, îi soseşte ştirea despre dezastrul suferit de a doua armată ungurească la Cetatea Dâmbovița. Sosindu-i însă ajutor el poate să treacă Dunărea şi ocupă Țara Severinului (Oltenia) şi cetatea Severin, mai înainte de 4 Dechemvrie 1368. De alungarea Ungurilor din Țara şi Cetatea Severin, de cucerirea Vidinului de Vladislav I în 12 Februarie 1369, de noua expediție a lui Ludovic I în contra lui « Laic voievod » şi de restabilirea pe tron a lui Sracimir, țarul din Vidin, constatate prin documente, cronicarul ungur arhidiaconul Ioan de Küküllew nu scrie nimic, deoarece sau a uitat să le scrie sau mai probabil intenționat nu le-a scris în cronica sa, fiind defavorabile lui Ludovic I, regele Ungariei, şi foarte favorabile lui Vladislav I, domnul Țării-Româneşti, care, după cum se vede, a fost nu numai un domn viteaz, ci şi un iscusit diplomat.

Pretendentul Vlad voievod și Cetatea Dâmbovița în timpul domniei lui Mircea I cel Bătrân.

In timpul domniei lui Mircea I cel Bătrân, tocmai în epoca în care acel mare şi viteaz domn purta cu Sultanul Baiazit I Fulgerul lupte crâncene, imortalizate de cronicarul Mihail Moxa şi geniul poetic al lui Mihail Eminescu, un pretendent Vlad încearcă, cu ajutorul Turcilor, să-l gonească şi să ia domnia. Acest pretendent, deşi nu era domn, trebue să fi închinat Turcilor Țara Românească în anul 1393. Deaceea în hati-humaiunul, prin care Baiazit I fixează, în Nicopole, în anul turcesc 805 luna Rabiul-ewel, tributul ce urma a plăti Țara Românească: « în fiecare an câte 3000 bani d'ai țării sau 500 lei

[1] « . . .ad octauas festi beati Andree apostoli proxime preteriti proclamate super facto expedicionis . . . ad octauas festi beati Georgy martyris nunc venturi duximus prorogandam ». E. Hurmuzaki-N. Densuşianu, *Documente*, I, 2, pp. 150—151).

[2] Vezi mai sus, pp. 29—33.

http://patrimoniu.gov.ro

de argint în moneda noastră », nu este trecut numele lui Mircea I cel Bătrân, domnul titular, ci numai al ţării [1]. Pentru a-l aşeza pe tron, Baiazit I trece Dunărea în anul următor, dar este învins la Rovine, lângă Craiova [2], în 10 Octomvrie 1394 [3].

La începutul anului 1395, Baiazit I, după cum precizează Sigismund I, regele Ungariei, în o diplomă din anul 1404, trece din nou Dunărea cu o puternică armată de Turci şi o mulţime de naţiuni barbare, devastează şi depopulează o mare parte din Ţara Românească şi cucereşte cu forţa dela Mircea Voievod cetatea Nicopolul Mic (Turnul Măgurele), unde lasă o garnizoană [4]. Despre o înfrângere la Argeş şi alungarea din domnie a lui Mircea I cel Bătrân documentele nu fac nicio menţiune. Din contră se constată, că Mircea I cel Bătrân, fiind stăpân pe restul ţării, cheamă în ajutor pe Unguri, în baza tratatului de alianţă, încheiat, în Braşov, în 7 Martie acelaş an [5], « în condiţiuni de perfectă egalitate » [6], desigur ca domn victorios, nu ca învins şi pribeag, cum greşit se crede [7], căci în acest caz n'ar mai fi putut obţine condiţiuni aşa de favorabile şi ajutor aşa de repede. La 6 Aprilie Sigismund I dă ordin lui Grigorie de Bethlen, ca să meargă în Ţara-Românească împreună cu Ştefan de Losoncz, Francisc Bebek şi alţi baroni, ostaşi nobili, în contra Turcilor [8]. Expediţia, după cum se constată din documente [9], este condusă de Rege. In 15 Mai armata era « pornită » [10] şi se afla în Ţara-Românească, unde avea să lupte nu numai cu Turcia, ci şi cu Românii răzvrătiţi, partizani ai pretendentului Vlad, cari încercau să lărgească capul de pod dela Nicopolul Mic. Insă « pe acei Români şi Turci, cu şefii şi căpeteniile lor, îi pun pe fugă » [1]. Apoi, scrie Sigismund I, regele Ungariei, în diplomele din 8 Dechemvrie 1397 [2] şi 17 Februarie 1401, « am cucerit cetatea Nicopolul Mic ocupată, ce se afla în Ţara-Românească, şi era în mâinile lor, prin asediu şi cu multă vărsare de sânge a unor nobili credincioşi ai noştri şi mai ales a slăvitului bărbat Ştefan de Canisa » şi « cu ajutorul lui Christos » şi « am dat-o în mâinile castelanilor noştri pentru a o întări şi a rămâne » [3] acolo, dar pentru scurt timp, căci a fost restituită lui Mircea voievodul Ţării-Româneşti, care participase la cucerire cu oastea sa [4]. In lupte s'au mai distins Nicolae de Gara [5] şi Ioan de Maroth, banul de Machowa [6].

Letopisețul Ţării-Rumâneşti descrie mai amănunţit această luptă, dar o pune greşit în anul 1361 în timpul domniei lui Dan voievod. Prima ciocnire a fost « la loc limpede la şăs, unde era Turci şi Muntenii tăbărîţi ». Sigismund I trimite mai întâi în contra lor « patru stoluri de voinici în patru muchii » şi apoi « şi pe cei înzoaţi i-au pornit înaintea oştirilor de străluciia ca soarele. Aceasta văzând Turcii şi Muntenii s'au speriat foarte şi nu mai aşteptară să să lovească, ci îndată au plecat fuga. Deci Jăcmont craiu alese o seamă de oaste, călăreţi uşori, şi începură a-i goni şi unde ajungea ori Turc, ori Muntean, tot îi tăia, şi i-au gonit până la Dunăre Şi a doua zi au pornit Jăcmont craiu toate oştile spre Nicopoiul cel Mic, ce iaste în ţărmurile Dunării, şi l-au ocolit şi în cetate erau Munteni [7], iar în oraş erau Turci. Şi începu a-i bate foarte tare şi din

[1] D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, tradusă de G. Sion, Tom. III, p. 216. Faptul că imediat după ce se încheie acest tratat de vasalitate, Baiazit I atacă Ţara-Românească, este o nouă dovadă, că nu Mircea I cel Bătrân a închinat-o Turcilor, ci pretendentul Vlad.

[2] Don Mauro Orbini Raguseus, *Historia il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, p. 279; Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Ragusa*, Veneţia, 1605, p. 72.

[3] *Glasnik*, Belgrad 1883, LIII, p. 75; *Spomenik*, Belgrad, 1890, III, pp. 126, 132 şi 140.

[4] Bajzath dominus Turcorum ... cum valido ipsorum exercitu Turcorum et aliarum barbararum nationum caterua fulcitus, partes nostras transalpinas hostiliter subintrasset, easdem fere in maiori parte deuastando et depopulando, castrum nostrum minoris Nicopolis a Merche Wajwoda familiari nostro vi obtinuisset et eodem gentem suam pro conseruando reliquisset » (E. Hurmuzaki-N. Densuşianu, *Documente*, I, 2, p. 431).

[5] *Ibidem*, pp. 351—361.

[6] C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, p. 457.

[7] *Ibidem*; N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, pp. 299—300.

[8] E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Bucureşti, 1913, XV, 2, pp. 1821—1822.

[9] E. Hurmuzaki-N. Densuşianu, *Documente*, I, 2, pp. 383—384, 395, 414—415, 431, 460 şi 640.

[10] *Zichy-Okmánytár*, IV, pp. 596 şi 612.

[1] « ...ipsos Olahos et Turcos cum eorum praecessoribus et capitaneis in fugam conuertentes ». (E. Hurmuzaki-N. Densuşianu, *Documente*, I, 2, pp. 384 şi 415).

[2] *Ibidem*, p. 384.

[3] « ...uersus castrum Nicopoli nuncupatum, in dictis partibus Transalpinis situatum, erga manus ipsorum habitum, expugnando et cum maxima cruoris effusione quorumdam nostrorum fidelium nece, praesertim ipsius magnifici viri Stephani de Kanisa ... Christo adminiculante, obtinuimus et nostrorum Castellanorum manibus prorsus duximus applicandum et reliquendum » (*Ibidem*, p. 415).

[4] « ...Merch etiam Vaiuoda nostro Transalpino, qui per ipsos Turcas oppressus exstiterat, in nomine ipsorum fidelium nostrorum suo D(ominio) restituto ». (*Ibidem*, p. 460). In diploma lui Albert, regele Ungariei, din 23 Iunie 1438, partea dela sfârşit a textului e astfel scris: « ...iuuamine ipsorum fidelium suorum, suo Dominio restituto ». (*Ibidem*, p. 640), care însemna, că a fost cucerit şi cu ajutorul credincioşilor lui Mircea I cel Bătrân.

[5] *Ibidem*, pp. 395, 460 şi 640.

[6] *Ibidem*, pp. 430—431.

[7] In diplomele lui Sigismund I se arată, că în cetate « se afla o mulţime de Turci (ubi Turcarum multitudo residebat) ». (*Ibidem*, pp. 460 şi 640).

http://patrimoniu.gov.ro

lăuntru încă să apăra bine. Iar dacă sfărâmară zidul oraşului şi al cetăţii, făcură mare năvală şi îndată luară cetatea şi oraşul şi i-au tăiat şi i-au robit foarte rău şi au pus oaste în cetate, iar cu o seamă de oşti s'au întors înnapoi cu multă dobândă şi cu multă veselie »[1]. La cucerirea acestei cetăţi a fost omorît, în 17 Mai 1395, sârbul Constantin Draguşevici, care se afla în armata turcească[2]. In aceeaş zi, în Ungaria, moare regina Maria, într'o Lunie[3], fără ca soţul ei să ştie, fiindcă pe acea vreme ştirile se comunicau mult mai greu decât astăzi. Deaceea moartea reginei n'a avut niciun efect asupra expediţiei, care de fapt se terminase în acel timp prin cucerirea Nicopolului Mic[4]. Din această cauză Sigismund I menţionează, în diplomele sale, moartea reginei după această expediţie şi înaintea invaziei lui Vladislav Iagelo, regele Poloniei, în Ungaria[5].

De acolo, dela Nicopolul Mic, întorcându-se către Ungaria « cu laurii victorioşi » şi pe când urca cu armata peste vârfurile Carpaţilor, printre întărituri şi poteci închise de o mare cantitate de crengi, Sigismund I a fost atacat la Posada, în judeţul Muşcel[6], de « o mulţime de Români », « din desele şi întunecatele păduri », « cu lănci aducătoare de moarte şi cu săgeţi muiate şi infectate cu otravă ». Dar scapă prin vitejia lui Nicolae de Gara, banul Dalmaţiei, Croaţiei şi Sloveniei, căruia i se dăduse însărcinarea « pentru paza noastră personală, trecerea fără teamă şi primejdie a întregei armate », cu trupele sale şi cu armele în mâini respingând cu putere « pe numiţii Români întinzători de curse » şi « şi-a dat toată silinţa să ne apere pe noi cu supuşii noştri de blestematele lovituri şi duşmănoasele curse ale numiţilor Români, nu fără moarte »[7]. Bunele relaţiuni ce se constată, că au fost după atac, în anii 1395—1397, dovedesc că nu partizanii lui Mircea I cel Bătrân, ci acei ai pretendentului Vlad au atacat pe Sigismund I în prima jumătate a lunei Iunie, căci abia la 21 ale acestei luni îl aflăm cu armata lângă Braşov[1], de unde pleacă spre nordul Ungariei[2]. Prezenţa sa la 24 şi 25 August la Orşova[3] n'are nicio legătură cu expediţia dela Nicopolul Mic, cum se crede[4], ci cu expediţia, anunţată la 6 Iulie, în contra Banului Bosniei şi altor duşmani ai regatului[5].

La începutul anului 1396 Turcii năvălesc din nou în Ţara Românească. Acum, la trei ani după închinarea pretendentului Vlad, şi nu în 1394, cum se crede[6], înving pe Mircea I cel Bătrân la Argeş[7] şi pun domn pe protejatul lor. Eroul dela Rovine se retrage în Oltenia, unde avea mai mulţi credincioşi şi organizează acolo rezistenţa. In 21 Martie, Vlad domnea în partea ţării dela răsărit de Olt. La această dată, Maternus, episcopul Transilvaniei, scrie Sibienilor, că regele a trimis în anumite şi solemne solii la Vlad voievod pe Ioan Tătarul, client al Curţii regale, şi-i roagă să trimeată un om, care ştia limba română (idiomate olachali suffultum), pentru a

[1] *Letopiseţul Ţării-Rumâneşti*, ediţia St. Nicolaescu, în « Revista pentru istorie, archeologie şi filologie », Bucureşti, 1910 XI, 1, p. 108.

[2] Georges Sp. Radojičić, *La Chronologie de la bataille de Rovine*, în « Revue historique du sud-est européen », Bucarest, 1928, V, pp. 136—139.

[3] I. Dlugosz, *Historiae Polonicae*, Frankfurt, 1711, Lib. X, col. 147.

[4] I. Minea (*Principatele române şi politica orientală a împăratului Sigismund*, Bucureşti 1919, p. 67) şi N. Iorga, (*Istoria Românilor*, III, p. 302 şi nota 1), cred greşit, că moartea reginei « a întârziat expediţia şi poate mai mult participarea personală a lui Sigismund ».

[5] E. Hurmuzaki-N. Densuşianu, *Documente*, I, 2, p. 384, 415.

[6] B. P. Haşdeu crede greşit, că atacul a fost la muntele Pasărea, în judeţul Mehedinţi. (B. P. Haşdeu, *Istoria critică*, Bucureşti, 1875, p. 74.

[7] « Abhincque uersus climata ipsius regni nostri Hungarie cum Palma victorie regrediendo, dum Alpium cacumina vulgo Pazzata dicta indaginibus strictis et semitis, non modica arundine compressis ascendissemus ubi multitudo Olachorum pestiferis iaculis et intoxicatis venenoque infectis sagittis nostros sequaces et subditos, de densis et opacis siluis crudeliter feriens insidiabatur, memoratus Nicolaus Banus cum uexillo et compluribus suis me . . . *pro tuicione nostre persone* et tocius comitiue securiori pertransitu et libera securitate . . . et prefatos Olahos insidiantes manibus armatis vi repellendo, *nos cum nostris subditis* a prefatorum Olachorum detestabilibus insultibus et hosticis insidijs non sine interitu . . . tueri et defensare viriliter sategit ». (E. Hurmuzaki-N. Densuşianu, *Documente*, I, 2, p. 395—396). In altă diplomă Sigismund I scrie, că se întorcea « cu fericit triumf (cum felici Triumpho) (*Ibidem*, p. 460). Aceste două diplome dovedesc că Sigismund a participat personal la expediţie.

[1] F. Zimmermann-K. Werner-G. Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Sibiu, 1902 III, p. 151.

[2] I. Minea, *Principatele române şi politica orientală a împăratului Sigismund*, p. 66.

[3] Thallóczy Laios, *Mautorat Követjárás Budán 1395-ben*, p. 35.

[4] I. Minea, *Principatele Române şi politica orientală a împăratului Sigismund*, p. 67. Este imposibil ca Sigismund I, care la 18 August se afla la Neugrad, să fi mers în şase zile prin Bulgaria în Ţara-Românească « să-şi vadă trupele, ce înaintau spre Turnu » şi să se fi întors, pentru ca la 24 August să fie la Orşova, « întors din expediţia în Ţara-Românească ».

[5] G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae*, XI, 2, pp. 310—311.

[6] C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, p. 457; N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, pp. 299—300.

[7] Leunclavius, *Historiae musulmanae*, Frankfurt, 1591; p. 319 şi *Annales sultanorum othmanidarum*, Frankfurt, 1596, p. 15. *J. Leunclavius* scrie greşit, că în timp de trei ani Mircea I cel Bătrân ar fi plătit tributul. In acel timp, 1393—1396 a avut lupte cu Turcii în fiecare an. Afirmaţia greşită o face şi Seadeddin (*Chronica dell'origine et progressi della casa Ottomana*, trad. Vicenzo Bratutti, Viena, 1849, I, p. 165—166).

http://patrimoniu.gov.ro

merge cu Ioan Tătarul la Vlad voievod şi să-i comunice acelui trimis, ca în secret şi pe ascuns să cerceteze şi să afle despre faptele Turcilor şi a altor noutăţi, pe care ni le veţi comunica » [1].

Insă pretendentul Vlad, deşi luase domnia cu ajutorul Turcilor, a căutat să obţină şi sprijinul lui Vladislav Iagelo, regele Poloniei, care se afla în relaţii duşmănoase cu Sigismund I [2]. Deaceea se închină Polonilor. In 28 Mai 1396, « *Vlad, voievodul Basarabiei* [3], *şi comite al Severinului* (Wlad Woyewoda Bessarabie necnon comes de Severinio) etc. », « *în oraşul Argeş* (in opido Argisch) » dă un hrisov, prin care face cunoscut, că « *prea străluciţii principi şi domni ai noştrii, domnii Vladislav, rege al Poloniei şi principe suprem al Lituaniei şi moştenitor al Rusiei etc. şi soţia sa Hedviga, regina Poloniei şi moştenitoare a regatului Ungariei, fiica vestitului Ludovic, odinioară rege al Ungariei, pe noi şi drepturile noastre de stăpânire le-au susţinut şi mai ales în aşa fel însuşi domnii, regele şi regina, de curând ne-au dat şi ratificat prin scrisorile lor şi perpetuu ne-au confirmat voievodatul Basarabiei (Ţării Româneşti) şi ţinuturile pe care le-am obţinut în Ungaria* ». Deaceea « *din sciinţa noastră sigură, din buna credinţa, fără viclenie şi înşelăciune, de acum, prin cuprinsul celor prezente, noi cu toate domeniile şi supuşii noştri vom fi supuşii acelor domni, ai Regelui Vladislav şi ai reginei Hedwiga şi ai copiilor lor moştenitori, regi şi regine ai regatelor Ungariei şi Poloniei, şi făgăduim, că vom fi vasali perpetui Promiţând cu aceeaş bună credinţă însuşi domnilor, regelui Vladislav şi reginei Hedviga şi copiilor lor şi moştenitorilor mai sus zişi, că noi, domeniile şi supuşii noştri deja amintiţi, din ziua datei celor prezente ne supunem lor cu credinţă perpetuă, îi vom ajuta cu sfatul, ajutorul şi sprijinul în contra tuturor inamicilor şi adversarilor lor, ori când şi ori de câte ori vom afla, noi cu toată puterea noastră ne vom împotrivi. Pe inamicii lor nu-i vom primi. Regatele lor şi orice posesiuni nu le vom atăca şi nu le vom cere fără voia lor şi chiar pricinile şi neînţelegerile şi neajunsurile făcute sau puse la cale, cu vorba şi cu fapta, în contra lor de oricari adversari ai lor le vom îndepărta şi vom face totul din partea noastră, ca ei să poată avea de pretutindeni slavă şi sporirea onoarei şi a celor folositoare* » [4]. Dar această închinare nu i-a fost de niciun folos, fiindcă Polonii erau prea departe şi preocupaţi de alte probleme politice. Deaceea nu s'a putut menţine în domnie, când Mircea I cel Bătrân îl atacă cu ajutorul Ungurilor.

In acelaş an, către sfârşitul verii, pe când « *noi* », scrie Sigismund I într'o diplomă, « *am înaintat cu o armată puternică prin Timişoara către Bulgaria* » [1] în contra Turcilor, Stibor, voievodul Transilvaniei, *aducând o puternică ceată şi o armată de bărbaţi credincioşi negreşit din părţile noastre transilvănene şi ostaşi din alte neamuri ale sale şi nobili, având o cohortă personală, formată din o mulţime numeroasă a numitelor neamuri, înarmată îndeajuns cu arme de războiu, înaintând pe o altă cale, prin părţile noastre transalpine (Ţara-Românească), unde duşmanul Vlad voievod, care pe atunci fusese introdus şi impus la voivodatul numitelor părţi transalpine ale noastre (Ţara Românească), se afla cu o numeroasă armată de Români şi Turci, ieşindu-i în cale şi începând cu bărbăţie cu acela o mare luptă, nu fără o gravă pierdere a clienţilor şi rudelor şi lucrurilor şi pericolul morţii şi stând la dreapta a Celui Prea Inalt, l-a învins în mod triumfal şi l-a întrecut pe numitul Vlad voievod în lupta personală dată şi între cele două armate, a pus capăt îndrăznelii aceluia, punându-l pe fugă pe el şi pe partizanii săi. Care Vlad, pretinsul voievod, chiar în acel loc într'adevăr a fost grav rănit* » [2]. După alungarea acestui pretendent, Stibor, voievodul Transilvaniei, s'a dus la Nicopolul Mare, unde se afla regele Sigismund I cu cealaltă armată [3].

---

[1] E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 6.

[2] E. Hurmuzaki-N. Densusianu, *Documente*, I, 2, pp. 384, 388, 396, 415.

[3] Polonii numeau Ţara-Românească Basarabia, după ţinutul cu acel nume dela sudul Moldovei şi Basarabiei de astăzi, pe care îl stăpâneau Muntenii. (B. P. Haşdeu, *Istoria critică a Românilor*, pp. 61—83).

[4] E. Hurmuzaki-N. Densusianu, *Documente*, I, 2, pp. 374—375.

---

[1] In 13 August era la Orşova (Pesty-Ortvay, *Oklevélek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez*, Pojon, 1896, I, p. 263). Iar în 18 August îl aflăm « în regatul nostru al Bulgariei, aproape de Neugrad ». (E. Hurmuzaki-N. Densuşeanu, *Documente*, I, 2, pp. 378—380).

[2] « . . .valido instaurato exercitu, nosque per Themeswar versus Bulgariam castra metati fuimus, prenominatus vero dominus Styborius Wayvoda, aggregato virorum fidelium, videlicetparcium nostrarum transsilvanarumet aliarum suarum gencium militancium et nobilium valido cetu et agmine, proprium vexillum numerosa multitudine dictarum gencium armis bellicis suffultum sufficienter habens, per reliquam viam, utpote per partes nostras transalpinas, castra metatus, ubi iniquus Wlad Wayvoda, protunc per dictos Turkos ad Wayvodatum dictarum parcium nostrarum transalpinarum intrusus fuerat et promotus, cum copiosa cohorte Walachorum et Turcorum versabatur, eidem in obviam veniens, cum quo magnum prelium, non sine gravi suorum clientum et proximorum ac rerum dispendio et mortis periculo viriliter committendo, destraque Altissimi eidem assistente, dictum Wlad Wayvodam in personali pugna utrimque commissa devicit triumphaliter et superavit, eius protervie cornu subpeditavit ipsum cum suis sectatoribus in fugam convertendo. Qui quidem Wlad, pretensus Wayvoda, ibidem fuit acriter vulneratus » (E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente*, XV, 2, p. 1824).

[3] *Ibidem.*

http://patrimoniu.gov.ro

Mircea I cel Bătrân ia și el parte la expediția în contra Turcilor, nu ca pribeag, cum se crede [1], ci ca Domn al Țării-Românești [2]. Cu 1000 oameni din armata sa face recunoașteri și aduce știri foarte prețioase privitoare la armata turcă [3]. A cerut să înceapă el atacul, dar ducele Burgundiei s'a opus. Poate că Turcii ar fi fost învinși, dacă Ștefan, despotul Serbiei, nu venea în ajutorul lor [4]. In 28 Septemvrie 1396 creștinii sunt învinși [5]. Regele Sigismund I scapă cu fuga pe Dunăre și Marea Neagră la Constantinopol [6] și de acolo prin Dalmația și Croația se întoarce în Ungaria [7], pe la începutul anului 1397 [8].

După aceasta strălucită victorie, Turcii reiau ofensiva și dau ajutor pretendentului Vlad, ca să reia domnia, mai înainte de întoarcerea regelui Sigismund I în Ungaria [9]. Insă Mircea I cel Bătrân cere ajutor dela aliații săi Unguri. Stibor, voievodul Transilvaniei, care avea însărcinarea să apere regatul în lipsa regelui [10], « *strângând o mare armată de bărbați înarmați, nobili și ostași* », a trecut munții Carpați probabil pe la Turnul Roșiu și a atăcat pe pretendentul Vlad la Argeș. Acesta scapă cu fuga și se îndreaptă spre răsărit către Târgoviște. Dar, ieșindu-i în cale trupele lui Mircea I cel Bătrân, s'a închis și întărit în cetatea Dâmbovița. Deaceea Stibor, voievodul Transilvaniei, « *a înaintat în Țara-Românească* până la cetatea numită Dâmbovița și a asediat cu trupele sale numita cetate, în care zisul Vlad voievod fiind împins și fugărit, și o asedie cu stăruință acea cetate cu trupele sale atâta timp, până ce în fine numitul Vlad voievod ieși din cetatea menționată fiind constrâns și forțat de însuș domnul Stibor, care l-a înfruntat. Și ieșind, de acolo cu soția, copiii și toată familia, a predat cu totul însuș cetatea Dâmbovița în mâinile și supunerea noastră », scrie Sigismund I într'o diplomă. « Și scoțându-l din numita cetate pe acel Vlad voievod, care s'a întors la supunerea și credința noastră, l-a adus și prezentat în fața strălucirii noastre, pentru a primi mila și iertare de cele făptuite. In care asediu al cetății chiar, cu multă vărsare de sânge, cu ucideri ale ostașilor săi, ale clienților și altor credincioși ai maiestății noastre », *Stibor « s'a arătat vrednic »* [1]. Deaceea în 8 Dechemvrie 1397 Sigismund I regele Ungariei răsplătește pe Stibor, voievodul Transilvaniei și comite de Pojoni și Solnoc, pentru faptele lui vitejești [2].

Pretendentul Vlad, fiind dus prizonier în Ungaria, a isbutit să strice relațiunile politice, făcându-l pe Sigismund I să creadă, că nu el, ci Mircea I cel Bătrân l-a atacat la Posada. Deaceea, în diploma din 12 Iulie 1408 Sigismund I scrie, că « mulțimea Românilor a fost condusă de însuș Mircea Voievod, întors la vechea necredință și ingratitudine » [3], acuzație ce se menține și în 23 Iunie 1438, în timpul domniei regelui Albert, urmașul său [4].

La cetatea Dâmbovița din județul Dâmbovița era vama Dâmbovița.

Documentele ne arată, că cetatea Dâmbovița și vama Dâmbovița se aflau în acelaș loc, între Rucăr și Târgoviște, la trecerea peste râul Dâmbovița. In anii 1416—1418, pe când Mircea I cel Bătrân trăia, fiul său Mihail Voievod, pe care îl asociază la domnie [5], printr'o poruncă, fără dată, scrie « *slugilor domnii mele din cetatea Dâmbovița* (ѠТ ДѪБОВИЦѪ

[1] N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 304.

[2] K. Fr. Neumann, *Reisen des Johannes Schiltberger in Europa, Asia, Africa von 1394 bis 12 zum ersten Mal nach der gleichzeitigen Heidelberger Handschrift herausgegeben und erläntert*, München, 1859, p. 52.

[3] Recunoaștere a făcut și a adus știri și Ioan Maroth (Șt. Katona, *Historia critica regum Hungariae*, IV, p. 427; E. Hurmuzaki-N. Densusianu, *Documente*, I, 2, pp. 431—432), pe care în 17 Februarie 1401 îl aflăm ban de Machowa (*Ibidem*, p. 417).

[4] K. Fr. Neumann, *Reisen des Johannes Schiltberger*, pp. 52—53.

[5] N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, Gotha, 1908, I, p. 294.

[6] K. Fr. Neumann, *Reisen des Johannes Schiltberger*, pp. 53—54.

[7] E. Hurmuzaki-N. Densușianu, *Documente*, I, 2, pp. 377—378, 388, 416, 460 și 640.

[8] N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, I, p. 296.

[9] E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente*, XV, 2, p. 1825.

[10] *Ibidem*.

[1] « ...dominus Styborius, aggregato magne pluralitatis cetu virorum armigerorum, nobilium et militarium, in dictas partes transalpinas usque ad castrum Dombovicha vocatum castra metatus est, et dictum castrum in quo predictus Wlad Wayvoda inpulsus erat et affugatus, cum suis gentibus obsedit, et tamdiu in obsidione ipsius castri perseverando gentes suas reliquit, donec prefatus Wlad Wayvoda coactus et compulsus de dicto castro per ipsum dominum Styborium exceptus et abinde, simul cum coniuge, nec non prolibus et tota familia egressus, ipsum castrum Dombovicha manibus et dicioni nostre penitus resignavit et eunden Wlad Wayvodam a dicto castro excipiendo, ad obedienciam et fidelitatem nostram conversum, in nostre claritatis conspectum adduxit et presentavit, misericordiam et graciam de commissis propicius recepturum. In qua eciam obsidione castri, multa sanguinis effusione interempcionibus suorum militarium, clientum et aliorum, fideles nostre maiestati exibuit famulatus ». (*Ibidem*, p. 1825).

[2] *Ibidem*, pp. 1822—1826.

[3] « ...in Alpibus Pazata... multitudo Wlachorum per ipsum Merche Waiuodam in pristinae infidelitatis, ingratitudinisque viam relapsum ». (E. Hurmuzaki-N. Densusianu, *Documente*, I, 2, p. 460).

[4] « in Alpibus Pazata dictis ... multitudo Walachorum per ipsum Merche Waywodam in pristinae infidelitatis, ingratitudinisque vitium relapsum » (*Ibidem*, pp. 640—641).

[5] Alex. A. Vasilescu, *Urmașii lui Mircea cel Bătrân până la Vlad Țepeș*. București, 1925, I, pp. 6—7.

http://patrimoniu.gov.ro

град) *și vameșilor dela Rucăr și dela Bran și astfel vă poruncește domnia mea, să nu vă atingeți de Brașoveni și să nu-i prădați, ci să le luați vama dreaptă și, mai mult încă, să fiți îngăduitori cu ei. Și pentru bucățile de postav, de va fi călțuni tăiați sau câte trei-patru coți, să nu-i vămuiți, ci să umblați drept și să trăiți frumos și bine cu ei, ca să nu se mai plângă de voi părintelui domniei mele, ca până acuma, sau domnii mele, căci de voiu mai auzi niscaiva vorbe dela părintele domnii mele, din pricina vorbelor voastre, domnia mea are să facă mare rău celui ce îi va fi supărat pe nedrept, măcar cât un fir de păr* » [1].

Acest document este foarte important, căci el dovedeşte, că în secolul al XV-lea cetatea Dâmbovița se afla pe drumul comercial Braşov—Bran—Câmpulung—Târgovişte—Brăila, dincoace de Rucăr şi că acolo, la cetatea Dâmbovița, era vama Dâmbovița. Intre Rucăr şi Târgovişte drumul comercial trece râul Dâmbovița în două locuri, la Dragoslave, în judeţul Muşcel, şi la Gemenea în judeţul Dâmbovița, unde se află ruinele cetăţii. Prin aceasta se înlătură părerea acelora, cari cred încă, că cetatea Dâmbovița se află la Bucureşti [2] sau între Târgovişte şi Bucureşti [3] şi în special părerea lui N. Iorga, care a scris: « O cetate dâmbovițeană în munți nu e admisibilă; acolo sus era numai o vamă » [4].

Alte documente precizează, că cetatea Dâmbovița şi vama Dâmbovița se aflau în partea de apus a Târgoviştei, pe drumul comercial către Braşov. Astfel Mircea I cel Bătrân, în 6 August 1413 [5], Radul II Pleşuvul în 21 Noemvrie 1421 [6], Dan II în 23 Octomvrie 1422 [7], 10 Noemvrie 1424 [8] şi 30 Ianuarie 1431 [9] şi Vlad I Dracul în 8 Aprilie 1437 [10], în privilegiile comerciale ce acordă Braşovenilor, stabilesc taxele vamale, ce plăteau, la întoarcere, la Brăila, Târgşor, Târgovişte şi Dâmbovița. In aceste privilegii, scrise în limba slavă, se spune că vama se află « *la Dâmbovița* (**на Дѫбовицѫ**) » [1]. Numai în privilegiul din 10 Noemvrie 1424, scris în limba latină, se afla scris: « *in Dâmbovița* (in Domboycha)» [2] adică în cetatea Dâmbovița [3]. Această specificare se află şi în unele documente scrise în limba slavă. Astfel Dan II, într'o poruncă către Braşoveni, fără dată, stabilesşte: « *vama în Dâmbovița* (**вама ꙋ Дѫбовици**) *dela un car* ı *pește, dela un ham* ı *ducat, dela o povară* 3 *bani, dela pedestru* ı *ban. Iar voi, vameșilor din Dâmbovița* (**вамеше ѿт Дѫбовицѫ**) *de altă marfă să vă feriți și să nu îndrăzniți a le lua vamă, nici dela postav, nici dela fier, nici dela funii, nici dela in, nici dela cânepă, nici dela pânză, nici dela sabie, nici dela orice altă marfă; numai dela porci, și dela oi, și dela caii ce-i duc spre vânzare, pentru acestea vamă să luați, dar de altă marfă să vă feriți* » [4]. Printr'o altă poruncă, fără dată, Dan II scrie « *vameșilor din Dâmbovița* (**вамешем ѿт Дѫмбовицѫ**) », ca « *ori câți Brașoveni vor avea să treacă pe acolo, să nu le luați mai mult decât: dela un car, câți cai atâția bani, și dela fiecare car un pește, dela un cal citov* [5] ı *ban și dela un cal încărcat* 3 *bani, iar mai mult să vă feriți, nicio vamă să nu aibă* » [6].

In acel secol drumul comercial nu trecea pe la răsărit, cum trece astăzi, ci pe la apusul cetăţii, dealungul râului Dâmbovița. Printr'o poruncă, fără dată, Radul II Pleşuvul scrie vameşului [7] Ale-

[1] I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării-Românești cu Brașovul și cu Țara-Ungurească în sec. XV și XVI, 1413—1508*. Bucureşti, 1905, I, pp. 6—7; Gr. G. Tocilescu, *534 Documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova, privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346—1603*. Viena, 1905—1906, pp. 7—8.

[2] *Vezi mai sus*, p. 29.

[3] N. D. Popescu, *Schițe din viața și rezumat din faptele lui Ștefan cel Mare*, în « Calendarul pentru toţi fii României ». Bucureşti, 1904.

[4] N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, p. 23.

[5] I. Bogdan, *Documente*, I, pp. 3—6; Gr. G. Tocilescu, *534 documente*, pp. 4—6.

[6] *Ibidem*, pp. 11—13; *Ibidem*, pp. 10—11.

[7] *Ibidem*, pp. 15—17; *Ibidem*, pp. 13—15.

[8] *Ibidem*, pp. 21—27; *Ibidem*, pp. 18—20.

[9] *Ibidem*, pp. 32—36; *Ibidem*, pp. 23—27.

[10] *Ibidem*, pp. 71—73; *Ibidem*, pp. 53—55.

[1] *Ibidem*.

[2] I. Bogdan, *Documente*, I, p. 26; E. Hurmuzaki-N, Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 13.

[3] Ar mai fi două interpretări: în râul Dâmbovița, ceea ce este o imposibilitate, sau în judeţul Dâmbovița, dar nu se lua vamă în judeţ.

[4] I. Bogdan, *Documente*, I, pp. 17—19; Gr. G. Tocilescu, *534 documente*, pp. 15—16.

[5] Un cal neîncărcat. (I. Bogdan, *Documente*, I, p. 396).

[6] I. Bogdan, *Documente*, I, pp. 27—28; Gr. G. Tocilescu, *534 documente*, p. 21.

[7] In documentele interne din secolul al XV-lea, este intrebuinţat, în Ţara-Românească, cuvântul царина (vamă). Astfel Mircea I cel Bătrân întăreşte m-rii Tismana stăpânirea peste « Bistriţa cu vamă (**Бистрицѫ съ царинѫ**) » (Arh. Stat. Buc., Secţ. ist., *Tismana*, org. slov.; St. Nicolaescu, *Documente inedite dela Mircea cel Bătrân*, Bucureşti, 1936, pp. 36—38, traduce greşit царина prin ţarină; P. P. Panaitescu, *Documentele Țării-Românești, Documente interne, 1369—1490*, Bucureşti, 1938, I, pp. 88—89), iar Dan II, în 5 August 1424, i-o confirmă: « Bistriţa cu vama (**Бистрицѫ съ царинѫ**) » (Arhiv. Stat. Buc., secţ. ist., *Tismana*, VII, 3, orig. slav.; B. P. Haşdeu, *Arhiva Istorică a României*, Bucureşti, 1862, I, pp. 19—21; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 135—139). Dela cuvântul царина (vamă) derivă cuvântul царинарю (vameş), prescurtat царю. Traducerea acestui cuvânt prescurtat prin ţar (Jirececk, *Archiv für slavische Philologie*, vol. XIX, p. 609; I. Bogdan, *Documente*, I, pp. XXVIII şi 14; Gr. G. Tocilescu, *534 documente*, pp. 12—13), este o greşală. De altfel cuvântul царь are vocativul în Σ. In textele sârbocroate cuvântul царина înseamnă, ca şi azi la Sârbi şi Croaţi, *taxă de vamă*. Din acest cuvânt s'a format în vechime cuvântul

http://patrimoniu.gov.ro

xandru: « *ori cine ţia va fi vameş în Rucăr, porunceşte-i să ia vamă, precum e obiceiul, iar altfel să nu îndrăznească a face. Şi cine va fi vameş sub Dâmboviţa* (подъ Дѫбовицѫ) *şi acela tot aşa să le ia* »[1]. « Sub cetate » nu putea să fie în partea de răsărit, unde terenul se înalţă din ce în ce mai mult, ci în partea de apus a cetăţii Dâmboviţa, unde terenul se lasă în jos până în râul Dâmboviţa. Pe acolo a fost vechiul drum până în secolul al XIX-lea[2].

Faptul că cetatea Dâmboviţa se afla pe drumul comercial, care trecea pe la Câmpulung spre Târgovişte, înlătură părerea lui C. Rădulescu-Codin, care a identificat cetatea Dâmboviţa cu cetăţuia lui Negru-Vodă, dintre Cetăţeni şi Stoeneşti, din judeţul Muşcel[3].

Cetatea Dâmboviţa şi vama Dâmboviţa nu se aflau pe drumul comercial Bran—Rucăr—Bucureşti—vadul Dunării.

In privilegiul comercial acordat Braşovenilor, în 10 Noemvrie 1424, Dan II scrie, că « *Braşoveanul, care va vrea să meargă la vadul Dunării, ca să treacă cu marfa, să dea vamă numai la Rucăr şi la vad, iar (într'alt loc) nicăeri în ţara domniei mele* »[4]. Reînoind privilegiul comercial, în 30 Ianuarie 1431, Dan II precizează şi mai mult: « *Şi trecând Braşovenii peste Dunăre cu marfa, fie la Dârstor, fie la Giurgiu sau la Nicopol, să dea dela o sută trei şi, întorcându-se la Rucăr, dela o sută trei* »[5].

Aceste două documente dovedesc, că cetatea Dâmboviţa şi vama Dâmboviţa nu se aflau pe drumul comercial Bran-Rucăr-Bucureşti, de unde se ramifica către Silistra, Giurgiu şi Turnul Măgurele. Ele înlătură părerea acelora, cari cred, că cetatea Dâmboviţa se afla pe dealul Orăţii, la Podul Dâmboviţa, între Rucăr şi Bran[6], sau la Bucureşti[7], sau mai jos de Bucureşti, pe drumul către Giurgiu[1], sau că ar fi fost două cetăţi, una la Podul Dâmboviţei, în judeţul Muscel, şi alta în Bucureşti, în judeţul Ilfov[2]. Insă cetatea dela Podul Dâmboviţei este numită cetatea Neamţului, fiind construită de Cavalerii Teutoni[3] sau Nemţi, cum le-a zis poporul, cărora Andrei II, regele Ungariei, le dărueşte, în 1211, Ţara Bârsei[4], iar în 1222 şi teritoriul dela sudul Carpaţilor, spre răsărit de o linie, care se cobora dela izvorul râului Bârsa până la Dunăre şi apoi pe acest râu până la râul Siret şi de acolo până la Carpaţi, la cetatea Cruceburg[5]. Identificarea Cetăţii Dâmboviţa cu Bucureştii, se bazează, după cum am văzut[6], pe o interpretare greşită a cronicelor. In documentele din secolul al XV-lea nu se face niciodată o asemenea confuzie şi nici nu se arată, că ar fi fost în acel timp la sud de Bucureşti, spre Giurgiu şi nici că ar fi fost două cetăţi Dâmboviţa, ci că a fost o singură cetate Dâmboviţa, între Câmpulung şi Târgovişte.

Cetatea Dâmboviţa scaun domnesc

In secolul al XV-lea Domnul Ţării-Româneşti n'avea o singură reşedinţă domnească, ci două: Argeş şi Târgovişte în prima jumătate şi Târgoviştea şi Bucureşti în a doua jumătate a secolului, cu caracter permanent şi altele cu caracter temporar de o durată mai lungă sau mai scurtă. O reşedinţă domnească cu caracter temporar, dar cu o durată mai lungă a fost Gherghiţa, unde aflăm scaunul domnesc al lui Vladislav II în 30 Septemvrie 1451[7] şi 2 August 1453[8], Vlad II Ţepeş în 25 Mai 1458[9], Radul III cel Frumos în 25 Ianuarie 1471[10], 16[11] şi

царинарь, care înseamnă *vameş*. Aceste cuvinte în scriere apar prescurtate: ц͠рна în loc de царина şi ц͠рю în loc de царинарю, ca б͠ь şi б͠гь în loc de богь şi г͠а în loc de господа (Ilie Bărbulescu, *Studii privitoare la limba şi istoria Românilor* Bucureşti, 1902, pp. 109—110).

[1] I. Bogdan, *Documente*, I, p. 14; Gr. G. Tocilescu, *534 documente*, pp. 12—13.

[2] *Vezi mai sus*, p. 27.

[3] C. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru*, Câmpulung, 1922 p. 22.

[4] I. Bogdan, *Documente*, I, pp. 21—27; Gr. G. Tocilescu, *534 documente*, pp. 18—20.

[5] *Ibidem*, pp. 32—36; *Ibidem*, pp. 23—27.

[6] Al Lapedatu, *Două vechi cetăţi româneşti, Poenarii şi Dâmboviţa*, p. 178; D. Caselli, *Cum au fost Bucureştii odinioară*, pp. 7—8.

[7] Gr. G. Tocilescu, *Bucureştii sau Cetatea Dâmboviţei*, pp. 6—24 şi *Manual*, p. 143; G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureşcilor*, pp. 16—25; N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 237 şi *Istoria Bucureştilor*, p. 23; Dr. I. Minea, *Relaţiile politice dintre Ţara-Românească şi Unguri*, p. 11—32 nota 1.

[1] I. Donat, *Bucureştii şi Cetatea Dâmboviţei*, în « Revista Bucureştii » citat de St. Nicolaescu, *Istoricul oraşului Bucureşti*, 1939, p. 7.

[2] Al. Lapedatu, *op. cit.*, pp. 178—180.

[3] I. Puşcariu, *Cetatea Neamţului dela Podul Dâmboviţei în Muscel*, în Analele Academiei Române, seria II, Tom. XXX, Bucureşti, 1907, pp. 111—115 şi extras, pp. 1—5.

[4] E. Hurmuzaki-N. Densusianu, *Documente privitoare la istoria Românilor*, Bucureşti, 1887, I, 1, pp. 56—58.

[5] *Ibidem*, pp. 74—76.

[6] *Vezi mai sus*, p. 29—30.

[7] Acad. Rom., Msse., LXXVI, 23, copie slavă; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 227—228.

[8] Arhiv. Stat. Buc., secţ. ist., *Dintr'un lemn*, VII, 1, orig. slav.; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 232—234.

[9] I. Bogdan, *Documente*, I, pp. 319—320; E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 49.

[10] Acad. Rom., *Msse.*, XC, 1, orig. slav.; F. Venelin, Влахо-Болгарскія или Дако-Словянскія Грамоты, St. Peterburg, 1840, pp. 95—96; P. P. Panaitescu, *Documente*, pp. 273—274.

[11] Arhiv. Stat. Buc., secţ. ist. *Episcopia Râmnic*, CI, 1, orig. slov.; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 278—279.

http://patrimoniu.gov.ro

28 Iulie 1472 [1], Basarab III cel Bătrân Laiotă în 16 Ianuarie [2], 28 Februarie [3] şi 4 Iulie 1476 [4] şi Basarab IV cel Tânăr Ţepeluş în 23 Martie 1482 [5]. Deaceea N. Iorga a scris, că « Gherghiţa este o veche reşedinţă a ţării din secolul al XV-lea [6]. In 19 Martie 1534 Vlad VI Vintilă Voievod arată, că Gherghiţa este oraş domnesc » [7]. In 19 Mai 1765 Ştefan Mihail Racoviţă Voievod închină biserica domnească din Gherghiţa bisericii Sf. Ştefan din Bucureşti [8]. O altă reşedinţă domnească cu caracter temporar şi de o durată mai scurtă, a fost cetatea Giurgiu, unde aflăm pe Mircea I cel Bătrân în 13 Mai 1403 [9], 11 Mai 1409 [10] şi 10 August 1411 [11]. In 17 Martie 1517 Basarab V Neagoe Voevod, dând voie Braşovenilor să facă comerţ în Târgovişte, Câmpulung şi Târgşor, adaugă: « în aceste mai sus zise trei scaune (на тѣзи вишеречене три стола) să negiţătorească Braşovenii şi bătrânii Bârseni » [12].

Cetatea Dâmboviţa, fiind aşezată într'un punct strategic şi într'o pitorească poziţie, a fost şi ea reşedinţă domnească cu caracter temporar. Lui Vlad II Ţepeş i-a plăcut să stea în acest scaun domnesc, construind un palat şi o biserică. In 13 Iunie 1458 el scrie Braşovenilor de « *lângă râul apei Dâmboviţa* (iuxta fluvium aque Domboviche) », făcându-le cunoscut că trimite pe Petru Sor în solie la Braşov [1]. Probabil că pe atunci palatul domnesc şi biserica erau în construcţie. Peste doi ani erau terminate, căci în 4 Iunie 1460 le scrie Braşovenilor « *din cetatea râului Dâmboviţa* (ex castro fluvii Dombovicha) », făcându-le cunoscut că trimite pe Voicu Dobriţa, consilierul său special, pentru a cere pe pribegii şi adversarii săi, cari voiesc să i se supună. [2]. In 10 August acelaş an, tot « *din cetatea Dâmboviţa* (ex castro fluvii Dombovicha) » intervine pe lângă Braşoveni într'un proces pentru nişte porci vânduţi [3].

Când însă Vlad II Ţepeş stă în cetatea Bucureşti, citează acea cetate cu numele ei. Astfel, în 20 Septemvrie 1459 « *în cetatea Bucureşti* (въ градъ Букурещи) », întăreşte lui Andrei, Iova şi Drag stăpânirea peste părţile lor de moşie din Ponor, cumpărate [4], iar în 10 Februarie 1461, « *din cetatea Bucureşti* (оу град Боукорещи) » întăreşte lui Bâra şi Boda stăpânirea peste satul Glodeni, căci jumătate era veche moşie, iar jumătate era cumpărată [5]. Această deosebire, aşa de clar specificată, este o nouă dovadă, că în Bucureşti nu era cetatea Dâmboviţa, ci cetatea Bucureşti şi confuzia făcută trebue părăsită.

Cetatea Dâmboviţa, scaunul domnesc al lui Radul III cel Frumos, cucerită de Ştefan cel Mare, Domnul Moldovei

Deşi nu s'a găsit până acum niciun act scris de Radul III cel Frumos în cetatea Dâmboviţa, totuş el a stat acolo, deoarece analele şi cronicile moldoveneşti numesc cetatea Dâmboviţa scaun domnesc [6]. Cronicarul polon Martin Cromer arată, că « Dâmboviţa era cetatea cea mai de frunte « (Dambroviciam arcem primariam) » a lui Radul III cel Frumos [7]. Deaceea, când a început lupta cu Ştefan cel Mare,

[1] Acad. Rom., Msse. 5235, ff. 75—77, copie slavă; N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria Românilor*, Bucureşti, 1904, VII. p. 269; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 279—280.

[2] I. Bogdan, *Documente*, I, p. 331; E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 87.

[3] *Ibidem*, pp. 331—332; *Ibidem*, pp. 87—88.

[4] J. Venelin, pp. 118—119; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 297—298.

[5] Arh. Stat. Buc., secţ. ist., *Snagov*, II, 1, orig. slav.; L. Miletici şi I. Agura, *Дакоромѫнитѣ и тѣхната славянска писменость*, Sofia, 1893, pp. 128—129; P. P. Panaitescu *Documente*, I, pp. 321—327.

[6] « Gherghiţa, einer alten Landesrezidenz aus dem 15. Jahrhundert ». (N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, Gotha, 1910, III, p. 317).

[7] Arhiv. Stat. Buc., secţ. ist., *Mitropolia Bucureşti*, VI, 1, orig. slov.

[8] *Ibidem*, VI, 37, orig. rom.

[9] E. Hurmuzaki-Dr.-E. Kaluzniacki, *Documente*, I, 2, p. 824.

[10] Arh. Stat. Buc., *Sect. ist.*, *orig. slov.*; J. Venelin, pp. 18—19; B. P. Haşdeu, *Arhiva Istorică*, I, 1, p. 97 cu data 6907 (1399); L. Miletici şi I. Agura, pp. 119—121; Dinu Arion, *Din hrisoavele lui Mircea cel Bătrân*, Bucureşti, 1930, pp. 119—120; St. Nicolaescu, *Documente inedite dela Mircea cel Bătrân*, Bucureşti, 1936, pp. 19—21; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 104—107.

[11] E. Hurmuzaki-Dr.-E. Kalužniacki, *Documente*, I, 2, pp. 825—826. Scrisoarea lui Mircea I cel Bătrân către Vladislav Iagelo, regele Poloniei, n'are dată. S'a stabilit însă că a fost scrisă în 1411 (I. Minea, *Principatele Române şi politica orientală a împăratului Sigismund*, p. 123, nota 2).

[12] Gr. G. Tocilescu, *534 documente slavo-române*, pp. 261-264.

[1] I. Bogdan, *Documente*, I, p. 320; E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 49.

[2] *Ibidem*, pp. 320—321; *Ibidem*, p. 56.

[3] *Ibidem*, pp. 322; *Ibidem*, p. 57.

[4] Acad. Rom., Msse., CLXX, 2, orig. slav.; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 240—242; Şt. Nicolaescu, *Istoricul oraşului Bucureşti*, pp. 7—8.

[5] Acad. Rom., Msse., 5236, ff. 64—65; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 244—245; Şt. Nicolaescu, *Istoricul oraşului Bucureşti*, pp. 8—9.

[6] I. Bogdan, *Vechile cronici moldoveneşti până la Urechia*, Bucureşti, 1891, pp. 146 şi 195; *Cronici inedite atingătoare de istoria Românilor*, Bucureşti, 1895, pp. 39 şi 54 şi *Letopiseţul lui Azarie*, în Analele Academiei Române, seria II, Bucureşti, 1909, Tom. XXXI, pp. 148—149 şi 184; M. Kogălniceanu, *Cronicile Romaniei seau Letopiseţele Moldaviei şi Valahiei*, a doua ediţiune, Bucureşti, 1872, I, pp. 158—159; C. Giurescu, *Letopiseţul Ţării Moldovei până la Aron-Vodă (1359—1595)*, Bucureşti, 1916, p. 53—55.

[7] Martin Cromer, *De origine et rebus gestis Polonarum*, Lib. XXVIII, Coloniae Agripinae 1589, p. 413.

http://patrimoniu.gov.ro

domnul Moldovei, şi-a aşezat familia şi toate avuţiile în cetatea Dâmboviţa, crezând că acolo sunt în deplină siguranţă, mai ales că era în relaţiuni foarte bune cu Ungurii [1].

Letopisețul moldovenesc dela Bistrița scrie, că în anul 6981 (1473), după ce Ștefan cel Mare a bătut pe Radul III cel Frumos la Cursul Apei, în zilele de 18—20 Noemvrie, « *Sâmbătă spre Duminecă lăsa Radul voievod toate ale sale în tabără și fugi cu toată oștirea sa în scaunul său numit Dâmbovița* (въ настолнїи градь свои нарицаемїи Дъмбовица). *In 23 sosi Ștefan voievod cu toată oștirea sa și împresură cetatea Dâmbovița* (и wбсѧде градь Дъмбовица). *Radul voievod fugi în aceeaș noapte din cetate* (изъ града). *In 24 ale aceleeași luni, într'o Miercuri, luă Ștefan voievod cetatea și intră într'însa* (прїѧть Стефань воевода градь и вьниде вь нѧ) *și luă pe doamna lui Radul voievod și pe fiica lui, unica sa fiică și toate comorile lui și toate hainele lui și petrecu acolo 3 zile în veselie și apoi se întoarse la scaunul său la Suceava* » [2]. « *Pe Băsărab îl lăsă să domnească în Țata Muntenească și domni o lună, iar Radul voievod fugi la Turci și luând cu sine 15.000 Turci, îl lovi pe Băsărab într'o Joi, Decemvrie 28, și-l birui pe Băsărab împreună cu toate oștile lui* » [3]. Aproape la fel povestesc Analele Putnene [1] şi Cronica Moldo-Polonă [2]. Insă Letopisețul Țării Moldovei până la Aron-Vodă atribuit de unii lui Grigore Ureche [3], iar de alții lui Simion Dascălul sau lui Grigore [4] Ureche şi Simion Dacalul [5], adaugă: « *Insă Ștefan-Vodă, dacă au sosit la scaunul său la Suceava, au trimis la craiul leșesc soli, vestindu-i de războiu cu noroc, ce au făcut împotriva Radului Vodă, fălindu-se că și cetatea și scaunul Dâmbovița, cu toată avuția i-au luat, dimpreună și doamna și fiica sa. Și au trimis și la craiu din dobânda sa, nu pentrucă doară au fost dator să-i trimeată, cum zic unii, că au fost supus Leșilor, ci pentru ca să-l aibă prietin la nevoe și la treabă, că aceia de-i va veni asupră, cum s'au și tâmplat, că atunciași i-au venit veste, cum Radul-Vodă au intrat în Țara Muntenească cu oaste turcească și aciiași au trimis alți soli de au poftit oaste într'ajutor împotriva Radului Vodă* » [6].

Aceste ultime ştiri sunt luate din cronicarii poloni. Ioan Dlugosz scrie la anul 1474: « *Pe când Casimir, regele Poloniei, sta în orașul Visliției, au venit la el Sâmbătă după Bobotează soli distinși ai lui Ștefan, voievodul Moldovei, Ștefan Turculeț și alții, prin cari l-au înștiințat, că au scos din domnie pe Radul, voievodul Țării-Românești, dușmanul său, care luase tronul chiar cu ajutorul Turcilor și pe soția sa cu două fete* [6] *și tot tezaurul și le-au adus din cetatea Dâmbovița* (in castro Dabrouicza), *unde fugise Radul și de unde pe ascuns scăpase și a luat în stăpânire cea mai mare parte din posesiunile lui. Drept mărturie a tuturor acestea au prezentat regelui Casimir, Duminecă 16 Ianuarie, 28 steaguri luate dela dușman. Insă după aflarea unei așa de mari știri și bucurie, după trei zile sosind pe neașteptate un alt sol, a produs mâhnire, comunicând regelui Casimir, că Radul, voievodul Țării-Românești, dându-i ajutor Turcii, a reluat Țara-Românească și cetățile fiind cucerite, a omorît pe pârcălabii cetăților, pe cari îi pusese Ștefan, și că a devastat cu foc în cea mai mare parte pământul moldovenesc și cerând ca să ajute cu armata polonă pe Ștefan, voievod, care fusese răzbit în luptele sale* » [7]. Casimir IV, regele

[1] Incă dela începutul domniei, Radul III cel Frumos încheie pact cu Ungurii, după cum arată Albert de Istenmezo, vicecomite al Secuilor, într'o scrisoare către Braşoveni şi castelanii dela Bran din 15 August 1462 (E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 58). La începutul anului 1463, Radul III cel Frumos comunică lui Ioan de Pongracz de Dengelegh ştiri despre Turci (*Ibidem*, p. 59). In 31 Iulie 1468 Matei Corvin, regele Ungariei, scrie « credinciosului nostru, strălucitului şi slăvitului Radul voievodul Ţării-Româneşti (fideli nostro spectabili et magnifico Radwl Wayvode transalpino) », ca să nu mai judece pe Braşoveni în ţara lui (*Ibidem*, pp. 68—69). In 18 Februarie 1470 Radul III cel Frumos ameninţă pe Braşoveni că-i va pâri la Maiestatea Sa regele (ad-regem (=Regiam) Maiestatem, că dau lui Ştefan cel Mare, domnul Moldovei, arme şi-i ţin spioni (*Ibidem*, pp. 75—76). In 6 Martie acelaş an însă le scrie, că « a venit acum dela domnul craiul un boier anume Peşciani Mihai şi ne-am învoit după vorba domnului craiului; că nici eu nu voiam să calc vorba domnului craiului, ci (voiam) să rămâie obiceiul, cum a fost şi mai înainte: să umble săracii mei slobozi la voi şi ai voştri tot slobozi ori unde în ţara mea. Şi vă dau această carte sub pecetea mea ». « Daţi-mi dar şi voi cartea voastră sub pecetea oraşului » (I. Bogdan, *Documente*, I, pp. 107—109; Gr. G. Tocilescu, *534 documente*, pp. 76—77). In urma acestei împăcări el le scrie, făgăduindu-le bună prietenie şi le cere stiri despre voievodul Ardealului, despre Ştefan cel Mare şi despre Secui (E. Hurmuzaki-N. Iorga. *Documente*, XV, 1, pp. 78—79). In acelaş an, intervenind pentru nişte pribegi, le scrie: « eu sunt sluga craiului şi slujesc craiului şi sfintei coroane cu toate slugile (mele) » I. Bogdan, *Documente*, I, pp. 110—111; Gr. G. Tocilescu, 534 documente, pp. 78—79.

[2] I. Bogdan, *Cronici inedite*, pp. 39—40 şi 53—54.

[3] *Ibidem*, pp. 40 şi 54.

[1] I. Bogdan, *Vechile cronici moldoveneşti până la Urechia*, pp. 146 şi 195—196.

[2] *Ibidem*, pp. 176 şi 226 şi *Cronici inedite*, p. 123.

[3] M. Kogălniceanu, *Cronicile Romaniei seau Letopisețele Moldaviei şi Valahiei*, I, p. 159.

[4] C. Giurescu, *Letopisețul Țării Moldaviei până la Aron-Vodă*, pp. 54—55.

[5] C. C. Giurescu, *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron-Vodă (1359—1595), întocmit de Grigore Ureche Vornicul şi Simion Dascălul*, ediția III, pp. 36—38.

[6] Letopisețul moldovenesc, după cum am văzut, precizează, că Radul III cel Frumos a avut o singură fiică.

[7] I. Dlugozs, *Historia Polonicae*, Lipsie, 1712, Lib. XIII, p. 507, col. II.

http://patrimoniu.gov.ro

Poloniei, trimite în ajutor armata din Podolia sub comanda lui Mihail Buciaţchi, căpitanul din Sniatin. In acelaş timp a trimis pe Dobeslav Vissoveca, castelanul Belzului, şi pe Egidie Suhodolechi, ca să împace pe cei doi Domni, fiindcă avea nevoie de ajutorul lui Ştefan voievod, domnul Moldovei, în contra regelui Ungariei. Insă Ştefan cel Mare n'a primit să se împace, deoarece Radul III cel Frumos « dăduse toate cetăţile în mâinile Turcilor »[1]. Aproape la fel scrie şi Martin Cromer[2].

Gh. Şincai, care a utilizat aceste izvoare, precizează, că cetatea Dâmboviţa n'a fost la Bucureşti[3]. Totuş istoricii de mai târziu au crezut, că cetatea Dâmboviţa unde a fugit Radul III cel Frumos, după lupta dela Cursul Apei, şi de unde a luat Ştefan cel Mare pe soţia şi fiica celui învins, ar fi Bucureştii[4]. Atâta timp cât documentele din secolul al XV-lea nu erau cunoscute, o asemenea părere putea fi acceptată. Astăzi însă, când se cunosc multe documente din acel secol şi se constată, că în afară de scaunul domnesc cu caracter permanent, Târgoviştea, mai erau şi alte scaune domneşti, cu caracter temporar. identificarea trebue părăsită, fiind greşită.

Radul III cel Frumos, ca şi fratele său Vlad II Ţepeş, nu arată niciodată, că cetatea Dâmboviţa ar fi în Bucureşti, deşi stă foarte des în acel oraş, pe care în documentele sale îl numeşte întotdeauna « cetatea Bucureşti » şi niciodată «cetatea Dâmboviţa ». Acolo « *în cetatea Bucureşti* (**оу градъ Букурещи** sau in castro Bokoresth) » îl aflam, în 12 Noemvrie 1463[5], 30 Mai[6], 10 Iulie[7], 12 August[8] şi 28 Octomvrie 1464[1], 5 Noemvrie 1465[2], 15 Ianuarie[3] şi 11 Iunie 1467[4], 18 Mai 1468[5], 17 Ianuarie[6], 4 Februarie[7], 28 Iunie[8] şi 25 August 1469[9], 12 Decemvrie 1471[10], 12 Iunie 1472[11] şi 16 Septemvrie 1473[12]. O singură dată, în 14 Octomvrie 1465, scrie: « *în cetatea de scaun Bucureşti* (**оу настолни градъ Букурещи**) »[13], fapt care a făcut pe unii istorici să stabilească, că abia dela acest Domn[14] Bucureştii sunt scaun domnesc. De fapt Bucureştii sunt scaun domnesc în timpul lui Mircea I cel Bătrân[15] şi Vlad II Ţepeş[16],

---

[1] *Ibidem.*

[2] Martinus Cromer, *De origine et rebus gestis Polonorum*, Lib. XXVIII, p. 413.

[3] Gh. Şincai, *Chronica Românilor şi a mai multor neamuri*, ediţia II, Bucureşti, 1886, Tom. II, p. 90.

[4] Gr. G. Tocilescu, *Bucureştii sau Cetatea Dâmboviţa*, p. 22 şi *Manual*, p. 215; Gh. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, p. 25; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ediţia II, Bucureşti, 1914, IV, p. 53; D. Onciul, *Din istoria României*, în Biblioteca Socec, ediţia II, Bucureşti, 1913, p. 52; N. Iorga, *Istoria Românilor*, Bucureşti, 1937, IV, p. 170 şi *Istoria Bucureştilor*, p. 27; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Bucureşti, 1937, II, 1, p. 58 şi *Letopiseţul Ţării Moldovei până la Aron-Vodă*, p. 36, nota 108 şi 37, nota 110.

[5] Acad. Rom., Msse., CVIII, 26, orig. slav.; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 246—247; Şt. Nicolaescu, *Istoricul oraşului Bucureşti*, pp. 9—10.

[6] Arh. Stat. Buc., Secţ. ist., *Cozia*, XIV, 1, orig. slav. şi *Condica Brâncovenească*, Nr. 266, f. 399, copie slavă; P. P. Panaitescu, *Documente*, pp. 247—248; Şt. Nicolaescu, *Istoricul oraşului Bucureşti*, p. 10.

[7] Arhiv. Stat. Buc., secţ. ist., *Tismana*, VII, 164, orig. slav.; P. P. Panaitescu *Documente*, I, pp. 248—253.

[8] Acad. Rom., Msse., CCI, 1, orig. slav.; D. Caselli, *Cum au fost Bucureştii odinioară*, p. 54; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 253—255; Şt. Nicolaescu, *Istoricul oraşului Bucureşti*, pp. 11—13.

---

[1] Arh. Stat. Buc., secţ. ist., *Snagov*, I, 3, orig. slov.; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 255—260; Şt. Nicolaescu, *Istoricul oraşului Bucureşti*, pp. 13—15.

[2] Acad. Rom., Msse., CXXXIV, 12, orig. slov.; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 261—264; Şt. Nicolaescu, *Istoricul oraşului Bucureşti*, pp. 17—18.

[3] Arh. Stat. Buc., secţ. ist. *Cozia*, XL, 2, orig. slav.; L. Miletici şi I. Agura, **Дако-Ромънитѣ и тѣхната славяска писемности**, Sofia 1893, pp. 124—125; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 264—266; Şt. Nicolaescu, *Istoricul oraşului Bucureşti*, pp 18—19.

[4] I. Bogdan, *Documente*, I, pp. 327—328; E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 64.

[5] Muzeul Târgu-Jiului, orig. slov.; Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade, documente slavo-române*, Iaşi, 1906, I, pp. 283—284; Al. Ştefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj. 1406—1665*, Târgu-Jiului, 1908, p. 18—19; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, p. 267.

[6] Acad. Rom., Msse, CLXX, 3, orig. slav.; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 267—268; Şt. Nicolaescu, *Istoricul oraşului Bucureşti*, pp. 19—20.

[7] I. Bogdan, *Documente*, I, p. 328; E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 70.

[8] Arhiv. Stat. Craiova, I, 1, orig. slav.; *Arhivele Olteniei*, Craiova, 1923, II, pp. 301—302; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, p. 269; Şt. Nicolaescu, *Istoricul oraşului Bucureşti* pp. 20—21.

[9] I. C. Filitti, *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino*, Bucureşti, 1919, p. 16; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, p. 270—272.

[10] Acad. Rom., Msse., Fot. 29; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 274—277.

[11] Acad. Rom., Msse., 3236, ff. 74—75; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 277—278.

[12] P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 281—282.

[13] Arhiv. Stat. Buc., secţ. ist., *Cozia*, IV netreb., 2, orig. slav.; *L. Miletici şi I. Agura*, pp. 124—125; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 260—261.

[14] Şt. Nicolaescu, *Istoricul oraşului Bucureşti*, p. 7.

[15] Gr. G. Tocilescu, *Bucureştii sau Cetatea Dâmboviţei*, pp. 18—20 cu data: « Datum in arce nostra Bukurest, die 20 Iuly, anni a creatione mundi 6060 octavo centisimo quinquasesimo octavo »; I. Puşcariu, *Fragmente istorice despre boerii din Ţata Făgăraşului*, Sibiu, 1907, IV, pp. 43—45: « Datum in arce . . . 6908 »; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, pp. 65—67: « Datum in arce nostra Arges, die 20 July, anni a creatore mundi 6908 (1400) », combinând cele două date şi punând Argeş în loc de Bucureşti.

[16] *Vezi mai sus*, p. 40.

http://patrimoniu.gov.ro

dar cu caracter temporar. Abia după domnia lui Radul III cel Frumos, capătă un caracter permanent din ce în ce mai pronunțat [1].

Vlad II Țepeș, cu ajutorul Ungurilor, bate pe Basarab III cel Bătrân Laiotă și cucerește cetatea Dâmbovița.

Basarab III cel Bătrân Laiotă, deși ajutat de Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, nu a putut să ia domnia decât în anul 1474, după moartea lui Radul III cel Frumos [2], pe la sfârșitul verei. In 4 Septemvrie acel an el întărește mănăstirii Bolintin stăpânirea peste satul Bolintin, moara de pe Neajlov, viile dela Aninoasa și Bucșani la Argeș și peste țigani [3]. Dar el a fost silit să se închine și să se unească cu Turcii. Deaceea, în 25 Ianuarie 1475, Ștefan cel Mare face cunoscut principilor creștini că în lupta dela Podul Inalt a luat parte alături de Turci « *și Domnul Țării Muntenești cu toată puterea lui* » [4], iar în 20 Iunie comunică solilor săi din Ungaria, că va veni asupra Moldovei sultanul Turcilor « cu toată oastea lui *și cu toată oastea Țării Românești (et cum tota potentia terre Valachie)* » [5]. Din aceste cauze a căutat să-l scoată din domnie și s'a înțăles cu Matei Corvin, regele Ungariei, ca să pună din nou domn pe Vlad II Țepeș [6]. Acesta este trimis dela Buda în Transilvania, unde îl găsim în 4 August la Arghiș lângă Cluj [7] și în 13 Octomvrie 1475 la Bălcaciu comitatul Târnavei Mici [8]. Insă în acel timp Basarab III cel Bătrân Laiotă, care, în 11 Iulie, întărise Brașovenilor « *așezământul vostru cel vechiu, precum a fost și în zilele tatălui domnei mele, Dan voievod și pre cum a fost și pe vremea altor domni bătrâni* » [9], trăia bine « *cu toată țara domnului craiului* » [1]. Ceva mai mult, în 10 Ianuarie 1476, Ioan Pongracz, voievodul Transilvaniei, face cunoscut Brașovenilor, « *că serenisimul domnul nostru rege are alianță cu Basarab, voievodul Țării Românești, și voi veți căuta să țineți pacea cu acel Basarab* » [2]. Dar participarea lui Basarab III cel Bătrân, Laiotă în acel an, la noul atac al Turcilor în contra Moldovei [3], convinge pe Matei Corvin, regele Ungariei, de nesinceritatea lui. Deaceea, în 22 Iulie, vine pe la Oradea Mare o armată, condusă de Ștefan Bathori, și în care aflăm nu numai pe Vlad II Țepeș, fostul domn, și un nou pretendent Basarab cel Mic [4]. Această armată stă de pază în sud-estul Transilvaniei, ca nu cumva Turcii să treacă din Moldova în Ungaria. In 6 Septemvrie Matei Corvin dă ordin Sașilor din Transilvania să ajute expediția lui Ștefan Bathori, care urmează a trece în Țara-Românească (ad partes regni nostri transalpinas transire) [5]. Brașovenii caută să profite de situația în care se afla Vlad II Țepeș și obțin un nou privilegiu comercial. In 7 Octomvrie 1476, « *în marea cetate Brașov (ay* великн град Брашов*)* », Vlad voievod dă județului și celor doisprezece pârgari « *din marea cetate a Brașovului, și tuturor prietenilor mei celor buni din toată Țara Bârsei* », « *ca să le fie lor după vechiul așezământ, cum a fost și în zilele de mai nainte, încă din vremea marelui Mircea voievod și până în zilele părintelui doamniei mele, ale marelui Vlad voievod și apoi și în zilele domniei mele* ». « *De acum înainte scala* [6], *ce au fost, să nu mai fie nicăeri în țara domniei mele, ci să fie slobod și volnic fiece om să facă negoț și să cumpere și să vânză fără scală* ». « *Și iarăși cu privire la vamă lor, cum a fost așezământul cel vechin și (cum a fost) în zilele domniei mele de mai nainte, tot așa să fie și acum și de-aci înainte, fie prin târgurile din țara domniei mele, fie sub vămile de plaiuri: să plătească vamă dreaptă, cum au plătit dela început și în zilele domniei mele; iar vămi mai mari niminea să nu îndrăznească a le pune sau a-i bântui, nici pârcălabii de orașe, nici vornicii, nici vameșii dela orașe, nici vameșii ce sânt la vămile plaiurilor, nici la Dunăre, nici altcineva dintre dregătorii sau slugile domniei mele* » [7].

---

[1] Arhiv. Stat. Buc., secț. ist., orig. slav. (1474—1660); Acad. Rom., Msse., orig. slav. (1474—1660); *J. Venelin*, pp. 111—337; *L. Miletici și I. Agura*, pp. 126; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, I, pp. 285—357 și VI, pp. 52—219; Al. Ștefulescu *Documente slavo-române privitoare la Gorj*, pp. 20—570.

[2] « Eodem (6982—1474) obiit Radul Ugrovlachorum Voyvoda » (N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria Românilor*, București, 1901, III, p. 2).

[3] Arhiv. Stat. Buc., *Mihai-Vodă*, VIII, 70, rez.; I. Brezoianu, *Vechile instituții ale României*, București, 1882, I, p. 238; *Revista istorică română*, București, 1937, VII, p. 333; P. P. Panaitescu, *Documente*, I, p. 285.

[4] I. Bogdan, *Documnetele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, II, pp. 319—323.

[5] *Ibidem*, pp. 324—327.

[6] C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite în Arhivele Veneției*, București, 1874, pp. 63—67; E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, București, 1894, VIII, pp. 23—25; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 344—345 și 349.

[7] I. Bogdan, *Documente*, I, pp. 322—323; E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente*, XV, 1, pp. 84—85.

[8] *Ibidem*, p. 323; *Ibidem*, p. 86.

[9] I. Bogdan, *Documente*, I, pp. 118—119; Gr. G. Tocilescu, *534 documente slavo-române*, pp. 87—88.

[1] *Ibidem*, pp. 125—126; *Ibidem*, p. 93.

[2] E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente*, XV, 1, pp. 86—87.

[3] I. Bogdan, *Cronice inedite*, pp. 41—42 și 55—56, *Vechile cronici moldovenești până la Urechiă*, pp. 146, 176, 196 și 226, *Letopisețul lui Azarie*, pp. 149 și 184 și *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 344—348.

[4] E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 93.

[5] *Ibidem*, p. 94.

[6] Vama.

[7] I. Bogdan, *Documente*, I, pp. 95—97; Gr. G. Tocilescu, *534 documente slavo-române*, pp. 95—97.

http://patrimoniu.gov.ro

Basarab III cel Bătrân Laiotă, cunoscând intențiile dușmanilor săi, a strâns o armată destul de puternică, cu care voia să reziste. Insă Vlad II Țepeș și Ștefan Bathori izbutesc a trece munții Carpați, pe la Bran, îl înving și-l alungă din domnie. Intr'o scrisoare din 1476, fără lună și zi, Matei Corvin, regele Ungariei, scrie Papei Sixt IV: « *După fuga rușinoasă a Sultanului Turcilor din Moldova, o armată a mea, pe care o aveam împotriva însuș Sultanului Turcilor, mai înainte de a veni voievodu' Moldovei, a năvălit asupra lui Basarab, voievodul Țării-Românești, care avea armată turcească și mulți ostași străini, în număr ca de 18.000 oameni, pregătiți de luptă, pe cari însăș Basarab îi strânsese atât din imperiul turcesc, cât și din Bulgaria. Și, după ce însuș Basarab a fugit, armata lui a fost împrăștiată asemenea de a mea, încât puțini au putut scăpa, cari au fost uciși sau luați prizonieri. Care Basarab, după fuga lui și înfrângerea a lor săi, s'a închis într'o cetate a sa, care era în țară mai întărită cu meșteșug și de natură* (in quandam arcem suam, qua in regno illo et arte et natura munitior erat). *Simțând însă că-l urmăresc cu înverșiumnare căpitanii mei, neîncrezându-se în* acea *cetate și lăsând garnizoana în ea, a fugit pe ascuns din ea și a trecut la Turci. Armata mea, care era cam de 60.000 oameni, a împresurat îndată acea cetate și în puține zile a luat-o (absque ulla cunctacione arcem ipsam obsidione cunxit et paucis admodum diebus eam obtinuit). Și, astfel, bătând pe Basarab, a pus stăpânire pe acea țară, prin care Turcii aveau drum slobod în Moldova și Drăculea, căpitanul meu, bărbat întru toate dușman Turcilor și tare războinic, din voința și dispozițiunea mea a fost primit voievod de locuitorii acelei țări cu solemnitate obișnuită* » [1]. Intr'o altă scrisoare, din 4 Decemvrie acelaș an, către legatul din Agria, Matei Corvin scrie: « *Deoarece Basarab, voievodul Țării-Românești, care, având o mare oaste dela Sultanul Turcilor se pregătea în contra noastră, a fost alungat mai înainte de a se uni Moldoveanul cu acei (ostași ai mei). Pe lângă acestea, cetatea care este cea mai puternică a acelei țări* (castrum quod illius terrae fortissimum est) *a fost asediată în timp de două săptămâni* (duabus septimanis) *și cucerită cu forță de ai noștri și deja acea țară se află în stăpânirea noastră* » [2]. Giustiniano Cavitello arată, că cetatea avea întărituri, multe arme și munițiuni, o mulțime de corturi foarte frumoase, în care stăteau ostașii turci și ai lui Basarab, mulți călăreți și un mare număr de cămile [3]. Dar nici el nu arată numele cetății. Totuș, pe baza altor documente, se poate stabili, că luptele, cucerirea cetății și fuga lui Basarab III cel Bătrân Laiotă la Turci, au avut loc în regiunea Bran-Târgoviște și mai înainte de 7 Noemvrie 1476. La acea dată Vlad II Țepeș scrie « din Târgoviște (ȣ Тръговищи) », « *credincioșilor și bunilor, dulcilor și cinstiților prietini ai doamniei mele, județului și pârgarilor din Brașov* » *făcându-le cunoscut,* « *că am răstornat pe vrăjmașul nostru Laiotă și a fugit la Turci, (*како нашега вражмаша Лаюта развалихмо и побѣглъ ест ȣ Тȣрчех*)* [1]. Pe acea vreme cetatea cea mai puternică, după cum am văzut, era cetatea Dâmbovița dintre Câmpulung și Târgoviște, scaun domnesc în timpul celei de a doua domnie a lui Vlad II Țepeș (1456 — 1462) și Radul III cel Frumos (1462 — 1474) [2]. Deci acolo a căutat să reziste Basarab III cel Bătrân Laiotă și de acolo a fugit la Turci, probabil de teama să nu-i taie Ștefan cel Mare retragerea spre Dunăre. Faptul, că la 7 Noemvrie Basarab III cel Bătrân Laiotă fusese învins și deja fugise la Turci, înlătură părerea acelora, cari mai cred încă [3] că cetatea acea foarte puternică era în București și de acolo ar fi fugit domnul învins la Turci. Armata ungurească, la acea dată, înaintase numai până la Târgoviște. De aici pleacă la 9 sau 10 Noemvrie. In 11 Noemvrie, comitele Ștefan Bathori, judecătorul curții maiestății regale și căpitan suprem al trupelor regale din Țara Românească », scrie Sibienilor « *din castrele oștirilor regale de lângă București (ex castris gencium regalium prope ipsam Bokoyschya)* », comunicându-le, « *că prin ajutorul lui Dumnezeu am alungat pe perfidul Basarab din Țara Românească și deja cea mai mare parte a țării este la noi, fiindcă toți boierii sunt cu noi, afară de doi, cari de asemenea vor veni în scurt timp. Și astfel, fiind înălțat un bun castel în Târgoviște (erecto uno bono castello in Thergavischya), ne-am îndreptat către București (ad Bokoryschya divertimus), în apropierea căruia suntem (cui in propinquo sumus)* » [4]. In 17 Noemvrie, Crâstian părcălabul din Târgoviște scrie, din Târgoviște, Brașovenilor, că « *cetatea București a fost cucerită în ziua de Sâmbătă cea mai apropiată* », *adică în* 16, *Noemvrie (castrum Bocoechst lucratus in die Sa-*

[1] C. Esarcu, *Ștefan cel Mare*, p. 80.

[2] *Monumenta Hungariae historica, Acta extera*, Budapest 1877, V, p. 335.

[3] N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria Românilor*, București, 1897, III, pp. 101—102.

[1] I. Bogdan, *Documente*, I, pp. 97—98; Gr. G. Tocilescu, *534 Documente slavo-române*, p. 97.

[2] *Vezi mai sus*, p. 42.

[3] Gr. G. Tocilescu, *Bucureștii sau Cetatea Dâmboviței*, p. 23 și *Manual*, p. 227; I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, București, 1896, p. 35; N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București 1904, p. 185, *Istoria Românilor*, IV, p. 192 și *Istoria Bucureștilor*, p. 29; D. Caselli, *Cum au fost Bucureștii odinioară*, pp. 21—23 și *O luptă în jurul Bucureștilor* la 1476, în Gazeta Municipală, an. V, Nr. 242 din 20 Sept. 1936, pp. 1—2.

[4] E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 95.

http://patrimoniu.gov.ro

bathi proximi (16 novembris) ». « *Deaceea vă rog pe domniile voastre, ca să lăudați pe Dumnezeu atotputernic cât voiți, cu instrumente și cu cântece și cu clopote, precum am făcut și noi, în țara noastră, care este ca și a voastră. Și să știți, domnia voastră, că domnii și boierii întregei țări s'au supus domnului Ladislau voievod* » [1]. Tot atunci scrie şi Vlad II Ţepeş Braşovenilor: « *cu voiea lui Dumnezeu mi s'a închinat toată Țara Românească și toți boierii* » [2].

Faptul, că cetatea Bucureşti a fost cucerită în 16 Noemvrie şi în mai puţin de cinci zile sunt noi dovezi, cari fac imposibilă identificarea ei, cu acea cetate foarte puternică, întărită cu meşteşug şi de natură, din care fugise Basarab III cel Bătrân Laiotă şi fusese cucerită după un asediu de două săptămâni, înainte de 7 Noemvrie 1476. Deaceea se poate preciza, că Vlad II Ţepeş şi Ştefan Bathory au cucerit două cetăţi: Cetatea Dâmboviţa din judeţul Dâmboviţa mai înainte de 7 Noemvrie şi cetatea Bucureşti în 16 Noemvrie.

Din scrisoarea lui Matei Corvin, regele Ungariei, din 4 Decemvrie 1476, către legatul din Agria, citată mai sus [3], se vede, că la restabilirea pe tron a lui Vlad II Ţepeş a luat parte şi Ştefan cel Mare, domnul Moldovii, care însă a sosit abia după ce acţiunea de restabilire pe tron fusese terminată de armata ungurească. Totuş precizează, că « Moldoveanul » a luat contact cu ostaşii regelui Ungariei. Nu credem însă ca Ştefan cel Mare să se fi mărginit la un asemenea rol. Cronicarul polon Ioan Dlugosz scrie, că « *regele Matei pe Vladislav Dracula, voievodul Țării Românești, pe care l-a ținut aproape 12 ani pe lângă el, unindu-se oștile cu ale lui Ștefan, voievodul Moldovei, iarăș l-au pus domn în Țara Românească* » [4]. Aceasta dovedeşte, că Ştefan cel Mare a jucat un rol însemnat în restabilirea în domnie a lui Vlad II Ţepeş. Putem chiar preciza, că a jucat un rol principal. In 8 Mai 1478, Ştefan cel Mare comunică senatului venețian prin solul său Ioan Ţambalac: « *Eu cerusem, ca voievodul Basaraba să fie alungat din cealaltă Țară Românească și să fie pus acolo un alt domn creștin, anume Drăculea, cu care să ne putem înțelege împreună. Am induplecat chiar la acest lucru pe Măria Sa craiul unguresc,* ca să îngrijească şi el, din partea sa, ca Vlad Drăculea să ajungă domn. Şi înduplecându-se în sfârşit, el a trimis să-mi spuie, ca să-mi adun oastea şi să merg să pun pe numitul domn în Ţara-Românească. Şi astfel repede am făcut şi am mers, eu dintr'o parte şi căpitanul Craiului dintr'alta şi ne-am unit şi am pus în domnie pe zisul Drăculea. Isprăvind aceasta, el m'a rugat să-i las, pentru paza lui, oameni de-ai noştri, fiindcă în Români nu se prea încredea; şi i-am lăsat 200 de oameni dintre curtenii mei. Şi făcând aceasta am plecat » [1]. Din această expunere să vede, că Ştefan cel Mare vine din Moldova pe la Focşani, în timp ce Ştefan Bathori, căpitanul armatei ardeleneşti, se cobora pe la Bran. El a căutat să-i taie retragerea lui Basarab III cel Bătrân Laiotă la Dunăre. Deaceea acela n'a rezistat mult în prima ciocnire cu armata ungurească în regiunea Bran-Câmpulung, iar din Cetatea Dâmboviţa se retrage mai înainte de a începe asediul, lăsând armata să-i ţină pe loc pe acei duşmani, iar el se duce să ceară ajutor dela Turci, spre a respinge atacul Domnului Moldovei şi apoi şi pe acela al căpitanului ungur. Planul a fost bine alcătuit, dar n'a putut fi executat la timp.

Faptul că Matei Corvin, regele Ungariei, în scrisorile sale mai sus citate, menţionează numai cucerirea unei cetăţi foarte întărită, adică a Cetăţii Dâmboviţa, şi nu face nicio menţiune de cucerirea Cetăţii Bucureşti, dovedeşte, că acolo s'au întâlnit armata lui Ştefan Bathori şi Vlad Ţepeş cu armata lui Ştefan cel Mare. Nu voia, ca gloria armatei sale să fie întunecată de prezenţa lui Ştefan cel Mare şi a armatei moldoveneşti. Cele întâmplate după victoria lui Ştefan cel Mare la Podul Inalt în contra Turcilor la 10 Ianuarie 1475 îl fac să fie mai prudent [2].

Dar Cetatea Bucureşti n'a opus nicio rezistenţă. Deaceea nu se face nicio menţiune în Letopisețul dela Bistriţa şi Analele Putnene despre această expediţie a lui Ştefan cel Mare în Ţara-Românească din Noemvrie 1476, mai ales că după plecarea lui: « Numaidecât necredinciosul Basaraba se întoarse şi-l găsi singur şi-l omorî; şi împreună cu el fură omorîţi toţi oamenii mei », spune Ştefan cel Mare, « afară de zece » [3]. Acestea s'au petrecut mai înainte de 10 Ianuarie 1477 [4]

---

[1] *Ibidem*.

[2] I. Bogdan, *Documente*, I, p. 98; Gr. G. Tocilescu, *534 documente slavo-române*, pp. 97—98.

[3] *Vezi mai sus*, p. 44.

[4] Ioan Dlugosz, *Historiae*, II, Lib. XIII, p. 551.

---

[1] C. Esarcu, *Ștefan cel Mare*, pp. 64—65; E. Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 23—25; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 344—345 şi 349.

[2] După lupta dela Podul Inalt din 10 Ianuarie 1475, Matei Corvin, regele Ungariei, scrie Papei, împăratului german şi altor regi, că acea victorie a fost câştigată « de trupele sale, al căror comandant era Ştefan, domnul Moldovei, atribuindu-şi, cu obişnuita vanitate, meritele altora », după cum scriu cronicarii poloni (Dlugosz, *Historiae*, II, p. 527; M. Miechowski, *Faptele lui Ștefan cel Mare*, în B. P. Haşdeu, *Arhiva Istorică*, I, 2, p. 36). Bonfinius, cronicarul lui Matei Corvin, « au tăcut » pentru că Ştefan cel Mare « au întrecut cu vitejia, nu numai pe Matiaş craiul, ci pre Ioan Huniad, tatăl lui Matiaş » (Gh. Şincai, *Chronica Românilor*, II, p. 96).

[3] C. Esarcu, *Ștefan cel Mare*, pp. 64—65; E. Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 24; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 345 şi 349.

[4] *Ibidem*.

http://patrimoniu.gov.ro

Cetatea Dâmboviţa în secolul al XVI-lea. Rezidirea ei de Mihai II Viteazul. Luptele cu Turcii în Septemvrie 1595.

La începutul secolului al XVI-lea Cetatea Dâmboviţa este menţionată de analele şi cronicile moldoveneşti cu ocaziunea morţii Doamnei Maria a lui Radul III cel Frumos. « In anul 7008 (= 1500) luna lui Mai în 11, Lunia », scrie Letopisetul dela Bistriţa, « răposă roaba lui Dumnezeu Maria Despina, doamna domnului Radului voievod, domnul Ţării-Româneşti, care fusese adusă de Ştefan voievod, când a fost luat cetatea Dâmboviţa (**Дѫмбовницовь градь**) şi au îngropat-o cu cinste în mănăstirea sa dela Putna; vecinica ei pomenire » [1].

După această dată Cetatea Dâmboviţa nu mai este citată în cronici şi în documente. Probabil că a fost dărâmată cu ocaziunea luptelor dintre Basarab III cel Bătrân Laiotă şi Vlad II Ţepeş şi n'a mai fost reparată de domnii următori. In luptele pe care le-a avut cu Turcii şi cu Vladislav III în 1522—1525, Radul V dela Afumaţi citează numai: cetatea Bucureşti (**градь Бꙋкꙋрещи**), cetatea Târgovişte (**градь Тьрговище**) şi cetatea Poenari (**Поенари градꙋ**) [2], deşi în cursul atâtor lupte a trecut de mai multe ori pe valea râului Dâmboviţa dintre Câmpulung şi Târgovişte. Deasemenea, călătorii cari trec pe acea vale, menţionează numai cetatea lui Negru-Vodă [3].

Cetatea Dâmboviţa a fost dărâmată, dar vama Dâmboviţa a rămas. In jurământul de credinţă către Ludovic II, regele Ungariei şi privilegiul comercial ce acordă Braşovenilor şi Ţării Bârsei, Basarab V Neagoe voievod, în 17 Martie 1517, scrie « si să plătească » vama « precum ei au plătit şi în timpul altor domnitori, foşti mai înainte de noi, iar domnia mea altă vamă nouă lor să nu le punem şi altă lege lor să nu le rânduim, ci să neguţătorească unde este scaunul domniei mele în Târgovişte şi în Câmpulung şi în Târşor ». « Dară să tocmească cu bucata şi ridicata cu oamenii domniei mele, iar prin alte oraşe să nu fie slobozi să umble cu marfă nicăeri [1]». Această restricţie provine din cauză că Braşovenii nu aprobaseră, ca negăţătorii români să facă comerţ, nu numai în Braşov, ci şi « prin ţara înălţimei craiului pretutindeni şi la Oradea şi la Cluj şi la Timişoara, şi în Râjnov, şi în Ţara Bârsei », cum ceruse domnul Ţării-Româneşti [2]. In orice caz, Braşovenii şi cei din Ţara Bârsei, mergând cu mărfurile lor până la Târgşor, trebuiau să plătească vamă şi la Dâmboviţa, aşa cum plătiseră în secolul precedent. De acolo dela Dâmboviţa se aduc, în 1541, în Braşov « căutători de aur (auri questores (uti nominant) ex Dombawycza) » [3], de sigur dela mina de aur dela Gemenea din apropiere [4].

Către sfârşitul secolului al XVI-lea bătrâna Cetate Dâmboviţa, după cum arată tradiţia populară [5], este rezidită, după lupta dela Călugăreni, de Mihai II Viteazul.

Baldazar Walther, care în 1597 a fost la curtea domnească din Târgovişte, scrie că în 1595, după lupta dela Călugăreni, din 13/23 August, Mihai II Viteazul s'a retras în 14/24 August la râul Argeş şi la 15/25 August la Văcăreşti, lângă Bucureşti. In 16/26 August pleacă spre Târgovişte, unde ajunge la 17/27 August. Aici se opreşte câteva zile (dies aliquot haeret), punând străji în toate părţile [6]. Dar se retrage şi din această cetate spre munţi dealungul râului Dâmboviţa [7], căci Turcii pleacă din Bucureşti la 25—26 August [8]. Orăşenii fug. Dar inamicii înaintează încet de teamă să nu cadă în curse şi alte pericole [9]. Trebue să fi întâmpinat multă

[1] I. Bogdan, *Cronici inedite*, pp. 47—48 şi 62. Data 1500, Mai 11 se afla şi în Letopisetul lui Azarie (I. Bogdan, *Letopisetul lui Azarie*, pp. 151 şi 186). In Letopisetul Ţării Moldovei până la Aron-Vodă este greşit Martie 11 (Simion Dascălu, *Letopisetul Ţării Moldovei până la Aron-Vodă (1359—1515)*, ed. C. Giurescu, p. 85; Grigorie Ureche Vornicu şi Simion Dascălul, *Letopisetul Ţării Moldovei*, ed. C. C. Giurescu, ed. III, p. 57).

[2] Gr. G. Tocilescu, *Biserica episcopală a mănăstirii Curtea-de-Argeş*, Bucureşti, 1886, p. 46; N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, Bucureşti, 1905, I, pp. 148—149; Şt. Nicolaescu, *Documente istorice cu privire la Radul dela Afumaţi sau Radul-Vodă cel Viteaz, 1522—1529*, Bucureşti, 1909, pp. 6—7.

[3] Iacob Bongars în 1585 (E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente, privitoare la istoria Românilor*, Bucureşti, 1900, XI, p. 191).

[1] I. Bogdan, *Documente şi registre privitoare la relaţiile Ţării Rumâneşti cu Braşovul şi Ungaria în sec. XV şi XVI*, Bucureşti, 1902, pp. 151—152; Gr. G. Tocilescu, *534 documente slavo-române*, pp. 261—264.

[2] *Ibidem*, pp. 80—82, unde este atribuit greşit lui Basarab III cel Bătrân Laiotă; *Ibidem*, pp. 256—258.

[3] G. O. Teusch, *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, II, p. 646.

[4] *Vezi mai sus*, pp. 25—26.

[5] *Idem*, pp. 27—28.

[6] Baldassar Walther, *Brevis et vera descriptio rerum ab illust. ampliss. et fortiss. militiae contra patriae suae reiq. pub. christianae hostes duce ac dn. dn. Ion Michaele Moldaviae, Transsalpinae sive Walachiae palatino gestarum. In eiusdem aula Tervisana fideliter collecta*, Gorlic, 1599, in A. Papiu Ilarian, Tesauru de monumente istorice, Bucureşti, 1862, I, pp. 4, 29—31. In alt izvor se spune, că a stat patru zile (illinc natour diebus exactis) (Claudiu Isopescu, *Alcuni documenti inediti della fine del cinquecento*, secundo serie, in Diplomatarium Italicum, Roma, 1925, I, p. 431.).

[7] *Baldassar Walther*, p. 31.

[8] Dr. A. Veress, *Campania creştinilor în contra lui Sinan Paşa din 1595*, în Analele Academiei Române, Memoriile secţiunii istorice, seria III, Bucureşti, 1925, IV, p. 140 şi extras, p. 76.

[9] *Baldassar Walther*, p. 31.

http://patrimoniu.gov.ro

rezistenţă, căci abia la 12 Septemvrie Sinan Paşa şi Hasan Paşa se apropie de Târgovişte cu trupele [1].

Retrăgându-se dela Târgovişte, Mihai II Viteazul s'a oprit « la un miliar dela poalele munţilor, lângă râul Dâmboviţa (ad montium radices unum milliare juxta Dembowicem fluvium) » şi « la patru miliare de cetate (Târgovişte) (quatuor a ciuitate milliaria) », unde aşteaptă ajutoare [2] dela Sigismund Bathori, principele Ardealului. Locul unde s'a oprit, la un miliar sau 7,420 km [3] depărtare de poalele munţilor şi patru miliare sau 29,680 km [4] depărtare de Târgovişte, lângă râul Dâmboviţa, este exact Cetatea Dâmboviţa, ale cărui ruine se află astăzi aproape în dreptul km 30 [5]. In timpul cât a stat acolo « peste opt zile (ultra octiduum commoratur) » [6], a rezidit cetatea [7] şi a pus înaintea ei trupa de apărare până la 3 leghe [8] departe de Târgovişte [9], adică până dincoace de Gheboeni. Prin dese incursiuni ia prăzi şi prizonieri, dela cari află planurile duşmanilor [10]. Acolo îl aflăm în 12 Septemvrie 1595, când « ex castris ad Dembovizam » scrie castelanului polon din Liov, comandantul armatei de câmp, căruia îi comunică ştiri despre luptele sale cu Turcii. « Să se ştie astfel », scrie Mihail II Voevod, « că noi ne-am luptat cu Turcii, cu trei săptămâni mai înainte în ţara noastră la Călugăreni, în care luptă blândul Dumneezu straşnic ne-a fost binevoitor nouă creştinilor. Au fost ucişi, între primii, trei Paşi şi alţi mulţi Ciauşi, din cari câţiva chiar au fost prinşi vii. Insă dela prizonierii recenţi am aflat că în această luptă au fost ucişi 7.000 Turci; ceilalţi, între cari însuş Sinan Paşa, cu sufletele îngrozite, se pregăteau să se retragă către Dunăre. Insă noi înşine i-am lăsat calea liberă în ţara noastră şi aceasta din acea cauză, fiindcă în acel timp, pe lângă că moralul armatei a fost micşorat, Turcii aveau intenţiunea, ca să se îndrepte către Bucureşti. Şi astfel deja trupele acelora astfel s'au divizat: cu Ferhart Paşa sunt 10.000 în Bucureşti, fiind astfel ocupaţi cu construirea unei cetăţi acolo, iar cu Sinan Paşa şi Hasan Paşa sunt aproape 30.000, cari astăzi s'au apropiat de Târgovişte (qui hodierna die ad Targouistum applicarunt). In toată armata, care nu trece de 40.000, dacă sunt 12.000 luptători, căci ştim sigur, că ienicerii abia sunt 1200, între cari sunt număraţi chiar şi cruzii agemoglani [1]. Şi sigur, chiar înainte de sosirea Turcilor la Târgovişte », în 11 Septemvrie [2], « au fost aduşi la noi patru căpitani, între cari unul era ciauş însămnat [3], cari au fost siliţi cu cazne şi cercetaţi, ce este, din ce pricină Sinan Paşa şi ceilalţi au atacat cu o armată aşa de mică ţinuturile noastre. Unul câte unul au răspuns la fel. Astfel trupele până acum ar fi fost puţine [4], deoarece se spera în ajutorul viitor al Hanului Tătarilor, căruia i s'ar fi poruncit în mod serios de Sultanul Turcilor. Dar acela până acum a lipsit. Aceste fapte l-au turburat foarte mult pe Sinan Paşa. Adesea ori a cerut ajutor dela Marele Sultan, dar nu i s'a trimis, căci marea armată, care îi era necesară lui, a fost trimisă în contra Perşilor, cari atacă foarte bine. Incă o armată mare a fost trimisă în contra Francilor, cari au nimicit forţe mari ale aceluia pe mare. Acestea, pe care le avem ca sigure, le comunicăm domniei voastre şi cerem cu multă stăruinţă, ca ele să fie ţinute în seamă cu tot sufletul său şi să ne procuri, nouă creştinilor, cât mai curând cele necesare, căci niciodată perfidul duşman nu va putea fi gonit mai uşor din aceste hotare decât în acest timp, dacă ar voi să ne ajute pe noi acum cu trupe auxiliare. Eu de sigur, deşi aşi avea putinţa să atac din nou mult pe duşmani, totuş socotesc necesar a aştepta ajutorul celorlalţi creştini. Iarăş şi iarăş cerem cu toată stăruinţa, ca să aveţi milă de chestiunile creştinilor şi să fie stins focul, care arde păretele din apropiere, mai înainte ca să nu ne atingă pe noi. Aceasta însă cerem înainte de toate, dacă aţi hotărît, să ne daţi nouă cele necesare, ca să dăm ştiri mai sigure despre această chestiune şi de voinţa domniilor voastre nu avem nicio îndoială » [5].

Scrisoarea a trimis-o în aceeaş zi, printr'un curier polon, Rodislav, care ajunge în lagărul dela

---

[1] C. Isopescu, *Alcuni documenti inediti*, în Diplomatarium italicum, I, p. 430.

[2] *Baldassar Walther*, p. 31. N. Istvanfi scrie greşit că 4000 paşi sunt dela Târgovişte la vechea cetate a lui Negru-Vodă (N. Istvanfi, *Pannoni historiarum de rebus ungaricis*, Coloniae Agrippinae, 1622, p. 670.

[3] Un miliar german are 7,420 km (*Minerva, Enciclopedia Română*, Cluj, 1930, p. 679).

[4] Col. A. Culici, *Campania militară din 1595, Călugăreni, Târgovişte, Giurgiu*, Bucureşti, 1939, p. 24 pune 30 km., prin aproximaţie probabil.

[5] *Vezi mai sus*, p. 25.

[6] *Baldassar Walther*, p. 31.

[7] *Vezi mai sus*, p. 27.

[8] O leghe are 4.000 m.

[9] A. Veress, *Campania creştinilor în contra lui Sinan Paşa*, p. 140, extras 76.

[10] *Baldassar Walther*, p. 31.

---

[1] C. Isopescu, *Alcuni documenti inediti*, în Diplomatarium italicum, I, pp. 429—430.

[2] *Ibidem*, p. 431.

[3] A fost prins de ţărani într'o vie: « ex Czausij qui 11 Septembris dum in vineia quadam carperet unam a rustius captus » (*Ibidem*, p. 431).

[4] După ştirile date de curierul polon, care a fost în lagărul lui Mihai II Viteazul la Cetatea Dâmboviţa, ar fi fost până la 140.000 (ad centum quadraginta millia) (*Ibidem*).

[5] *Ibidem*, pp. 429—430.

http://patrimoniu.gov.ro

Ţuţora în 15 Septemvrie [1]. După informaţiile date de acest curier, Mihai II Viteazul avea atunci o armată alcătuită din 350 Cazaci pedeştri, tot atâţia călăreţi Poloni, 700 Români trimişi în ajutor, 1000 de curteni şi alţi ajutători, ţărani şi trupe auxiliare,

Fig. 7. — Valea Dâmboviţei, unde se află Cetăţuia lui Negru-Vodă

trimise de Principele Transilvaniei, în total până la 25.000 [2]. Turcii aveau intenţia a ridica trei cetăţi în Ţara-Românească şi tot atâtea în Moldova şi a le întări cu trupe [3].

După 16 Septemvrie se ştia sigur (certo) în lagărul polon dela Ţuţora, că Domnul Ţării-Româneşti şi-a aşezat tabăra între munţi (inter montes castra metasse) [4].

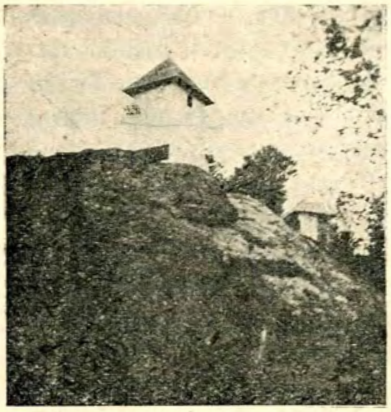

Fig. 8. — Schitul Negru-Vodă, Cetăţuia

Baldasar Walther precizează, că Mihai II Viteazul « se mai retrase încă două miliare mai departe, mai la gura munţilor, unde se văd ruinele cetăţii Negru-Vodă, numită în latineşte Apa Neagră [5], cetate care odinioară era întărită şi de mult timp dărâmată de

[1] *Ibidem*, p. 430.

[2] *Ibidem*, p. 431 « numerus ad 25 millia ».

[3] *Ibidem*.

[4] *Ibidem*, p. 432.

[5] Baldassar Walther confundă numele Vodă (voievod) cu uvântul slav вода (= apă).

Turci » [1] Fig. 7, 8, 9 şi 10. Această cetate se află exact la două miliare sau 15 km [2]. depărtare de Cetatea Dâmboviţa. Acolo, în acel vechiu şi admirabil post de observaţie şi rezistenţă şi nu la Stoeneşti, cum se crede [3], a stat Mihai II Viteazul, după cum mai dove-

Fig. 9. — Schitul Negru-Vodă, Cetăţuia

deşte chipul său călare, cu hlamida în vânt, necunoscut până acum, săpat de vreun ostaş în peretele din partea de nord a stâncii, pe care se află schitul şi ruinele cetăţii şi care ne-a fost arătat de ieromonahul Pimen Bărbierul, stareţul schitului Negru-Vodă Cetăţuia, cu ocaziunea unei excursiuni făcută în toamna anului 1943 cu elevii clasei a IV-a ai liceului « Enăchiţă Văcărescu » din Târgovişte [4]. Fig. 11.

Tot acolo îl arată, că a stat, tradiţia populară. Deaceea pe un vârf de stâncă, ce se află în faţa

Fig. 10. — Vârf de munte lângă schit

schiţului, s'a ridicat o cruce şi dedesubt s'a pus o placă de marmoră albă cu inscripţia: « Memoria

[1] « ...duo milliaria remotius in montium quasi fauces, ubi munitae olim arcis Negrawoda, latine nigra aqua dictae et a Turcis olim demolitae apparent rudera, se recipit » (*Baldassar Walther*, p. 31).

[2] Col. A. Culici, *Campania militară din 1595*, p. 24. Exact 14,840 km.

[3] N. Bălcescu, *Românii sub Mihai Voevod Viteazul*, p. 103; N. Iorga, *Istoria Românilor*, Bucureşti, 1937, V, p. 305.

[4] *Inedit*.

http://patrimoniu.gov.ro

marelui voivod, învingătorul dela Călugăreni, apărătorul creştinătății, domnitorul Mihai Viteazul, care în vremuri grele s'a adăpostit între aceste stânci, în sfânta cetate a lui Negru-Vodă, în anul 1595, August—Octomvrie. Preotul Gheorghe Moisescu

Fig. 11. — Mihai II Viteazul în stânca schitului Negru Vodă, Cetățuia (schiță comunicată de autor)

din Câmpulung, restauratorul schitului Cetățuia. 1920, Iunie 20. C. Pasic »[1] Fig. 12 şi 13. Trupele sale însă erau aşezate în defileul munților dela cetatea Dâmbovița până la satul Stoeneşti.

Insă Mihai II Viteazul, după cum am văzut[2], s'a dus la cetățuia lui Negru-Vodă abia după 12 Septemvrie 1595.

Sinan Paşa, după ce se ocupă câtva timp cu întărirea Târgoviştei, lăsă aici o garnizoană sub conducerea lui Ali Bei şi 1.500 oameni, ca să termine fortificarea oraşului, iar el pleacă mai departe cu toată oastea sa în urmărirea lui Mihai II Vieazul[3]. Planul lui era să-l bată, să treacă în Ardeal şi să se unească cu armata turcească, pe care fiul său Mahomed Paşa o conducea în Ungaria[4]. El înaintează pe drumul din partea dreaptă a râului Dâmbovița: Dragomireşti, Măneşti, Căprioru, Tătărani, Dragodăneşti, Aninoşani, jefuind şi arzând satele pe unde trecea, după cum arată un document al lui Oprea Gh. Huiu din comuna Dragodăneşti, județul Dâmbovița[5]. De pe o înălțime, nu departe de strâmtoarea în care se afla Mihai II Viteazul, Sinan Paşa a putut vedea numai trupele lăsate la

[1] *Idem.*

[2] *Vezi mai sus*, pp. 47—48.

[3] N. Isthvanfi, *Historiarum de rebus ungaricis*, Viena, 1758, p. 412; *I. Ch Engel*, IV, p. 238.

[4] I. A. Fessler, *Geschichte der Ungarn*, Leipzig, 1815, VII, p. 360; *I. Ch. Engel*, IV, p. 238.

[5] M. G. Regleanu, *O condică de moșteni dâmbovițeni: Dragodănești, Căndești și Aninișani*, în Revista Arhivelor, Bucureşti, 1942, V, 1, p. 115—117.

Cetatea Dâmbovița, spre a apăra intrarea în munți nu şi tabăra dela cetatea lui Negru-Vodă, care era foarte bine ascunsă de înălțimile muntoase. Fig. 7. «Se mira Sinan, că Românii nu fug la vederea armatei sale, ci stau să se lupte »[1]. Deaceea n'a îndrăsnit,

Fig. 12. — Crucea dela Schitul Negru-Vodă, Cetățuia

să pătrundă în munți. Dar şi Mihai II Viteazul s'a ferit să-i angajeze pe Turci într'o luptă mare, căci unii ostaşi, mai ales Moldovenii, îl părăsesc[2], şi se mulțumeşte a-i hârțui, a le tăia căile de comunicație şi a le împiedeca aprovizionările. Uneori îi atrăgea pe Turci în curse şi-i nimicea, iar alteori îi

Fig. 13. — Inscripția de sub cruce

ataca chiar în tabăra lor[3], unde ostaşii săi fac dese incursiuni şi « se întorc cu prăzi bogate, mulți

[1] *Conspectus historiae Valachiae auxilio cum divino ab anno reparatae salutis 1595*, în I. Ch. Engel, IV, p. 107 şi N. Bălcescu, *Românii sub Mihai Voevod Viteazul*, p. 103.

[2] *Baldassar Walther*, p. 32.

[3] *Conspectus historiae Valachicae*, în I. Ch. Engel, IV, p. 107; M. Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours*, traduite de l'allemand sur la deuxième edition par M. Dochez, Paris, 1844, II, p. 190; *N. Bălcescu*, p. 103.

http://patrimoniu.gov.ro

duşmani, cai nenumăraţi şi multe cămile »[1]. Intr'o asemenea incursiune, făcută mai înainte de 1 Octomvrie 1595, au fost omorîţi 300 de Turci[2]. « Astfel acest om războinic nici acum nu s'a descurajat prin fuga unor ostaşi nestatornici sau că va fi zdrobit de numărul cel mare al duşmanilor »[3], ci printr'un războiu parţial a obosit pe duşmani şi le-a închis drumul către Ardeal, dând timp lui Sigismund Bathori să-i vină în ajutor[4]. Incercarea Turcilor de a sparge frontul român şi a învălui pe la nord Cetatea Dâmboviţa, nu le-a reuşit. Spărtura a fost gâtuită, iar trupele turceşti, care trecuseră râul Dâmboviţa pe la satul Gemenea, au fost împinse şi nimicite în valea dela răsărit de satul Burlăneşti, numită de atunci valea lui Bulim Paşa, sau Bulimanul, după numele comandantului turc prins şi omorît[5]. Cei căzuţi în luptă au fost îmmormântaţi lângă acea vale[6]. Victoria aceasta dela Cetatea Dâmboviţa o socot mai însemnată decât cea dela Călugăreni, deoarece la Călugăreni Mihai II Viteazul n'a putut împiedeca pe Turci de a înainta mai departe, pe când la Cetatea Dâmboviţa i-a oprit şi silit să se retragă.

Luptele Românilor cu Turcii la Cetatea Dâmboviţa, au avut loc între 1—15 Octomvrie. Din această cauză, deşi Sigismund Bathori se afla în acest timp la Rucăr[7], la o depărtare de vreo 20 km, Mihai II Viteazul nu s'a dus să-l vadă[8]. In 15 Octomvrie Sigismund Bathori pleacă din Rucăr[9], dar înaintează numai vreo leghe şi jumătate[10], probabil până la Dragoslave. Se opreşte, fiindcă în acea zi nu se terminaseră încă luptele dela Cetatea Dâmboviţa. Luptele au ţinut până noaptea târziu. Turcii au fost învinşi şi puşi pe fugă de oastea lui Mihai II Viteazul, fapt care provoacă retragerea lui Sinan Paşa dela Târgovişte în noaptea de 15—16 Octomvrie (la notte seguente)[11]. A doua zi dimineaţa soseşte în lagărul lui Sigismund Bathori ştirea despre fuga Turcilor şi retragerea lui Sinan Paşa, provocate nu de scurtul marş din ziua precedentă, cum greşit scrie Fra Giuseppe Piscullo da Melfi[1] şi cum se laudă îngâmfatul principe al Ardealului[2], ci de victoria lui Mihai II Viteazul dela Cetatea Dâmboviţa. S'a oficiat o slujbă divină în cortul Principelui şi alta publică. Nunţiul apostolic Visconti a ţinut o frumoasă cuvântare[3]. Sigismund Bathori cu toţi căpitanii şi consilierii săi s'au spovedit şi împărtăşit[4] şi apoi toată armata porneşte în marş către Târgovişte[5].

Ajungând la Stoeneşti[6] « Bator Jigmond şi Ştefan-Vodă cu toate oştile lor », în 6/16 Octomvrie 1595, « se împreună cu Mihai-Vodă »[7], care abia atunci le iese înainte, în timp ce armata sa trebue să fi fost de pază în regiunea Voineşti—Dragomireşti. Cei trei suverani nu se opresc la Stoeneşti, ci după ce stabilesc o nouă ordine de marş, pornesc mai departe. De astădată în fruntea oştilor creştine merge Mihai, domnul Ţării-Româneşti, cu 1.500 lăncieri unguri şi români, aproape 1000 puşcaşi călări români şi alţi călăreţi cu suliţe înjumătăţite şi arme în vârf cu fier în formă de suliţă şi pală (sabie) antică[8]. Urma infanteria Săcuilor şi Saşilor în număr de 80 cete de câte 200 oameni fiecare, parte puşcaşi, parte cu arme cu fier în formă de suliţă[9]. Aceste trupe formau avantgarda, condusă de domnul Ţării-Româneşti[10]. De o parte şi alta mergeau călări în două corpuri, 1200 cavaleri germani în şiruri de câte cinci[11].

După avantgardă venea grosul armatei: 60 piese de artilerie mai mari, o colubină de 16 şi alta de 14 şi alte piese vechi de 12, 6 şi 3, carăle cu muni-

[1] *Baldassar Walther*, p. 32.
[2] Dr. A. Veress, *Campania creştină în contra lui Sinan Paşa din 1595*, p. 87, extras p. 23.
[3] *Baldassar Walther*, p. 32.
[4] *N. Bălcescu*, p. 103.
[5] *Vezi mai sus*, pp. 27—28.
[6] *Idem*, p. 27.
[7] *Dr. A. Veress*, pp. 85—87, extras pp 21—23.
[8] Intr'un conograf slav se spune că Mihai II Viteazul a fost la Rucăr (Iulian Ştefănescu, *Epopeea lui Mihai Viteazul în lumea greco-rusească în sec. 17 şi 18*, în Revista istorică română, Bucureşti, 1934, IV, p. 163—164 şi 169). Nicolae Costin scrie, că s'au dus la Rucăr « Mihai-Vodă cu Kiralie cu 8.000 de oşteni, într'ales » (M. Kogălniceanu, *Cronicele Romaniei*, I, p. 484). Insă martorii oculari nu menţionează prezenţa lui Mihai Viteazul la Rucăr.
[9] *Dr. A. Veress*, p. 103, extras p. 23.
[10] *Ibidem*, p. 141, extras p. 77.
[11] *Ibidem*.

[1] *Ibidem*.
[2] Dr. A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării-Româneşti*, Bucureşti, 1932, IV, pp. 290—291.
[3] Dr. A. Veress, *Campania creştinilor în contra lui Sinan Paşa*, p. 141 şi extras p. 77.
[4] E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente privitoare la istoria Românilor*, XI, p. 305.
[5] Dr. A. Veress, *Campania creştinilor în contra lui Sinan Paşa*, p. 141, extras p. 77.
[6] *Istoria Ţării-Româneşti de când au descălecat Românii*, ed. N. Bălcescu, p. 285 şi ed. G. Ioanid, p. 53.
[7] *Letopiseţul Ţării-Rumâneşti*, ed. Stoica Nicolaescu, p. 129.
[8] « In prima andava il prencipe di Valacchia, nomato Michele, con 1.500 lancie Ungare et altre de suoi Valacchi, di maniera che pareano 2.000 et forse 1.000 archibusieri a cavallo, Valacchi et altri a cavallo, con mezze picche et arme in hasta con ferri a guisa de, dardi et de, pali antichi ». (Dr. A. Veress, *Campania creştinilor în contra lui Sinan Paşa*, p. 103, extras p. 39).
[9] *Ibidem*.
[10] « . . .et questi teneano la vanguardia condotta dal Valacco » (*Ibidem*).
[11] *Ibidem*.

http://patrimoniu.gov.ro

INSTITUTUL NAȚIONAL AL PATRIMONIULUI BIBLIOTECA

țiuni [1], 148 căruțe încărcate cu praf de pușcă, gloanțe, cazmale, sape și funii [2], Ștefan Răzvan, domnul Moldovei, cu 1500 lăncieri [3], aventurieri raguzeni, venețieni și alte națiuni, familia nunțiului apostolic, Italieni, având la dreapta un escadron din Moldova, aproape 150 Cazaci, în total 300 călăreți, cu arme diferite, sub conducerea lui Silvio Picolomini, ostași italieni din Toscana, două escadroane de lăncieri unguri de aproape 1000 oameni fiecare și un nobil polon aventurier cu 200 de Cazaci [4].

Ariergarda era condusă de tânărul principe Sigismund Bathori și era formată din cinci escadroane. Primul escadron avea 4000 lăncieri și purta steagul roșiu cu vulturul bicefal și armura: trei dinți albi pe un câmp roșu cu coroana deasupra și inițialele R. A. După el mergeau alte două escadroane de câte 500 lăncieri, Sigismund Bathori având un stindard alb în mâna stângă și sulița cu banderolă roșie în mâna dreaptă, apoi încă două excadroane de lăncieri [5] și în urmă o lungă coloană de 3718 care cu bagaje, provizii și alte lucruri necesare în campanie, însoțite de o gardă de cel puțin 14.000 oameni, câte 3—4 de fiecare car, din cari 1 sau 2 înarmați cu câte o pușcă [6]. In total, după diacul Petru Pellerdi, erau 20.000 lăncieri călări și 32.000 pedeștri cu 10 tunuri mari aduse din Alba-Iulia, 53 obuze [7], multe falconete și colubrine [8]. In acest număr nu este trecută armata lui Mihai II Viteazul, care îi așteptase cu « oamenii săi, cu tunurile și obuzele sale frumoase, cu ostași frumoși, mulți Români buni, cari au fost cu Mihai-Vodă cel puțin 8000 călărași și pedeștri » [9] și cari s'au încolonat treptat.

In aceeași zi, 16 Octomvrie, trupele creștine ies din strâmtoarea munților [10] și ajung seara (sera) [11] în câmpia Țării-Românești, în teritoriul Târgoviștei [1], de unde se vedea strălucind această cetate mare și plină de clădiri mărețe, biserici, mitropolia și palatul domnesc [2].

Cetatea Dâmbovița rămăsese în urmă. Ea jucase pentru ultima oară un rol important în salvarea țării. La luptele de acolo din 1—15 Octomvrie 1595 trebue să fi luat parte și cei trei frați Buzești. In 27 Mai 1597 ei au ridicat o înaltă cruce de piatră în locul unde se împreună valea Bulimanului cu valea cărbunilor [3], cu următoarea inscripție: « *S'a ridicat această sfântă cruce întru rugăciunea și întru lauda Sfintei Dumineci, cea venerabilă, în zilele lui Io Mihail Voievod și a doamnei lui Stanca și a fiului lui Pătrașcu voievod și făcători dumnealui Radul marele clucer și dumnealui Preda marele postelnic și dumnealui Stroe marele stolnic, Uril, Pârvul și Sorin, Oprea și Vlad, Ioan și Voicu și Vișa și Marcu și Stan Negrea și Pârvu și Sora și Voicu și Radul și Dan paharnicul și Pârvul logofătul. S'a scris luna Mai 27 zile, în anul 7105 (= 1597). Eni Voica* » [4]. Fig. 14. Prezența crucii lângă valea Bulimanului,

[1] *Ibidem.*

[2] I. Crăciun, *Scrisoarea lui Petru Pellerdi*, în Anuarul institutului de istorie națională, Cluj, 1936, VI, pp. 498—494; C. Göllner, *Faima lui Mihai Viteazul în Apus*, în Anuarul institutului de istorie națională, Cluj, 1942, VIII, pp. 216—217.

[3] Petru Pellerdi scrie, că Ștefan Răzvan a sosit la Codlea cu 2.300 pedeștri și 700 călărași și 22 tunuri (*Ibidem*, p. 498; *Ibidem*, p. 216). După alte știri au mai venit în urmă 4.000 lăncieri moldoveni (E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente privitoare la istoria Românilor*, București, 1903, XII, p. 801).

[4] A. Veress, *Campania creștinilor în contra lui Sinan Pașa*, p. 104, extras p. 40.

[5] *Ibidem.*

[6] *I. Crăciun*, p. 499; C. *Göllner*, p. 218.

[7] N. Costin scrie și el, că erau: « 20.000 călărime cu sulițe și 32.000 pedestrime » și « pușci pe roate 63 » (M. Kogălniceanu, *Cronicile Romaniei*, I, p. 484).

[8] I. *Crăciun*, p. 498; C. *Göllner*, pp. 217—218.

[9] *Ibidem*; *Ibidem*, p. 217. In Septemvrie 1595 avusese aproape 25.000 (*Vezi mai sus*, p. 48).

[10] « . . .uscendo fuor di quelle strette di monti » (Dr. A. Veress, *Campania creștinilor în contra lui Sinan Pașa*, p. 104).

[11] *Ibidem*, p. 141.

[1] « . . .entramo nell'ampie campagne di Valacchia, nel territorio di Tergovista » (*Ibidem*, p. 104).

[2] « . . .et vedemmo ardere quella citta grande et piena di nobili edifici, et di chiese et massime dell'arcivescovato et del palazzo reale » (*Ibidem*, pp. 104—105).

[3] Acolo s'a aflat crucea, după cum mi-a comunicat Ioan Dereuș din satul Burlănești, județul Dâmbovița.

[4] In 14 Aprilie 1596 « Io Mihail voievod și domn a toată Țara-Românească, feciorul marelui și prea bunului răposatului Pătrașcu voievod », întărește dumnealui Radului, marelui clucer stăpânirea peste o parte din moșia Dobrușa (Arhivele Statului București, *Episcopia Râmnic*, LXXV, 4, orig. slav.; Maior Gh. S. Buzescu, *Reconstituiri istorice privind neamul Buzeștilor*, Sibiu, 1936, pp. 17—18), iar în 15 Iunie acelaș an întărește dumnealui Radul marele clucer, dumnealui Preda marele postelnic și dumnealui Stroe marele stolnic stăpânirea peste satul Plenița, ce le era de moștenire (Arhivele Statului București, *Condica Brâncovenească*, nr. 266, f. 539). In 27 Septemvrie 1597, când Mihail voievod, în Târgoviște, dăruește mamei sale Teodora satele Studina Mesteacăi, Studina Bărbulei, Studinița, Crușovul și Frăsinetul, sunt menționați ca martori: dumnealui Radul Buzescu marele clucer, dumnealui Stroe Buzescu, marele stolnic și dumnealui Preda Buzescu marele postelnic (Arhivele Statului București, *Cozia*, XXIV, 3, orig. slav.; A. Sacerdoțeanu, *Marula nu e fiica lui Mihai Viteazul*, în Hrisovul, București, 1941, I, pp. 221—224 și planșa IV, făcându-se dovada că « s'au făcut unele adausuri interliniare » (*Ibidem*, p. 225).

с
[2] « Бъзвиши сьи чсти крт / вь молбо и вь и похвалѣ / ста
л д д г
неде вьсести вь / днн Іѡ Михаил воево и гжа е станка и снн /
г д л ч п д л
е петрашко воеводи и Ѹнтили жѹпан Рaѹ ве / клѹ и жѹпань Прѣа ве /
с н л л л р д
потелник и жѹпа Строе ве / сто ѹре Пьвѹ и Сорін / Опрѣ и Вла
Иванъ и Воико / и Виша и Марко и Стан Не/грѣ и Прьвѹ . . .
л х г с с
Сора и Во/ико и Радѹ и Дань пе/. . . и Прьвѹ лѡ Пи Мца Маю

http://patrimoniu.gov.ro

unde au fost învinşi şi nimiciţi Turcii lui Bulim Paşa, dovedeşte, că este în legătură cu acea luptă, iar ridicarea ei, în « lauda Sfintei Duminici », ne arată că victoria a fost câştigată în acea zi de sărbătoare. Ziua 15 Octomvrie 1595, în care s'au terminat luptele dela Cetatea Dâmbovița, cade exact într'o Duminecă, fiindcă Târgoviştea a fost cucerită Miercuri [1] 18 Octomvrie [2]. Crucea există şi astăzi,

Fig. 14. — Crucea dela Burlăneşti

dar nu în locul unde a fost ridicată de fraţii Buzeşti, ci mutată în satul Burlăneşti, lângă şoseaua Târgovişte-Câmpulung, pe proprietatea Hariton Diţescu [3]. Este singura mărturie rămasă din trecutul glorios al Cetăţii Dâmbovița.

кз дни вь лѣ хзрє. Єни Бонка ». N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, Bucureşti, 1905, I, p. 123, a publicat numai o parte din inscripție cu lipsuri.

[1] Dr. A. Veress, *Documente*, IV, p. 294.

[2] *Baldassar Walther*, p. 34; I. A. Thuan, *Historiarum su temporis*, in A. Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice*, Bucureşti, 1862, I, p. 212; N. Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la istoria Românilor*, Bucureşti, 1895, I, pp. 145—146; E. Hurmuzaki-N. Iorga, *Documente*, XI, p. 305; Dr. A. Veress, *Documente*, IV, pp. 290—291 şi *Campania creştinilor in contra lui Sinan Paşa*, pp. 88, 106 şi 142; *I. Crăciun*, pp. 499—500; C. *Göllner*, pp. 219,223,229.

[3] In 1930 crucea era încă lângă Valea Bulimanului, (I. Dumitrescu, R. Voineşti, *Vechituri*, p. 43.

In 20 Septemvrie 1597, din « minunatul oraş Târgovişte », « Io Mihail voievod şi domn a toată Ţara Rumânească, feciorul marelui şi preabunului Pătraşcu voievod », dă fraţilor Dragomir şi Băncilă o carte domnească, prin care le întăreşte stăpânirea peste moşiile dela Şcheiu la Potoc, Dragodăneşti, Voineşti şi Cândeşti, cumpărate în zilele lui Petru voievod [1], feciorul Mircii voievod. « *Apoi am văzut domnia mea insumi şi cartea lui Petru voievod, veache şi sfărâmată şi ponegrită, încă şi alte căte au fost avut, ci le-au fost luat Turcii, când au venit cu Sinan Paşa in Ţara-Rumânească* » [2]. Dragomir şi Băncilă au mai avut un frate Neagu şi erau din satul « Aninişani ot sud Dămbovița » [3], dintre Cândeşti Vale şi Dragodăneşti.

Ultima ştire despre Cetatea Dâmbovița

După această ultimă luptă mult timp nu se mai face nicio menţiune despre Cetatea Dâmbovița. Abia la începutul secolului al XVIII-lea, într'o scriere privitoare la campania din 1717 a Prinţului Eugeniu de Savoia, între oraşele mai însemnate din Ţara-Românească, după Târgovişte, Bucureşti, Giurgiu, este şi Dâmbovița (Demboviza) [4]. Sub acest nume a fost menţionată şi în secolul al XVI-lea [5], fapt care ne face să credem că lângă cetate era şi un orăşel sau târg cu acest nume, dar care astăzi a dispărut. Din el trebue să fi făcut parte satul Burlăneşti, numit aşa după meşteşugarii cari făcând burlane sau ţevi de scurs apa. Deaceea fortificaţiile erau pe la nord-est de acest sat şi de şoseaua judeţeană Târgovişte-Câmpulung [6].

Târgovişte. ALEXANDRU A. VASILESCU

[1] 1559—1568.

[2] M. G. Regleanu, O *condică de moşteni Dâmboviţeni*, pp. 115—117.

[3] *Ibidem*, pp. 117—118.

[4] C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei suptAustriaci*, *1716—1725*, Bucureşti, 1913, I, p. 251.

[5] *Vezi mai sus*, pp. 25—26.

[6] *Ibidem*, p. 26.

RÉSUMÉ

LA FORTERESSE DE DĂMBOVIŢA

Dans le département de Dâmbovița, entre Voineşti et Géménéa, sur la rive gauche de la Dâmbovița se trouvent les ruines d'une forteresse. Une légende locale raconte qu'elle a été construite par Michel le Brave, prince de Valachie, après le combat de Călugăreni là ou ont été vaincus les Turcs de Bulim Paşa dans le vallée dénommée vallée de Paşa Bulim ou Bulimanul.

Mais cette forteresse, elevée pour garder les minés d'or de Géménéa est beaucoup plus ancienne. C'est la forteresse ou, au XIV-ème siècle, en 1369, le châtelain Dragomir a vaincu Nicolas voévode de Transylvanie et oû, en 1396, Stibor, un autre voévode transylvain, a fait prisonnier Vlad, prétendant au trone de Valachie et rival de Mircea l'ancien. Au XV-ème siècle, en 1476 Vlad l'Empaleur, prince

http://patrimoniu.gov.ro

de Valachie et Etienne Bathory, voévode de Transylvanie y ont vaincu Basarab IV-ème, de son vrai nom Laiotă, et Etienne le Grand, prince de Moldavie y a fait prisonnières la femme et la fille de Radu le Bel.

Cette forteresse a été aussi le siège de Vlad II. l'Empaleur et de Radu III. le Bel. Là se trouvait également la douane entre Kronstadt-Câmpulung et Târgovişte-Brăila.

Au XVI-ème siècle la forteresse est ruinée. Elle est mentionnée seulement au sujet de mineurs demandés par Kronstadt.

Michel-le-Brave, prince de Valachie, après le combat de Călugăreni du 23 août 1595, se retira vers les montagnes, à quatre milles (30 km.) de Târgovişte et des mesures furent prises pour fortifier à nouveau cette forteresse. C'est de là que, le 12 Septembre 1595 il met au courant de ses luttes avec les Turcs un châtelain polonais. Pursuivi par le Vizir Sinan, qui pillait les villages, Michel-le-Brave se retire, deux milles (15 km.), plus au Nord, dans la forteresse de Negru-Vodă. Entre le 1 et le 15 octobre ont lieu les luttes dans la forteresse de Dâmbovița entre les Roumains et les Turcs. Le Vizir Sinan est vaincu et Forcée de se retirer. A l'endroit où aut lieu le combat, les frères Radu, Preda et Stroe Buzescu ont élevé une croix en pierre, dédiée à la Sainte Dimanche pour commémorer ce Dimanche du 15 octobre, date de la défaite des Turcs.

En 1717 Dâmbovița est mentionnée pour la dernière fois, comme ville, après Bucarest et Târgovişte. Le village de Burlăneşti semble être un faubourg, seul vestige de la ville qui aurait entouré cette forteresse.

http://patrimoniu.gov.ro

LEORDENI

La 15 km depărtare de Capitală, pe zarea terasei însorite a râului Dâmbovița, din jos de Bucureşti, stă ca o strajă dominând împrejurimea vechea casă de țară din Leordeni, înconjurată cu ziduri puternice ca de cetate, cu poartă monumentală şi pivnițî adânci boltite.

Istoria ei se leagă de întreg trecutul țării, din epoca preistorică şi până azi, arătând încă odată cât de hotărîtoare sunt condițiiunile prielnice pentru a determina permanența unei aşezări omeneşti. Din timpurile cele mai depărtate, acest loc privilegiat s'a impus primilor săi stăpânitori prin natura terenului însăşi: un bot de deal între două ape — Dâmbovița, care curgea altădată chiar la poalele dealului şi balta Ochiul Boului — înconjurat de întinsele şi nepătrunsele păduri dela Cernica, Tânganu [1], Pantelimonu şi Ciumernicu [2], astăzi dispărute. Tipic aşezărilor pre- şi protoistorice, acest pinten de deal oferea populației lui primitive un loc de scăpare uşor de apărat.

Câteva cioburi de ceramică, un vas întreg conținând o ulcică mică plină cu cenuşe, un fragment de amforă cu semn distinctiv scrijilit pe gâtul ei, precum şi o tetradrahmă de argint din Thasos [3], de execuție târzie (cca. 100 în. de Hr.), găsindu-se întâmplător în cursul lucrărilor agricole, au atras atenția d-lui Dinu V. Rosetti, directorul Muzeului Municipal din Bucureşti [4]. D-sa întreprinse săpături în primăvara anului 1931, care avură ca rezultat descoperirea unei stațiuni din vârsta mai nouă a

[1] C. Săvescu, *Biserica dela Tânganu*, în « Bul. Com. Mon. Ist. », XXII, 61, 1929, p. 106.

[2] Unde se află astăzi aeroportul Popeşti-Leordeni.

[3] Constantin Moisil, *Bucureştii-Vechi*, Bucureşti, 1932, p. 6. Tetradrahmele din Thasos sunt printre monetele de mare circulație, care au străbătut în antichitate în comerțul Daciei.

[4] N. Iorga, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1939, p. 18; Const. Moisil, *loc. cit.*, p. 5; Dinu V. Rosetti, *Din Preistoria Bucureştilor*, în « Cronica Numismatică şi Arheologică », nr. 89—94, 1929, p. 14.

fierului [1], cu urme de locuință [2], morminte de incinerație [3] şi numeroase fragmente de ceramică din pastă groasă, neîngrijită, de caracter vădit geto-dac, ca şi ceramică lucrată cu roata şi fragmente de amfore, astăzi făcând în majoritate parte din colecțiile Muzeului Municipal din Bucureşti [4]. S'au găsit şi urme din epoca eneolitică şi de bronz.

Stațiunea preistorică din Leordeni se integrează în mod firesc în lanțul de aşezări pre- şi protoistorice, aşa de numeroase în jurul Bucureştilor, alături de stațiunile vecine dela Glina [5], la Bobeşti-Bălăceanca, Tânganu, Dudeşti, Văcăreşti.

Acelaş bot de deal folosit ca locuință şi apărare în La Tène, îl găsim transformat în felul unui « castel », pe timpul lui Mihai Viteazul şi al lui Matei Basarab [6].

Despre acel viforos şi încruntat secol al 16-lea, despre vremi de răsmerițe, de treceri de Turci şi de Tătari, despre timpuri aspre zilnic primejduitoare de vieață, ne vorbesc zidurile înalte cu con-

[1] Dinu V. Rosetti, *Câteva aşezări şi locuințe preistorice din preajma Bucureştilor*, Bucureşti, 1932, pp. 10, 12 şi 21; *Civilizația tip Bucureşti*, în « Bul. Soc. Istorice-Arheologice Bucureştii-Vechi », I—V, 1930—1934, p. 171.

[2] Dinu V. Rosetti, *Câteva aşezări* . . ., pp. 12, 19.

[3] Dinu V. Rosetti, *Tombes à incinération de l'âge du fer et de l'époque romaine dans la région de Bucarest*, în « Publicațiile Muzeului Municipiului Bucureşti », nr. 2, p. 67—68; Cf. şi *Câteva aşezări* . . ., p. 15.

[4] Grigore Ionescu, *Bucureşti*, Ghid istoric şi artistic, Bucureşti, 1938, p. 68.

[5] I. Nestor, *Zur Chronologie der rumänischen Steinkupferzeit*, în « Prähist. Zeitschrift », 1928; *Les Fouilles de Glina*, în « Dacia », III—IV, 1927—1932; *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în « Bericht der Römisch-Germanischen Kommission », 1933.

[6] Un castel similar se afla la Brâncoveni. « Inăltând curtea din Brâncoveni, Matei Basarab, condus de ideile timpului său, o ridică în felul unui castel, organizând pentru apărare un bot de deal, lung de 180 m » (V. Drăghiceanu, *Curțile Domneşti Brâncoveneşti*, în « Bul. Com. Mon. Ist. », IV, 14, p. 66).

http://patrimoniu.gov.ro

traforţi şi cu metereze (fig. 1 şi 2), cu turn de pază, cu poartă monumentală (fig. 3 şi 4), ale cărei ţâţâni mai arată şi azi urmele uşei mari de stejar ferecat. De atunci au rămas pivniţa cea mare, lungă de 52 m, cu bolta în jumătate de cilindru sub toată lungimea magaziei şi tot de atunci datează numeroasele

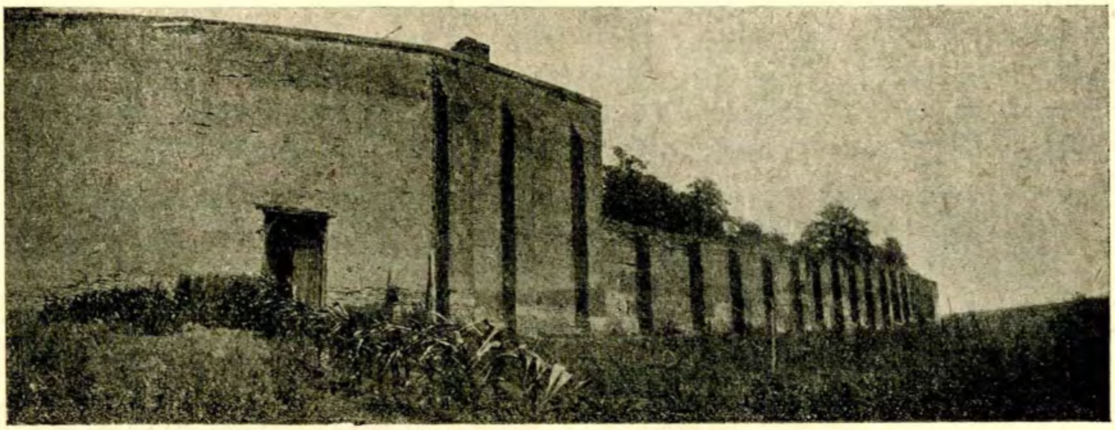

Fig. 1. — Zidul de imprejmuire spre Sud

subterane frumos boltite în cărămidă, care se întreţes în toate direcţiile sub curtea principală şi duc dela casă în afara incintei, trecând sub zidurile ei înconjurătoare.

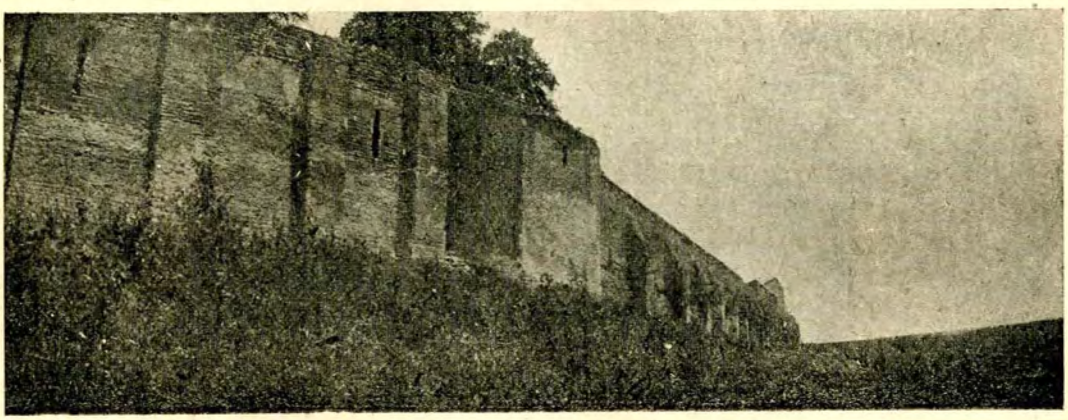

Fig. 2. — Zid de împrejmuire spre Sud-Est

Ion Ghica scrie: « Odinioară mănăstirile Plumbuita, Mărcuţa, Radu-Vodă, Văcăreşti şi Cotrocenii, formau o semilună de punturi întărite despre răsărit şi miazăzi, legându-se toate cu cetatea Curtea-Veche »[1]. Să fi făcut şi Leordenii parte din acest dispozitiv de apărare?

Aci stăpâneau pe acele timpuri Bălenii.

Primul dintre ei, pe care-l găsim în hrisoave ca proprietar al Leordenilor, este cel de bun neam între boieri Udrea Băleanu[1], unul din cei mai viteji căpitani ai lui Mihai Viteazul, care împreună cu fraţii Buzeşti, Baba Novac şi alţii au înfăptuit uimitoarea epopee care este domnia acestui Voevod.

In 21 August 1598 Udrea vel Armaş, înainte de a porni la războiu, îşi face diata[2]: « Scrisam eu Jupan Udrea vel Armaş această a mea carte . . . ». Din numeroasele lui sate lasă, parte mănăstirii Panaghia din dealul Târgoviştei, parte Jupânesei lui, Muşa, iar surorii lui Grăjdana, « Leurdenii şi Bercenii »[3].

Udrea însă n'a pierit în războaie, ci moare în 1601 « întâmplându-i-se pieire de l'au fost tăiat

[1] *Scrieri Economice*, Bucureşti, 1937, vol. II, p. 32.

[1] Despre el în N. Iorga, *Istoriile Domnilor Ţării-Româneşti de Constantin Căpitanul Filipescu*, Bucureşti, 1902, p. 91 şi în Stoica Nicolaescu, *Documente Slavo-Române*, Bucureşti, 1905, p. 293, 308.

[2] Ştefan Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boiereşti*, Bucureşti, 1913, vol. I, p. 263.

[3] Din anul 1598 s'a găsit în arătură o groşiţă polonă dela regele Sigismund al III-lea. Astfel de piese au circulat în ţară în cantătăţi mari, din secolul al 16-lea până în secolul al 18-lea.

http://patrimoniu.gov.ro

Simion-Vodă »[1], şi « au strigat atuncea cu mare glas cum ca să fie satele şi moşiile întru moştenire la mănăstirea Panaghia şi s'au îngropat trupul lui în sf. mănăstire »[2].

« Feciori din trupul lui n'au ávut »[3], aşa că Leordenii, partea lui, îi revine surorii lui, Grăjdana, care şi ea avea un drept asupra acestei moşii, de zestre, căci Leordenii au fost moşii bătrâne despre mamă, Maria, fiica lui Ivaşco Vornicul Golescu.

Jupâneasa « Grăjdana ot Leurdeani » este o figură bine cunoscută din hrisoavele timpului. O găsim des menţionată, făcând danii de moşii către mănăstiri[4], iertând pe săteni de rumânie, cerându-şi drepturile pentru pământuri.

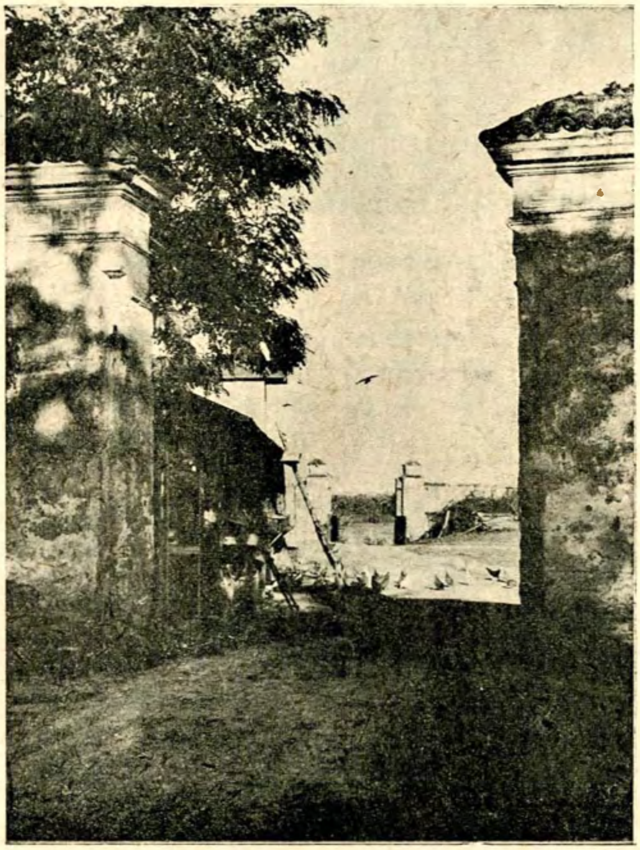

Fig. 3. — Poarta de intrare spre curtea grajdurilor

După moartea năprasnică a soţului ei, Leca Spătarul din neamul Rudenilor, care dovedindu-se că a luat parte la un complot, « l'au tăiat Radu-Vodă în domnia dintâi, cu mare urgie şi i-au luat tot ce au avut »[5], Grăjdana a avut multă ceartă şi pricină din cauza moştenitorilor soţului ei, cu toate că acesta lăsase o diată: « Eu, Leca Spătaru, scris-am la moartea mea ácest zapis, cum am învăţat şi am tocmit către duhovnicul meu ce aù fost lângă mine într'acea vreme, Popa Proca dela sf. Vineri, ce am grăit aşa: după ce-mi vor lua sufletul şi-mi vor vărsa sângele, iară să fie volnică Jupâneasa mea, anume Grăjdana, să mă pomenească şi să-mi facă sărăcuste câte va zice duhovnicul. Iară bucatele şi satele să fie toate pre mâna Jupânesii mele, să se hrănească şi să mă pomenească »[1].

In 17 Aprilie 1618, Grăjdana cheamă martori pe vecinii ei de moşie din cauză că a avut « cuvinte şi price » cu Oancea Logofătul, pentru « moşia Leurdeanilor, ce le zic Furdueşti ». Şi au venit « toţi împrejureanii den sus şi den jos », Pădure Banul den Săcuiani, Turturea Paharnicul ot Glina, Nan, Banea, Ispas şi Stan ot Văcăreşti şi alţii « cari am ştiut de ceaste lucruri foarte bine şi descoperim Oancei Logofătul foarte bine precum iaste dirept, cum că au fost 4 părtaşi pre Furduiasca; deci 2 părţi anume a lu Dumitru Furduiu şi-a lu Boloşin Furduiu le-au cumpărat Udrea Banul dela dânşi mai dinainte vreame, iar partea Oancei Logofătul ce-au fost

[1] Ştefan Grecianu, *Ibid.*, p. 298.
[2] *Ibid.*, p. 298.
[3] *Ibid.*, p. 290.
[4] *Ibid.*, p. 281.
[5] *Ibid.*, pp. 265. 287.

[1] *Ibid.*, p. 265.

http://patrimoniu.gov.ro

despre Jupâneasa-şi, o au vândut Oancea Logofătul Lecăi Spătaru şi încă şi-au făcut şi case pre acea parte Leca Spătar ... ». La sfârşit « rămase lucrul să ţie Oancea Logofătul a patra parte, iar Spătăreasa Grăjdana să ţie trei părţi din Furduiasca şi să nu mai fie gâlceava între dânşii şi aşa i-am aşezat fără nici o vătămare de suflet »[1].

In 12 Mai 1621 Radu Voevod sin Mihnea îi dă Jupâniţei Grăjdana hrisov « ca să-i fie jumătate de sat dela Leurdeani din judeţul Elhov însă partea Vladului biv vel Paharnic dela Ruda, partea lui toată din câmp şi din pădure şi din apă şi cu rumâni şi cu vad de moară şi cu viile şi din uscat şi din siliştea satului dupretutindenea oricât se va aleage du preste tot hotarul », căci « Jupâneasa Grăjdana ea au vândut din bucatele ei ce au avut de zestre şi au cumpărat această jumătate de sat dela Leurdeani dela Vladul Paharnicul drept 400 de galbeni ... »[2].

Pe la 1623 Alexandru Voevod scrie satelor care sunt ale Jupânesei Grăjdana, să caute să-i încarce vinul şi bucatele ce va avea şi să i le ducă la casa ei, iar într'un alt hrisov din acelaşi an, din 11 Noemvrie, « să fie volnică să-şi păzească a ei pădure anume Ciumernicul dela sat dela Leurdeni »[3].

Sunt multe acele învechite hrisoave, în care se vorbeşte de Jupâneasa Grăjdana şi mare e încâlceala de vânzări, răscumpărări, schimburi şi pricini aşa cum se vede în documentele secolului al 17-lea, fiind secolul devălmăşiilor, a cumpărărilor de sfori de moşii pentru dobândirea proprietăţilor întinse.

Incepând cu 1641, hrisoavele vorbesc de « baştinile Jupaniţii Grăjdanii »[1], deci ea nu se mai afla în vieaţă.

Proprietar al Leordenilor rămâne Badea Postelnicul Băleanu, fratele Jupânesii Grăjdanii şi al lui Udrea Banul. El se grăbeşte a da moşia nepoţilor lui, Gherghe Clucerul[2] şi Pătru Paharnicul, feciorii vărului său Ivaşco Vornicul Băleanu[3]: « Deci eu m'am socotit că sînt un om slab de bătrâneţe, de nu le voi putea ţinea, ci de a mea bună voe am mers în Divan înaintea Mării sale Domnu nostru creştin Matei Basarab Voevod şi naintea cinstitului şi prea luminatului Părintelui nostru Kir Vlădica Teofil al Ţării-Româneşti şi a tuturor boierilor divanului, mari şi mici, de am dat şi am miluit cu aceste moşii, cu rumâni şi ţigani pre aceşti nepoţi

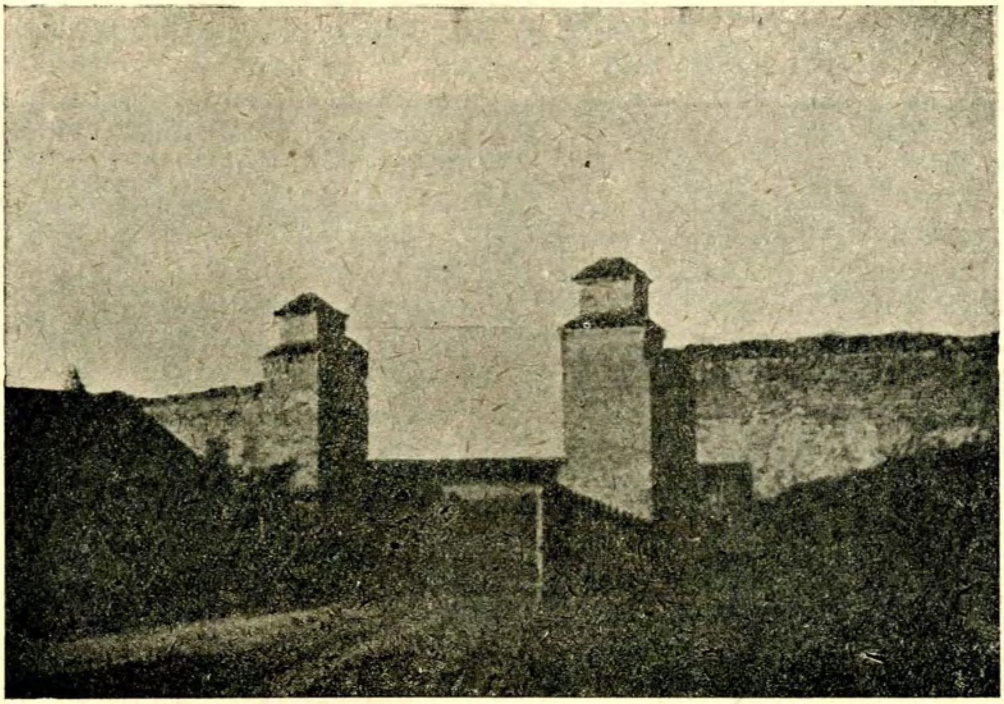

Fig. 4. — Poarta de intrare pe latura Est

[1] *Ibid.*, p. 266.
[2] *Ibid.*, p. 270.
[3] *Ibid.*, p. 275.

[1] *Ibid.*, p. 277.
[2] Cumplit şi zavistnic, Gherghe Băleanu a fost adversarul cel mai înverşunat al Cantacuzinilor în lupta aprigă a neamului său cu cel Cantacuzinesc, luptă care a dominat istoria Ţării-Româneşti în a doua jumătate a secolului al 17-lea. Căzut în robia Tătarilor, a fost dus « la Crîm », de unde l-au răscumpărat ai săi. La bătrâneţe « stătea mai mult la Băleni, când făcea opoziţie şi creştea « rîmători » pentru a-i exporta în Ardeal (N. Iorga, *Istoria literaturii*, vol. II, p. 616).
[3] Comandantul Roşilor din partea lui Matei Basarab în lupta dela Dudeşti.

http://patrimoniu.gov.ro

ai mei Gherghe Cluceru şi Pătru Slugeru, ca să le fie lor moşie în veac, pentru căci am avut multă milă şi căutare de tatăl lor, de văru-meu Ivaşco Vornicul şi eu şi soru-mea până unde au fost el viu. După aceea în urmă, am avut iar milă şi căutare de aceşti nepoţi ce scriu mai sus. ...Derept aceea să le fie lor aceste moşii stătătoare în veac, de moşie şi lor şi coconilor, nepoţilor, strănepoţilor şi mărturie toţi boierii Divanului, care-şi vor pune mai jos peceţile şi iscăliturile şi aşa m'am tocmit: cum până unde mă va ţinea D-zeu cu viaţă, tot să mă caute şi la bine şi la rău, iar după moartea mea să fie acestea toate pre mâna lor ... » [1].

Leordenii rămân ai Bălenilor în tot secolul al 17-lea şi până la jumătatea secolului al 18-lea, proprietari fiind pe rând Gligorie vel Logofăt [2], Ioniţă vel Portar şi fii acestuia, Ioniţă Polcovnicu şi Grigore vel Logofăt.

In 1744 Ancuţa Băleanu primeşte la căsătoria ei cu Radu Văcărescu, fiul lui Enache Văcărescu, care-şi găsise moartea silnică la Constantinopol odată cu cumnatul său Constantin-Vodă Brâncoveanu, ca zestre dela fraţii ei Ioniţă Polcovnicu şi Grigore biv vel Logofăt [3], « Moşia Leordenii ot sud Elhov hotărâtă şi împietrită dupreste tot hotarul cu pivniţa de piatră, după cum arată şi zapisele cele vechi » [4].

Din epoca aceasta au rămas două hrisoave [5], unul din 15 Februarie 1751 şi altul din 27 Februarie din acelaşi an, în care Grigore-Vodă Ghica orânduește boieri cari să meargă la moşia Dudeşti şi să adeverească cu carte de blestem « pentru o măgură ce este împotriva Leurdenilor » şi « cum că acolo din jos împotriva Leurdenilor în luncă unde iaste un alt hotar ce să numeşte Ciumernicul unde se coteşte şi umblă apa Dâmboviţii acum, n'au fost matca cea veche pe acolo » [6].

După moartea Ancuţei şi a lui Radu Văcărescu, Leordenii au rămas moştenire fiului lor Constantin Văcărescu, mare stolnic, căsătorit cu Safta Kretzulescu, cari dau zestre această moşie fiicei lor Smaranda Văcărescu la căsătoria ei din 25 Mai 1796 cu Mihail Manu, mare Vornic la 1802, caimacam al Craiovei la 1805 şi membru al Căimăcămiei Ţării-Româneşti în 1821.

Cu Mihail şi Smaranda Manu o vieaţă nouă începe la Leordeni. A trecut urgia anilor întunecaţi şi însângeraţi, a prigonirilor crunte; a încetat să răsune zăngănitul armelor. Se aruncă haina feudală. S'a sfârşit cu bolţile cămăruţelor mici de abia luminate, cu zidurile înalte, cu turnurile de pază. Se simte nevoia de camere mari spaţioase, de pridvoare largi, de foişoare peste frumoase grădini. Ocupaţiile străine şi legăturile cu Europa transformă cu totul societatea. Străbate din Franţa moda vieţii idilice şi pastorale, moda vilegiaturilor în vecinătatea Capitalei, greutăţile drumului împiedecând vilegiaturile mai îndepărtate, la munte sau în străinătate. Domnul ca şi boierul îşi ridică, care mai de care, frumoase case de ţară — « case de plăcere », « Maisons de plaisance », « Lusthäuser », cum le numeau călătorii timpului — la Băneasa, la Buftea, la Paşcani, la Colentina, la Mărcuţa, la Dudeşti ...

Prin hrisovul din Iulie 1806 [1], frumos împodobit cu miniaturi şi audituri, Constantin Alexandru Ipsilanti Voevod hărăzeşte « Dumneaei Dvornicesei Smaragda Văcărescu [2] a dumnealui cinstit şi credincios boiariul Domniei mele Mihalache Manul biv vel dvornic », privilegiul să se facă două bâlciuri într'un an la moşia Leordeni, poruncind « ca la vama acestor bâlciuri şi târguri să nu aibe amestec nici cum vameşii domneşti, ci să să ia vama toată pă seama stăpânului moşii », să se înfiinţeze « un scaun de carne ce este a-l face la numita moşie » şi să i se recunoască « douăzeci lude scutelnici, afară din cei ce are boierul dumisale în catastih după cinul boerii »; aceste toate, pentru trebuinţa moşiei şi a celor şaisprezece pogoane de vie lucrate în ţelină din nou « spre bună pildă atât a lăcuitorilor ce sânt şăzători acolo, cât şi alţii străini ».

De pe urma acestui hrisov încărcat cu binefaceri domneşti, starea averii Vornicului Mihail Manu îmbunătăţindu-se, el întreprinde repararea şi transformarea vechei case, a bisericii-paraclis şi a altor « namestii din nou », din Leordeni.

Că exista casa veche — cu toate că pe harta Stolnicului Constantin Cantacuzino [3], printre cele

[1] Ştefan Grecianu, *loc. cit.*, vol. I, p. 285.

[2] *Ibid.*, p. 317.

[3] Altădată, când tatăl nu mai era în vieaţă, fraţii aveau îndatorirea de-a înzestra pe surorile lor.

[4] Ştefan Grecianu, *loc. cit.*, p. 323.

[5] S'au mai găsit de pe atunci şi două monete: o piesă rusească de o denga, de aramă, din 1749 şi o piesă de argint dela Filip al V-lea, regele Spaniei.

[6] General P. V. Năsturel, *Genealogia Năsturelilor*, în « Revista pentru istorie, arheologie şi filologie », vol. XVI, 1929, p. 81.

[1] In arhiva d-lui Constantin G. Manu. Textul e reprodus în lucrarea d-sale *Documente din secolele al XVI—XIX-lea, privitoare la familia Mano*, p. 421.

[2] Smaranda Manu era sora d-nei Safta Ipsilanti, precum şi a banului Teodor Văcărescu Furtună, a Caterinei D. Bibescu, mama Voevozilor Gheorghe Bibescu şi Barbu Ştirbei.

[3] Hartă care se află la British Museum din Londra, descoperită de consulul României, D. Dimăncescu. Despre ea: Constantin C. Giurescu, *Harta Stolnicului Constantin Cantacuzino*, în « Revista Istorică Română », 1943, vol. XIII, fasc. I, p. 1.

http://patrimoniu.gov.ro

526 de sate indicate, nu sunt trecuţi Leordenii — ne arată Generalul Bauer în « Memoriile » sale [1] din 1778, în care menţionează ca localitate în judeţul Ilfov « Leordenni terroir avec une maison de Boyard & des vignes », precum şi harta austriacă din 1790 [2].

Casa (fig. 5), sub forma actuală datează de pe vremea Vornicului Mihail Manu, care a refăcut-o, temeinică şi încăpătoare, peste pivniţa mai veche din epoca lui Constantin Brâncoveanu [3] (fig. 6). Ea e interesantă prin dispoziţia camerelor ei mari şi luminoase, grupate în jurul marelui hall central, prin numărul ferestrelor, care străbat pereţii de jur-împrejur, arătându-ne că era locuită mai ales în timpul verii şi reprezenta tipul « casei de

Fig. 5. — Casa in forma actuală

priveală », prin cele două scări care duc în sală centrală dela etaj, prin odaia boltită dela parter cu uşe şi obloane la ferestre de tablă groasă de fier, ornamentată cu rosete şi flori învoalte, odaie care servea de loc de retragere în caz de pericol, mai ales al hoţilor, încă numeroşi în pădurile Ciumernicului şi ale Pantelimonului, în secolul trecut.

Asemenea şi biserica ridicată ca paraclis al casei, situată în afara curţii propriu zise, pe latura vestică şi legată printr'o potecă şi o portiţă în zidul împrejmuitor, prezintă un viu interes, înainte de toate prin friza portretelor ctitorilor (fig. 7) Mihail şi Smaranda Manu cu cei opt copii ai lor [1], prin uşa cu chenar de piatră frumos săpat [2], prin baldachinul de lemn sculptat de peste sfânta masă din altar, prin cafasul pronaosului, prin mobilierul ei vechiu, prin sfeşnicele împărăteşti de alamă din faţa altarului, care poartă iniţialele şi emblema Vornicului Mihail Manu cu vulturul bicefal al Patriarhiei Ecumenice [3]. Această biserică nou zidită, a fost sfinţită în 26 Martie 1811 în Dumineca Floriilor « cu frumoasă serbare, prin prea sfinţia sa arhiereul Dionisie al Pogonianii, duhovnicul meu », aşa cum scrie Mihail Manu în însemnările sale biografice [4].

Sunt de altfel destul de interesante acele însemnări, care încep în Martie 1762 şi se termină în Ianuarie 1835, în care ni se perindă în faţa ochilor întâmplările din familie, cât şi cele din ţară. Astfel aflăm că în acest răstimp s'au schimbat nu mai puţin de 17 domni pe scaunul Ţării-Româneşti; că Mihail Manu s'a bejenit de trei ori cu familia sa, când de frica Pazvangiilor « spre partea Nemţiei », când de frica năvălirii Turcilor; că la 11 Noemvrie 1829,

[1] *Mémoires Historiques et Geographiques sur la Valachie*, publiées par Monsieur de B... Francfort et Leipsic, 1778, p. 152.

[2] Biblioteca Academiei Române, *Militairische Carte der kleinen oder oesterreichischen und grossen Walachei*, welche beide zusammen aus 394 Sectionen besteht, und wehrend dem Waffenstillstand zwischen der K: K: und der turkischen Armée vom Monat September 1790 bis Ende May 1791 durch den Generalquartier Meister Staab unter der Direction des Obristen Specht geometrisch angenommen und in das reine ausgezeichnet worden.

[3] Vezi Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii româneşti*, p. 405; Const. Moisil, *Bucureştii şi imprejurimile la mijlocul veacului al XVII-lea*, în « Bul. Soc. Bucureştii-Vechi », I—V, 1930—1934, p. 25—27; Const. Moisil, *Bul. Soc. Numismatice române*, nr. 81—82, 1933—1934, p. 12.

[1] Despre prea frumoasa pictură în ulei a ctitorilor, datorită zugravului Nicolae Polcovnicu, scrie d-ra Maria Golecu: *Un portretist dela inceputul veacului al XIX-lea: Zugravul Nicolae Polcovnicul*, in « Artă şi Tehnică Grafică », caietul III, Martie 1938. Deasupra portretelor se poate ceti o inscripţie în limba grecească: « Această biserică are hramul arhanghelilor isapostoli. Cine a înălţat-o? Spune tu biserico. Mihail Mano, pe care l-a născut Bizanţul. El a clădit-o cu multe cheltuieli ale sale. S'a căsătorit cu Smaranda, din neamul strălucit Văcărescu şi a luat drept zestre acest loc pe care-l vezi ».

[2] N. Ghica-Budeşti, *Bul. Com. Mon. Ist.*, XXIX, 87—90, p. 118 şi fig. 962.

[3] Membrii familiei Manu au îndeplinit din tată în fiu, timp de două veacuri, demnităţile de Mare Logofăt şi Mare Eclesiarch ai Bisericii de răsărit.

[4] In arhiva d-lui Constantin G. Manu şi reproduse în lucrarea D-sale citată mai sus, p. 391.

http://patrimoniu.gov.ro

« la 11 ceasuri noaptea, s'a întâmplat un cutremur foarte tare, care a ţinut aproape un minut şi mai bine şi care a pricinuit o pagubă prea mare peste tot şi mai ales mie: mi-a stricat multe clădiri, ziduri, sobe, tencueli şi altele în Bucureşti şi Leurdeni, moşia mea, din mânia lui Dumnezeu, fie numele Domnului binecuvântat » [1].

E de mirare că Vornicul Mihail Manu, în enumerarea relelor acelor vremi, nu pomeneşte nici de focurile cumplite şi înfricoşătoare, care băgaseră groaza în Bucureşteni şi despre care un poet poporan spune:

Arde foc în Bucureşti
Merg scânteele 'n Popeşti [1].

Fig. 6. — Pivniţa casei

Nu pomeneşte nici de ciumă, când aşa de aproape avea spitalul de ciumaţi dela Dudeşti şi mănăstirea Cernica vecină, unde se refugia o parte din populaţia Capitalei de frica molimei şi stăteau cu săptămânile « la fum, în covergi de scânduri şi de rogojini, de ne uda ploaia şi de sus şi de jos » [2].

[1] Aproape la aceeaşi dată, o sută unsprezece ani mai târziu, în noaptea de 9 spre 10 Noemvrie 1940, Leordenii au mai avut de suferit un cutremur catastrofal, când casa a fost în aşa fel sguduită, încât a trebuit să fie întărită printr'un brâu de beton, restaurată aproape în întregime şi refăcute sobele după modelele cele vechi.

[1] Gh. Bucium, *Focul năprasnic din Bucureşti dela 28 August 1804*, în « Curentul » din 7 Decemvrie 1942.

[2] Ion Ghica, *Scrisori*, p. 402.

http://patrimoniu.gov.ro

Nu vorbeşte nici de întâmplările din timpul zaverei, când, rămas în Bucureşti, a fost acela care ieşi, fiind mare Vornic şi Caimacam al Ţării-Româneşti, întru întâmpinarea vestitului Kehaya Bey, venit în capul armatei turceşti până la porţile Bucureştilor pentru a năvăli în Capitală şi isbuti să scape oraşul de groaznicul măcel care îl ameninţa, lăsând ca ostateci în tabăra turcească de pe câmpiile Leordenilor, ale Pantelimonului şi ale satului Dudeşti, pe proprii săi fii, Constantin şi Ioan, pe atunci în vârstă de 22 şi 18 ani [1]. « Pe dată ce s'a aflat în Capitală de sosirea Turcilor la satul Tânganul [2], s'a dus spre întâmpinarea lor căimăcamu (locotenenţă domnească), vornicul Mihail Manu, logofătul Samurcaş, Negre şi Băltăreţu (un fruntaş comersant din Capitală, prieten cu Gingir-Efendi). Aceştia se opriră la comuna Leordeni pe Dâmboviţa, fosta proprietate a bătrânului caimacam Mihalache Manu, unde'şi avea palate frumos împodobite. Primiră acolo pe Gingir Efendi Chehaia Bey al paşei Silistrei şi comandant superior al trupelor de invasiune » [1].

Din epoca de strălucire a Leordenilor ni s'au păstrat câteva descrieri a unor călători străini. Nu trebue uitat că pe atunci călătoriile erau lucru rar şi costisitor şi că se ceteau cu pasiune la colţul sobei, descrieri de călătorii făcute de alţii. Era epoca dornicilor de sensaţii exotice, a « literaturii înebunite de orient », a « fabricanţilor de poveşti valahe », având ca fond de decor o vegetaţie sălbatecă, codrii seculari, « pustiuri de buruieni neatinse de plugul harnic şi sgârcit al zilelor noastre » [2]. Sunt nenumărate aceste descrieri ale călătorilor străini, cari au trecut pe la noi sau au stat în ţară,

Fig. 7. — Ctitorii bisericii

[1] Constantin G. Manu, *loc. cit.*, p. XXXII.

[2] Inainte de construirea şoselei Lehliu—Bucureşti, pe aici, pe la moara Tânganului, trecea drumul curierilor şi călătorilor cari se duceau prin Silistra în Imperiul Otoman şi tot pe aci trecea vechiul « drum al Sării », pe unde se transporta sarea dela saline şi până la Dunăre (L. Moga, *Un plan inedit dela 1847 al unui sector din oraşul Bucureşti*, în « Bul. Com. Mon. Ist. », XXX, 94, p. 181.

[1] Lt.-col. D. Papazoglu, *Istoria fondării oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1891, p. 76.

[2] N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, Bucureşti, 1922, pp. 199, 220, 221.

http://patrimoniu.gov.ro

fie făcând parte din suita vreunui ambasador englez [1], fie ca agenți sau consuli, fie ca preceptori în familii sau ca profesori în şcoli.

Printre aceşti străini cari au venit « să se alinte în desfătatele sînuri ale Bucureştilor », cum spuneau Grecii călători de atunci, au fost unii cari au vizitat probabil şi frumoasa curte boierească din Leordeni, de oarece o menționează în scrierile lor.

Astfel Raoul Perrin în *Coup d'oeil sur la Valachie et la Moldavie* [2], scrie, în capitolul « Des Plaisirs »: « Aux portes de la ville, des promenades fort agréables, telles que Bagniassa, Kerestreo, Kolintina, Marcoutza, Panthélemon, Leórdani et Plomboïta. Dans plusieurs de ces promenades, on rencontre de petits Tivoli où l'on sert d'excellentes glaces, des sorbets, des doultchaz etc. ».

In *Le Kéroutza* de Stanislas Bellanger [3], găsim: « La promenade se fait en équipage ou à cheval, et les Champs Elysées de Bucharest, par exemple, sont: Baniassa, Kérestréo, Kolentina, Marcoutza, Panthélémon, Léordani, Plomboïta. Rien n'égale le luxe des voitures, leur élégance, leur solidité. Il n'est si petit boyard, si petit bourgeois même, qui ne veuille avoir la sienne, et qui ne tienne à ce qu'elle rivalise, pour la forme et l'éclat, avec celle de ses amis, ses voisins. Les plus riches seuls se donnent l'Albanais ».

Iar consulul prusian I. F. Neigebaur, care în timpul şederii sale de trei ani la noi, a călătorit în tot cuprinsul pământului nostru, înseamnă în anul 1842, în cartea sa *Beschreibung der Moldau und Walachei*, apărută prima oară în 1848 şi retipărită în 1854, despre care N. Iorga spune că este « între cele mai prețioase izvoare pentru istoria contemporană a Românilor », următoarele: « Leordeny, dem Aga Manu gehörig, mit schönen Glas- und Treibhausern und einer grossen Pfauenzucht » [4].

Despre aceste sere cu plante rare din Leordeni, se mai găsesc indicații în două scrisori care se află în arhiva d-lui Constantin G. Manu şi care sunt scrise în limba turcă. Una, din 5 Septemvrie 1823 (11 Muharem 1239) a lui Hagi Ahmed Paşa, prin care răspunde amicului său devotat « boierul Mano » la Bucureşti, că a primit cele 2 ananasuri ce i-a trimes cadou, fiind producțiune din grădina sa, iar alta, cu doi ani mai târziu, din 4 Septemvrie 1825 (2 Safer 1241), în care Halil, cassierul şef al Marelui Vizir, răspunde boierului Mihalacki Mano, că cele 5 fructe numite « ananas » trimise Marelui Vizir au sosit la Alteța Sa, care a simțit o mare mulțumire deoarece pentru prima dată a văzut asemenea fructe. Serele, adevărate grădini de iarnă, deseori remarcabile prin cantitatea şi calitatea lămâilor, portocalelor şi chitrelor, erau foarte la modă la noi în secolul al XIX-lea. Vaillant în cartea sa *La Romanie*, citează cultura de lămâi a lui Belu şi aceea de ananas a lui Mihail Cornescu [1].

Din toate acestea ne putem destul de uşor închipui vieața la Leordeni în veacul trecut, cu toate obiceiurile cele bune bătrâne ale țării.

De cum venea vara şi începeau «zădufurile», pornea boierul cu familia la moşie, în careta cea de Viena. După ce ieşea din Bucureşti pe la « streaja » Piscului [2], « căci pîntre băltişurile Dâmboviței se forma o limbă de pământ care se numea pisc şi pe unde trecea Văcăreştii la moşia lor din dealul viilor, care păstrează până în ziua de astăzi numele de Văcăreasca » [3], se îndrepta spre satul Popeşti, proprietatea vechei familii a Popeştilor şi de aci pe la o biserică ruinată, a cărei urme abia se mai văd şi de care « tradiția zice, că, un fiu de domn (trebue să fie Alexandru cel frumos), ar fi păstrat ascunsă, în acea biserică, pe o jună frumoasă, pe care o iubea şi dovedindu-se aceasta, de atunci se află biserica părăsită, astăzi se numeşte la Culă lângă Leordeni » [4], ajungea la Leordeni, la curte.

Acolo îşi lua reşedința de vară în locuința plină de toată îmbelşugarea unei vechi curți boiereşti, în casa cea mare, cu ferestrele larg deschise spre grădina cu copaci stufoşi şi flori din belşug, cu odăi mirosind a var proaspăt, a livand şi a sulfină, răsunând de jocul vesel al numeroşilor copii sau de sgomotul ritmat al războiului, la care țeseau fetele casei « minesterguri », valuri de in sau de borangic, când nu coseau pe Ali Paşa la gherghef...

Bun era ciubucul cu imamea de chihlibar şi delicios tutun de Mételin sau de Latakié şi dulce

[1] In 1703, capelanul Edmund Chishull călătorind cu Lordul Paget — mijlocitorul păcii dela Carlovitz între cele două împărății, Austria şi Turcia — dela Constantinopol în Anglia, scrie în cartea lui « Travels in Turkey and back to England » (London, 1747), că trecând prin țară, după ce au traversat Dunărea la Turtucaia, şi-au aşezat corturile la Popeşti, satul vecin cu Leordeni, spre a se pregăti pentru intrarea lor în Bucureşti şi primirea lor la curte. (Vezi traducerea d-nei Caterina Piteşteanu în *Buletinul Societății Reg. Rom. de Geografie*, tomul XLI, 1922, p. 197).

[2] Paris, 1839, p. 34.

[3] Paris, 1846, vol. I, p. 398.

[4] Breslau, 1854, p. 299. Dăm traducerea în româneşte: « Leordeni aparținând lui Aga Manu cu sere frumoase şi mare crescătorie de păuni ». Vezi şi Victor Papacostea, *Un observator prusian în Țările Române acum un veac*, Bucureşti, 1942.

[1] N. Iorga, *loc. cit.*, vol. III, p. 182.

[2] Barieră a oraşului.

[3] Majorul D. Papasoglu, *Istoria inceputului oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1870, p. 27.

[4] Lt.-col. D. Papasoglu, *Istoria fondării oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1891, p. 16.

http://patrimoniu.gov.ro

era aromirea în iatacuri în amorțeala fericită a zilelor calde de vară.

Când mai înceta arșița soarelui, se impunea o preumblare în parcul răcoros cu pomi de pădure și ici, colea, câte un catalpa cu flori albe în ciorchini, pe când în curtea cea mare foiau țiganii: bucătari, vizitii, lăcătuși, potcovari, lemnari, pitari, fiecare cu treaba lui.

Vieața se scurgea domol.

Din când în când soseau oaspeți aleși, cinstite fețe de boieri, cocoane vioaie în rochii « empire » fără talie, cu șaluri scumpe de cashmere pe umeri, cu cordon cu paftale de argint, cu zulufi la tâmple și cercei lungi cu trei « picioare » de mărgăritar. Mazurca Rușilor, valțul Nemților, cadrilul Francezilor va fi răsunat în saloanele spațioase luminate feeric de policandre cu sute de lumânări de coloare rose sau alta aduse dela Leopoldstadt sau dela Lipsca [1].

Și venea toamna, se lăsa frigul și-l mai prindea pe boier la gura sobei din salonul cel mic.

Mihail Manu murise la 1835, iar Smaranda Manu la 1859. Moșia rămase fiului lor Nicu Manu, mare Logofăt. După moartea acestuia, moșia se vinde la mezat în 22 Martie 1861, spre despăgubirea creditorilor, cu 25.000 de galbeni. O cumpără Enache Ghermani, bogatul bancher însurat cu o Obrenovici, care continuă tradiția vieței largi și patriarhale la Leordeni. Moșia rămâne proprietatea familiei Ghermani până în 23 Octomvrie 1910, când o vinde d-l Efrem Ghermani.

Aceasta este povestea vechei case de țară din Leordeni.

Cu liniile ei simple și potrivite, cu încăperile mari, aerate, cu ferestrele înalte peste priveliștea largă, frumos rânduită, a câmpiilor, pădurilor și satelor, cu trecutul ei plin de frământări, înălțări, scăderi, ea ne face să simțim poate mai mult ca în altă parte, acel suflet adevărat și adânc al țării, « format în sute și mii de ani, din firea pământului, din freamătul codrilor, din floarea albă a primăverii, din raza soarelui, din ceața toamnelor și gerul iernelor, din toate frământările, suferințele, silința, gloria, din nesfârșit de multe amintiri îngrămădite pe urma morților, cari astfel n'au murit întregi, ci din adâncul zăcerii lor sprijină răsfățarea la lumină a urmașilor ce au venit din ei și trăesc după dânșii » [1].

NADEJDA GR. ROMALO

[1] Stanislas Bellanger, *loc. cit.* vol. I, p. 374 «Chez Madame D***... ce jour-là, nous assistions à une féerie. Imaginez une salle a manger éclairée par trois cent bougies roses de Léopolsadt... »

[1] N. Iorga, *Mihail Kogălniceanu*, p. 58.

http://patrimoniu.gov.ro

CASA DIN LEORDENI

Pe un pinten de deal în vecinătatea satului Leordeni, desprins din malul înalt ce mărgineşte cursul Dâmboviţei mai jos de Bucureşti, se află aşezată o veche şi frumoasă casă ascunsă între copaci bătrâni, care de 150 de ani stăpâneşte cu vederea câmpia ce se întinde în faţă.

Inalte ziduri de apărare ridicate pe marginile râpei şi străpunse de metereze înguste înconjoară curtea şi grădina după obiceiul caracteristic curţilor boiereşti din jurul anului 1800 (fig. 1).

Această casă sub forma ei de azi, a fost înălţată de Marele Vornic Mihail Manu pe la 1806, pe locul altei case mai vechi, din care se păstrează încă aproape întreaga pivniţă cu bolţi de cărămidă, cuprinsă acum în clădirea nouă.

După felul de construcţie al bolţilor, casa cea veche, ridicată probabil de Bălenii, foştii stăpânitori ai moşiei, poate fi datată din timpul lui Constantin Brâncoveanu [1].

In acea epocă s'au folosit calotele sferice pe pandantivi în boltirea pivniţelor spre deosebire de bolţile semicilindrice «berceaux», cu arcuri de întărire «doubleaux» şi de bolţile de penetraţie din vremea anterioară [1].

Pivniţa din Leordeni, ciuntită acum în colţul spre Sud-Est de zidul exterior [2] al casei actuale, care nu este aşezată exact deasupra vechei case, era de formă dreptunghiulară, împărţită în patru patrate egale, boltite cu calote sferice pe pendentivi, prin patru arcuri mari, lucrate în plin centru, sprijinite pe un stâlp central de zidărie.

Este luminată prin două ferestre pe latura spre Sud şi una pe latura spre Est, aşezate în axul arcurilor mari.

Intrarea actuală cu treptele de cărămidă aflată în dreptul părţii ciuntite, este nouă, vechea intrare acum zidită găsindu-se pe latura spre Nord, în locul ocupat de scara etajului.

Casa cu parter şi etaj, ridicată de Vornicul Mihail Manu peste bolţile pivniţei, în urma dărâmării vechei case a Bălenilor, este lucrată în stil clasic de un meşter cu şcoală occidentală.

Simplă, dar bine proporţionată, de dimensiuni destul de mari, fără a fi greoaie, este un frumos exemplu din acea arhitectură de casă de ţară, care

---

[1] In tehnica construcţiei bolţilor la vechile pivniţe din Muntenia se poate constata următoarea evoluţie: Bolţile semicilindrice simple sau cu arcuri dublouri au fost întrebuinţate din cele mai vechi timpuri până în vremea lui Matei Basarab. In cursul veacului al XVII-lea au fost treptat înlocuite cu bolţile de penetraţii atât de frumos lucrate din palatele Cantacuzinilor. Calotele sferice apar în veacul al XVIII-lea la pivniţele palatelor lui Brâncoveanu şi mai târziu, pentru a fi apoi înlocuite cu bolţile «a vela» din veacul al XIX-lea.

Bolţi semicilindrice găsim la Comana (1588), la Plumbuita (1647), la Brebu (1650), Brâncoveni, Câmpulung, toate dela Matei Basarab, la palatele Cantacuzineşti din Mărgineni şi Filipeşti-Târg, la palatul Mitropoliei din Bucureşti (1650).

Bolţi de penetraţii găsim la Goleşti (1646), la Măgureni, Filipeşti-Târg, şi altele.

Bolţi cu calote sferice găsim la Potlogi, Mogoşoaia, M-rea Hurezi, Văcăreşti, la interesanta curte din Dudeşti, situată la mică depărtare de Leordeni şi altele.

[1] V. Drăghiceanu, *Curtea din Brâncoveni*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», anul IV, p. 74:

«Aceste case ridicate la colţul N.-V. al curţii, dau preţioase indicii asupra felului cum se prezintă o casă în epoca lui Matei Basarab dela care au rămas foarte puţine clădiri. Ridicate pe o pivniţă mare boltită cu o boltă jumătate cilindru, cum se obişnuia a se face bolţile pivniţelor până la Brâncoveanu, care cel dintâiu introduce calotele...».

Pentru pivniţele palatelor Cantacuzineştilor şi palatelor lui Brâncoveanu vezi: V. Drăghiceanu, *Curţile Domneşti Brâncoveneşti*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», anii II—III—IV şi *Casa Cantacuzinilor din Măgureni*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», anul XVII; N. Iorga, *Palatul din Filipeşti-Târg*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», anul VIII; Al. Zagoritz, *Casa din Mărgineni*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», anul XIX.

[2] Se mai văd şi acum în curte urmele fostului zid exterior al pivniţei, care completează partea ciuntită.

http://patrimoniu.gov.ro

http://patrimoniu.gov.ro

http://patrimoniu.gov.ro

http://patrimoniu.gov.ro

http://patrimoniu.gov.ro

CONSTANTIN MANU
MINISTRU PLENIPOTENŢIAR

Mon cher Stefan
J'ai lu avec émotion et avec le plus vif intérêt la précieuse étude dédiée par Madame Romalo

CALEA VICTORIEI, 192

Je trouve qu'il faudrait absolument ajouter dans cette église une fenêtre qui permette de voir la magnifique fresque des ctitori actuellement plongée dans la plus profonde obscurité. Dis-le aussi à Mme Romalo.

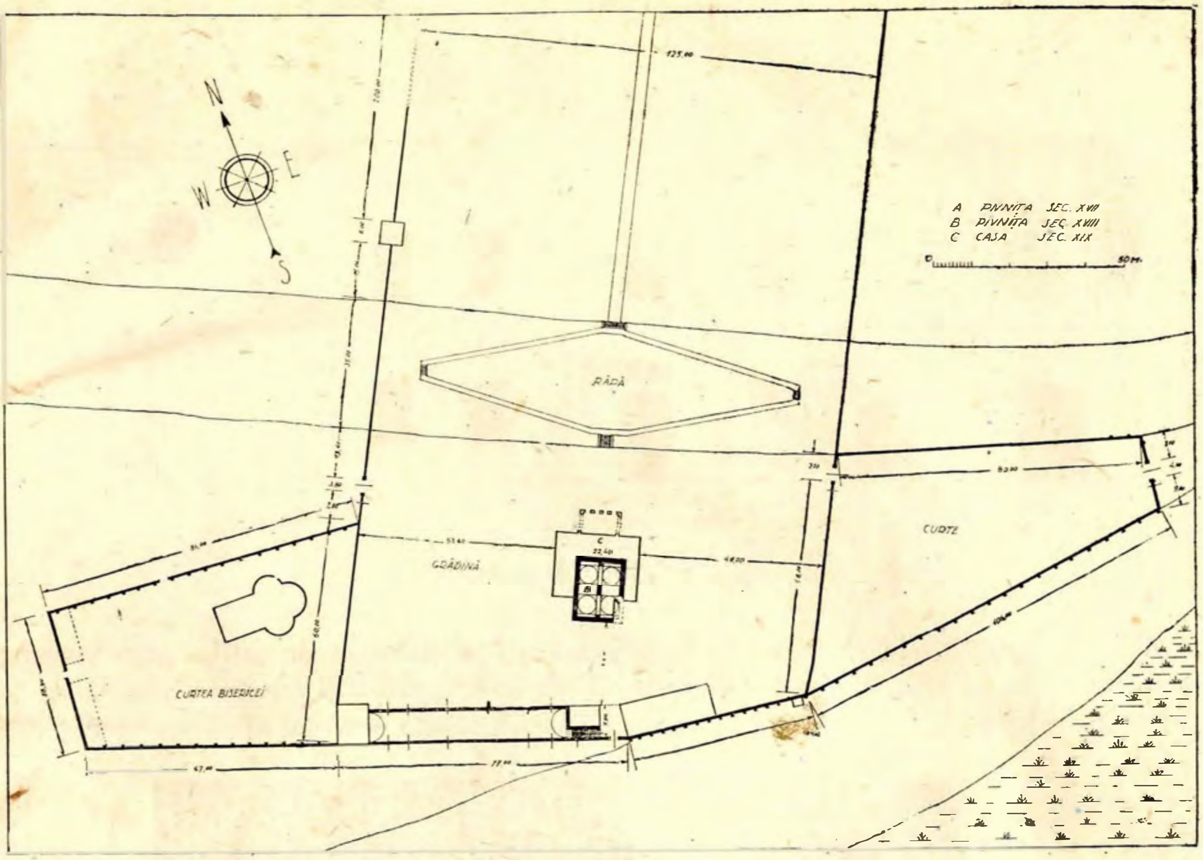

Fig. 1. — Planul de situaţie

s'a răspândit atât de mult la noi în cursul veacului al XIX-lea (fig. 2 şi 3).

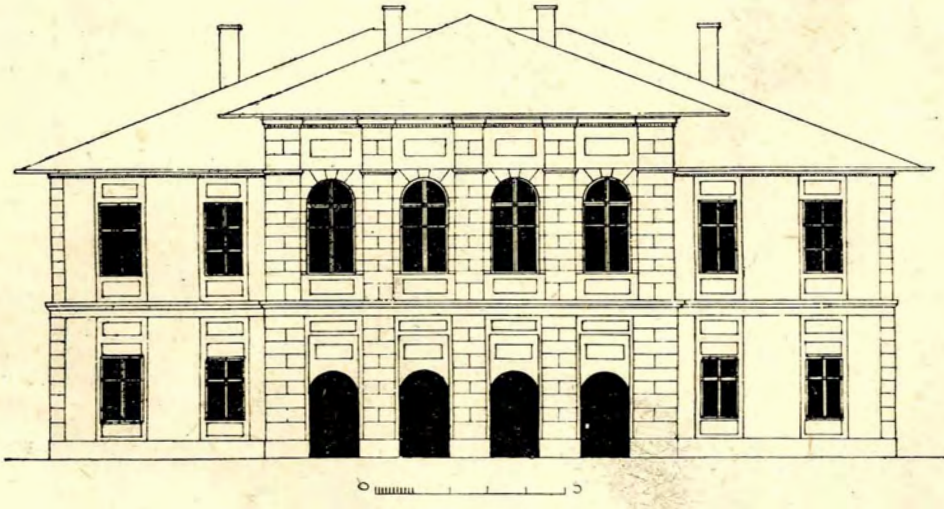

Fig. 2. — Faţada principală

Construită cu ziduri groase de cărămidă [1], acoperite cu tencuială, cu planşee pe grinzi masive de lemn, care înlocuesc de aci înainte vechea tehnică a bolţilor de cărămidă, are un acoperiş cu pantă mică, învelit cu tablă [1], cu o straşină pe căpriori, azi înfundată [2], mult ieşită în afară pentru apărarea pereţilor (fig. 4).

[1] Zidurile parterului au 70 cm grosime şi cele dela etaj 56 cm.

[1] Vechea învelitoare era de şindrilă.

[2] In urma ultimelor reparaţii s'a desfundat straşina la partea centrală a clădirii, lăsându-se căpriorii aparenţi.

http://patrimoniu.gov.ro

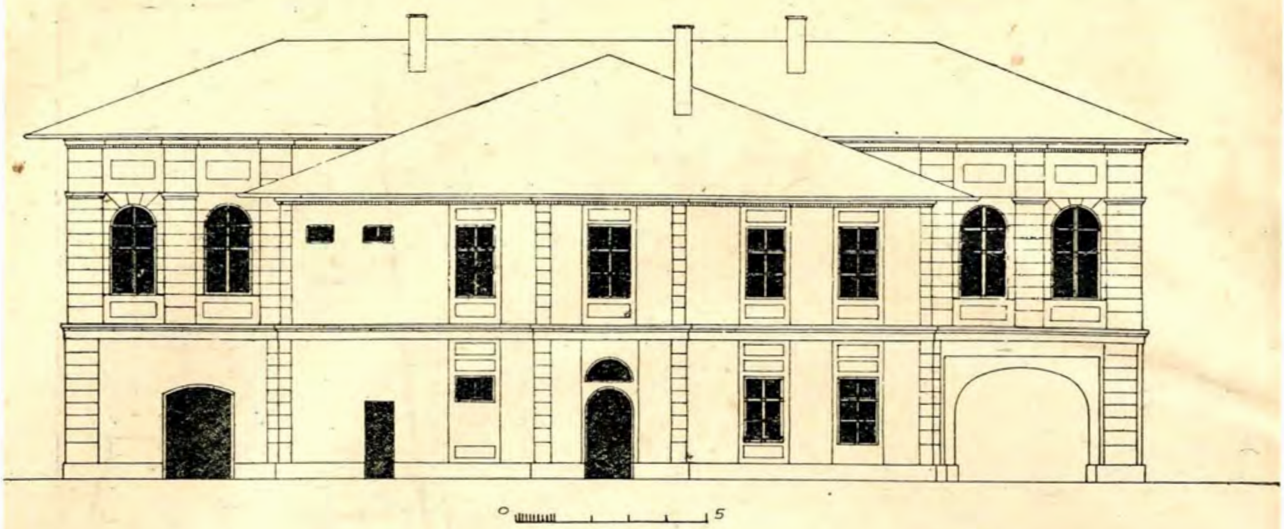

Fig. 3. — Fațada laterală

Planul este de formă dreptunghiulară, cu câte un important ieşind în axul laturilor mari, orientate spre Nord şi Sud (fig. 5).

Fig. 4. — Straşina mare

Intrarea se află în axul clădirii sub bolta gangului deschis cu arcade joase pe stâlpi de zidărie, aflat în ieşindul spre Nord, boltă în formă de « anse de panier », cu arcuri de întărire şi cu penetraţii în dreptul arcadelor şi ferestrelor (fig. 9).

Din acest gang se ajunge printr'un îngust vestibul dreptunghiular la scara etajului, care, de pe un palier în ax se desface în două ramuri simetrice, suind închise între ziduri până la al doilea palier,

http://patrimoniu.gov.ro

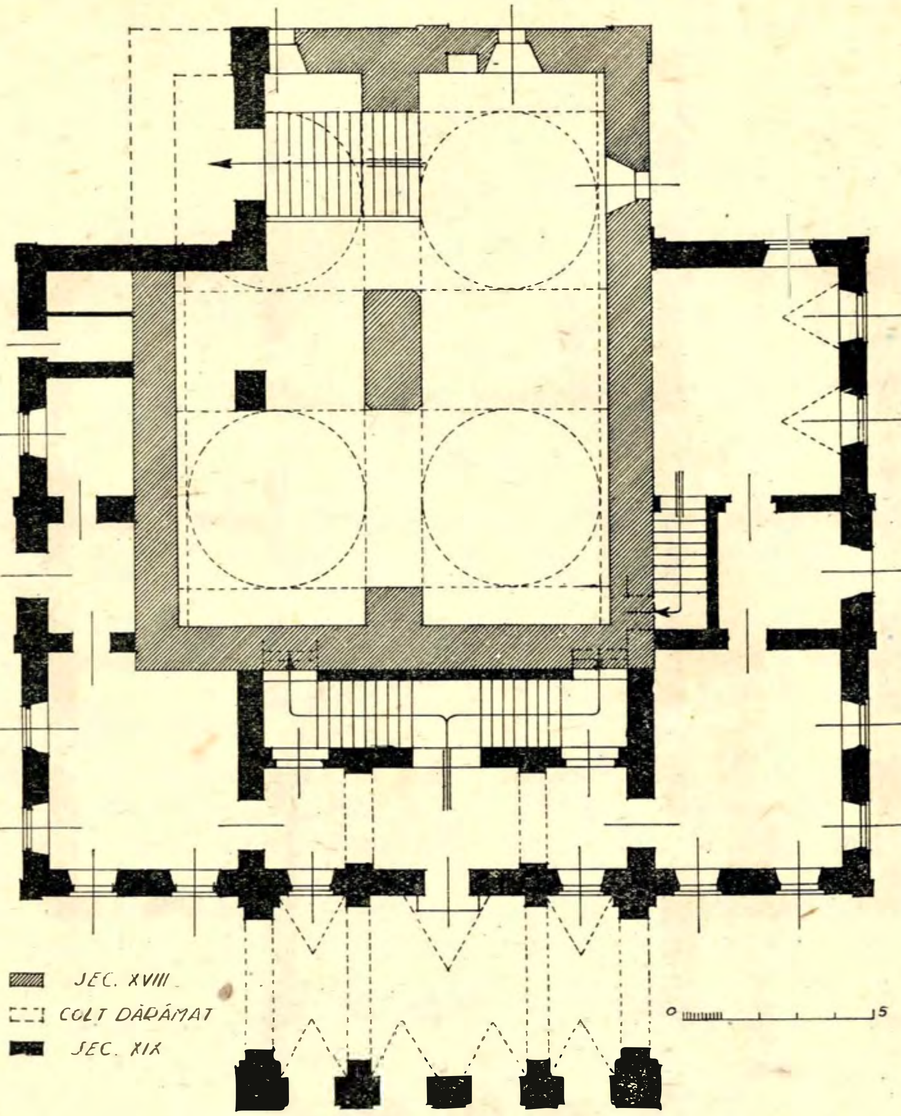

Fig. 5. — Planul parterului

de unde pornesc în direcţii diferite. Această curioasă dispoziţie a fost aleasă din nevoia de a păstra accesul liber al camerei din mijloc la etaj.

In spatele zidului scării se întinde pivniţa care ocupă tot mijlocul clădirii şi ieşindul spre Sud, cu bolţile ajungând până sub planşeul etajului (fig. 7).

In restul parterului, în stânga şi dreapta pivniţei, sunt încăperile de serviciu, apoi o mică odaie de baie cu pardoseala din lespezi de piatră, putându-se încălzi pe dedesubt în felul băilor turceşti şi o cameră mare în colţul Sud-West, legată de etaj printr'o scară separată, boltită în semieilindru cu penetraţii în dreptul ferestrelor.

Etajul cu o sală mare centrală, aşezată deasupra bolţilor pivniţei, în jurul căreia sunt grupate încăperi înalte şi bine luminate (fig. 6), constitue partea mai importantă a clădirii, « l'étage noble ».

Sala centrală este de dimensiuni excepţional de mari pentru un tavan cu grinzi de lemn [1] (fig. 8) Golul celor două scări mărginite cu balustrade de lemn, ocupă o parte din această suprafaţă.

Spre Sud şi Nord câte o singură cameră mare [2], cuprinsă în toată lărgimea ieşindului, iar pe părţile laterale câte trei camere spre Vest şi două spre Est, unde se află şi closetele, complectează etajul.

Planul etajului descris mai sus, în afară de dimensiunile excepţionale ale încăperilor, nu s'ar deo-

[1] 10 m 9,50 m. Din cauza dimensiunilor prea mari, tavanul s'a lăsat în mijloc, formând o săgeată destul de importantă. Pentru a preîntâmpina o eventuală prăbuşire, au fost aşezate în pod două ferme cu grinzi întărite (trei grinzi suprapuse), de care s'au suspendat grinzile tavanului prin mijlocirea unor cleşti de lemn. Recentele reparaţii făcute la tavanul unei chilii dela M-rea Antim, ne arată aplicaţia în mai mic al aceluiaş procedeu, care era probabil întrebuinţat în mod curent în secolul trecut.

[2] 8,50 m 9,50m. Camera spre sud este azi împărţită în două.

http://patrimoniu.gov.ro

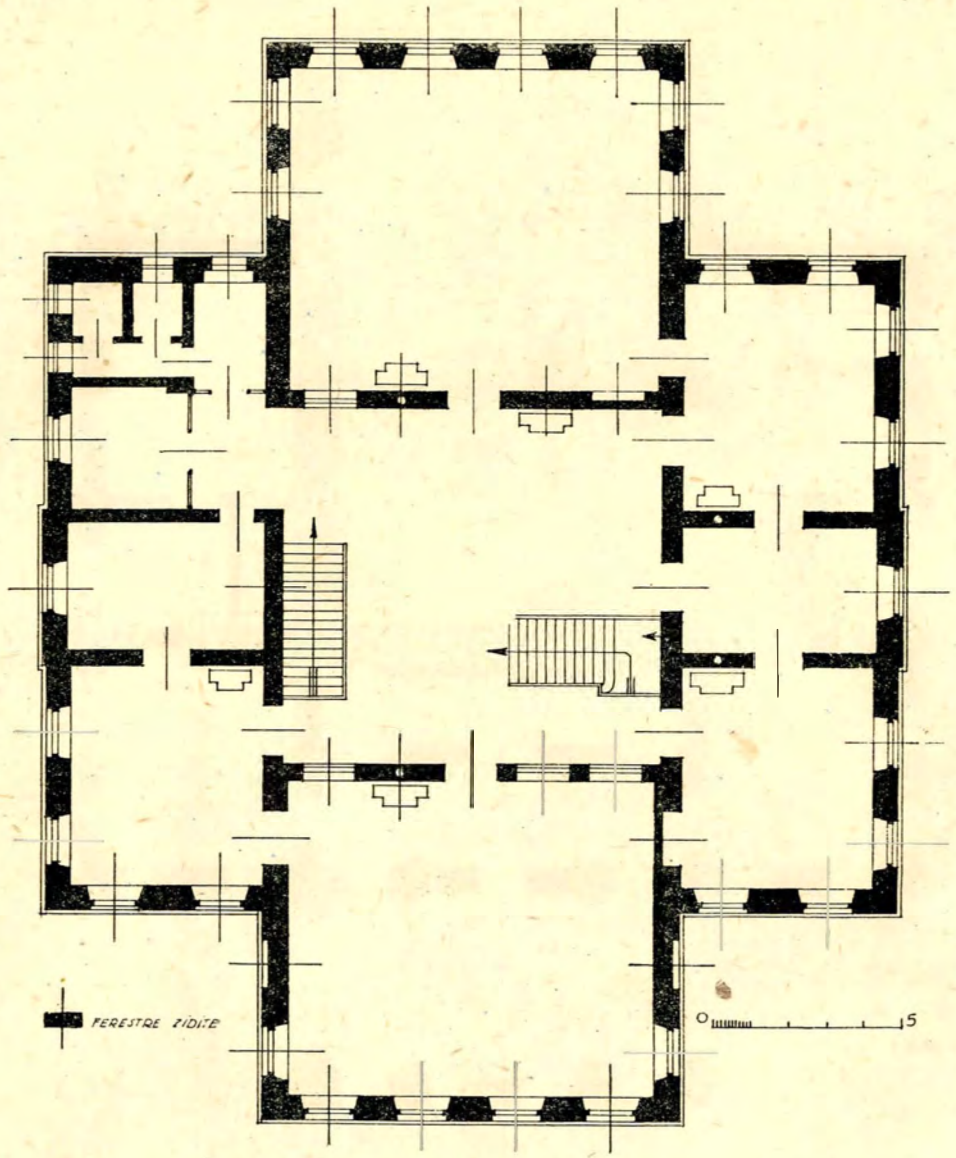

Fig. 6. — Planul etajului

sebi de alte clădiri similare din aceeaşi epocă, dacă nu ar avea o interesantă particularitate, care nu se poate observa la prima vedere din cauza transformărilor suferite: pereţii sălei centrale sunt străpunşi pe toate patru laturi de un şir de înalte arcade-ferestre, azi astupate, în afară de cele spre salon [1] (fig. 10).

Este uşor de închipuit ce privelişte plăcută trebue să fi fost chiar din mijlocul clădirii, cu vederea deschisă în toate părţile spre grădină.

Cu toate dimensiunile ei impunătoare şi aparenţa ei masivă, casa din Leordeni nu era deci decât un pavilion de vară, ce nu putea fi locuit în timpul iernii din cauza numeroaselor deschideri.

[1] Aceste arcade au apărut după marele cutremur din 1940, de pe urma căruia s'a dislocat zidăria ieşindului Nord deasupra gangului intrării, care a trebuit să fie dărâmată şi refăcută. în parte.

Această dispoziţie atât de puţin obişnuită, ne arată întipărită în zidărie adânca transformare a moravurilor ţării, petrecută în timp de un veac şi jumătate, trecându-se dela întunecoasele construcţii cu pereţi şi bolţi masive din vremea lui Matei. Basarab la saloanele mari şi luminoase cu ferestre înalte şi largi, a caselor din veacul al XIX-lea (fig. 11).

Clima aspră a ţării nu a permis menţinerea arcadelor sălii centrale, care au fost în cea mai mare parte zidite ulterior. Tot atunci s'au făcut interesantele sobe de zid cu fumuri ce s'au păstrat până azi [1] (fig. 12—13—14—15), în care se oglindeşte

[1] Parte din aceste sobe au trebuit să fie dărâmate şi refăcute în cursul reparaţiilor de după cutremur, pierzându-şi astfel vioiciunea lucrării originale. Sobe asemănătoare cu discuri de alamă se mai găsesc în hallul mare al palatului Soutzo, azi Banca Chrissoveloni.

http://patrimoniu.gov.ro

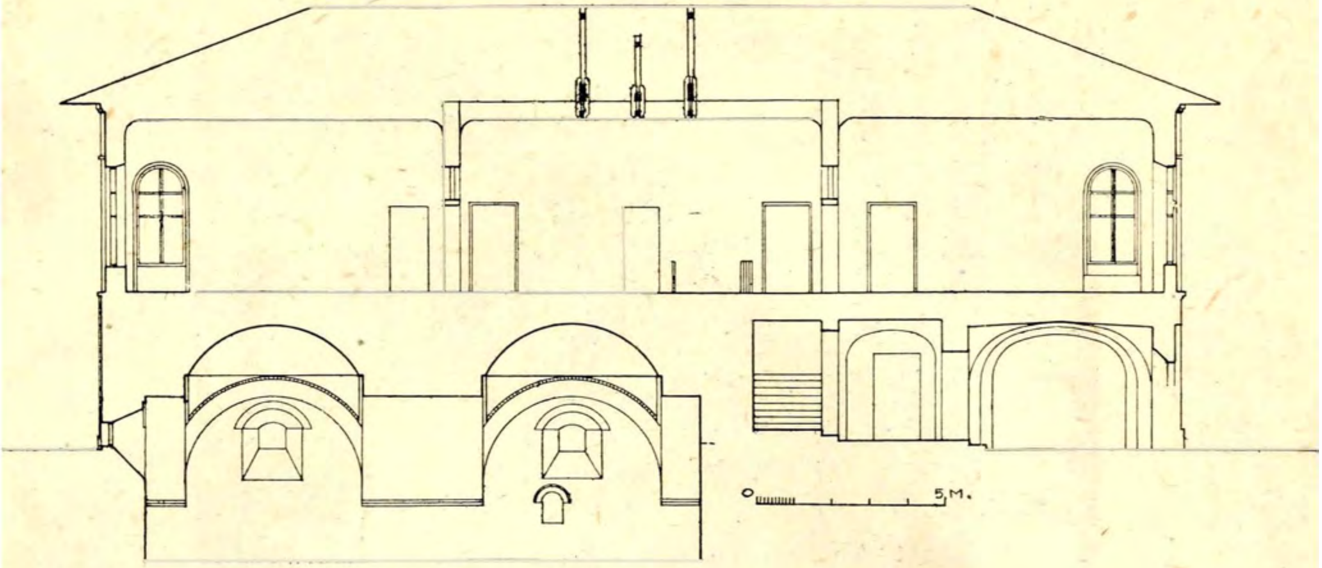

Fig. 7. — Secţia Nord-Sud

via imaginaţie a meşterilor de odinioară, fiecare sobă fiind diferită în fiecare cameră. Din prea frumoasele discuri decorative de alamă, ajurate, care erau încastrate în locaşurile anume prevăzute în

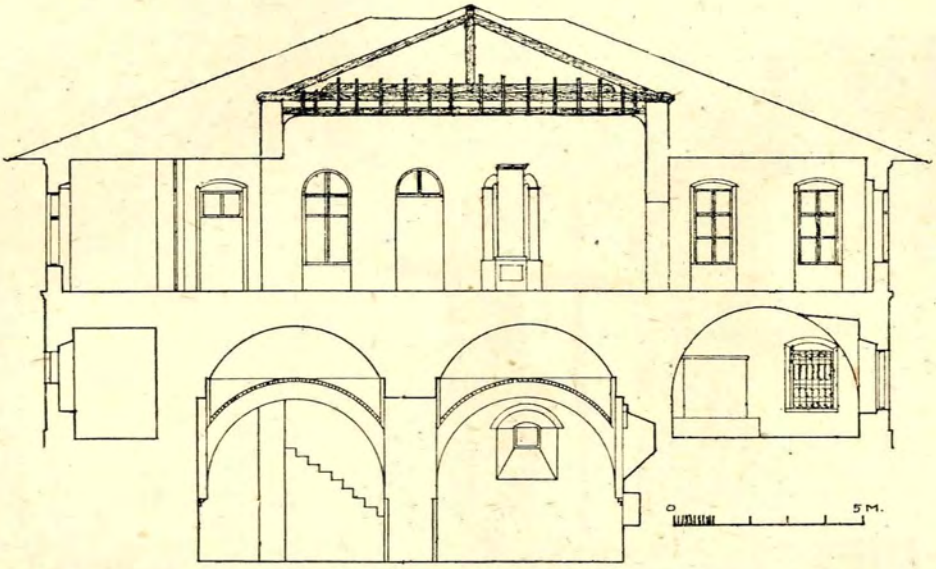

Fig. 8. — Secţia Est-Vest

construcţia sobei, s'au mai păstrat câteva bucăţi (fig. 17).

Magaziile ce se găsesc în spatele clădirii, în linie cu zidul de împrejmuire de pe laturea de Sud, sunt aşezate peste o mare pivniţă de 52 m lungime şi 8,40 m lărgime, boltită în jumătate cilindru. După felul de construcţie, calitatea mortarului şi dimensiunile cărămizilor [1] se constată că această pivniţă nu este comtimporană cu acea de sub casa mare, fiind probabil construcţia cea mai veche din tot cuprinsul curţii (fig. 16).

Este posibil ca peste pivniţă să fi fost pe vremuri o casă de locuit anterioară chiar casei Bălenilor, dar cele câteva camere existente la capătul intrării

---

[1] Cărămizile pivniţei de sub casa mare sunt de 0,28—0,14—0,045 m. Cele din pivniţa de sub magazii sunt de 0,26—0,135—0,045 m.

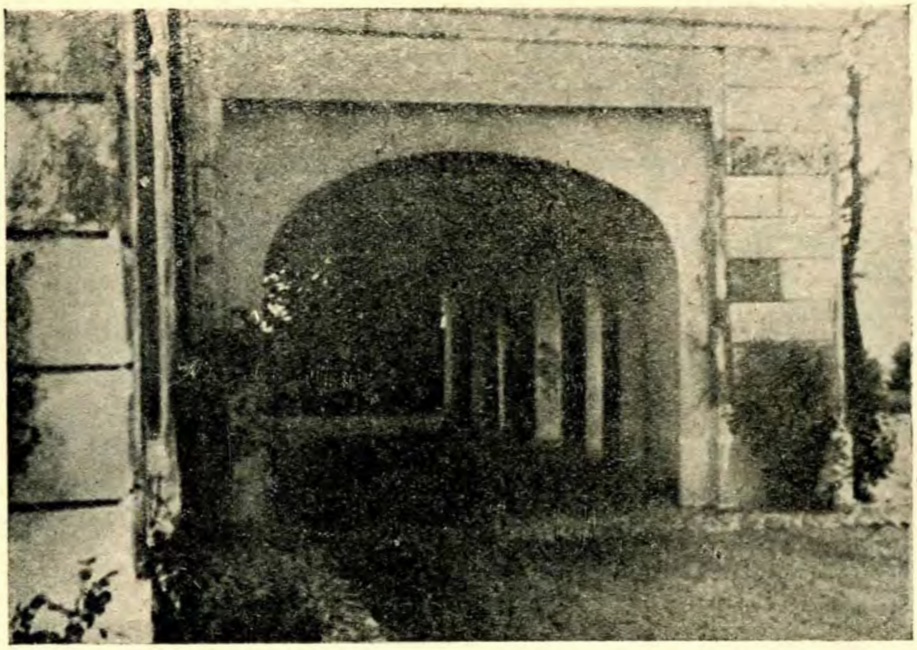

Fig. 9. — Bolta gangului dela intrare

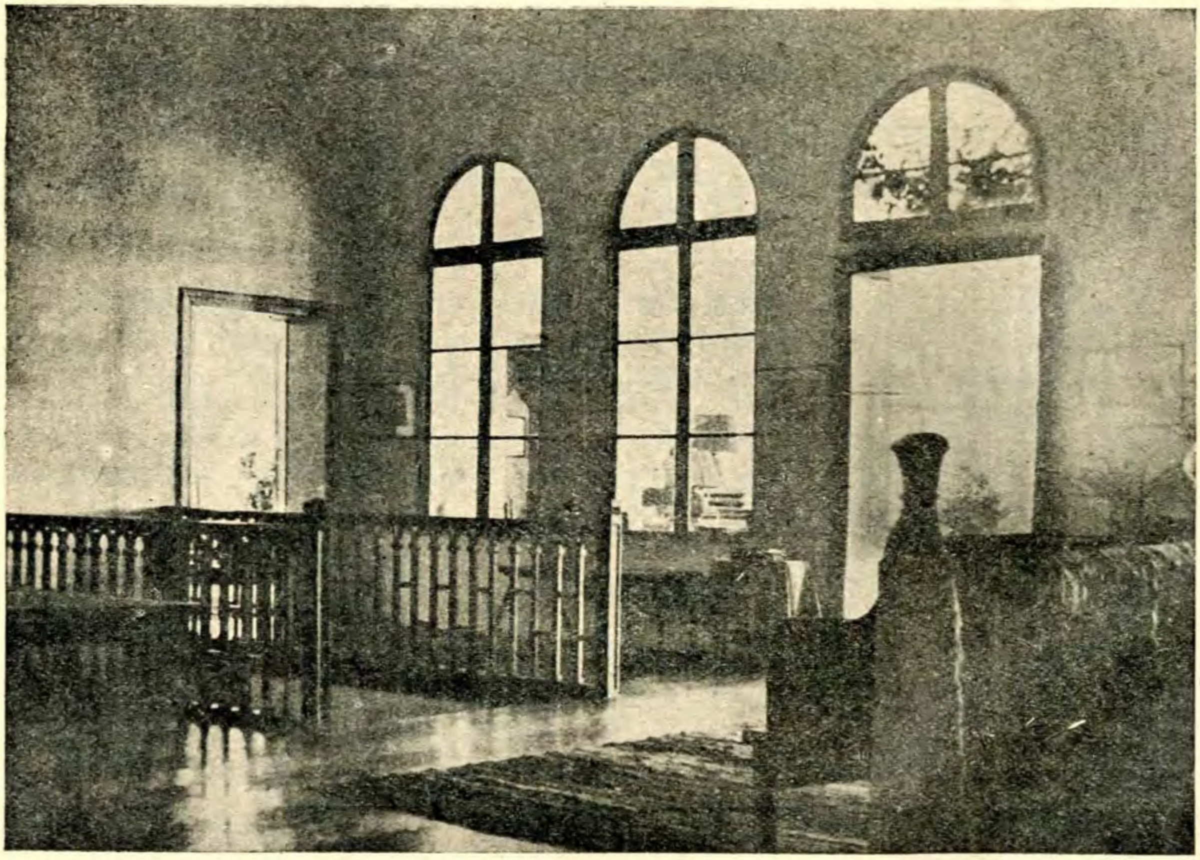

Fig. 10. — Ferestrele interioare intre sală şi salon

http://patrimoniu.gov.ro

Fig. 11. — Ferestrele salonului la etaj

spre Est, fără boltă şi cu pereţii tencuiţi, deşi au ziduri de 1 m grosime, nu par a fi prea vechi.

La partea superioară a bolţii sunt prevăzute din loc în loc, nişte goluri patrate [1], aşezate în diagonală, cu rame groase de lemn de stejar, care străbat grosimea zidăriei.

Un şir de mici ferestre mai mult răsuflători, dispuse pe ambele laturi, ventilează întreaga pivniţă.

Bolta este azi prăbuşită spre capătul intrării pe o distanţă de circa 20 m.

Zidurile de împrejmuire, lucrate în cărămidă, sunt probabil mai noi, făcute odată cu biserica şi casa nouă la începutul veacului al XIX-lea.

Prevăzute cu contraforţi spre exterior şi cu înguste metereze, aceste ziduri aşezate pe malul râpei ajung în unele locuri la înălţimi de peste 6 m, ceea ce le dă o înfăţişare impunătoare. A doua incintă care închide curtea grajdurilor ce prelungeşte curtea din jurul casei spre Est, este adăugată ulterior.

Tot astfel cum s'a păstrat până acum, înfruntând vitregia soartei care a supus-o în decursul anilor la urgia cutremurelor şi războaielor, nădăjduim că această aşezare, îngrijită cu dragoste şi pricepere de actualul său proprietar, va rămâne trainică pe locul ei, ducând mai departe legătura cu veacurile trecute.

Arhitect ST. BALŞ

[1] Mărimea laturilor 0,70/0,70 m.

http://patrimoniu.gov.ro

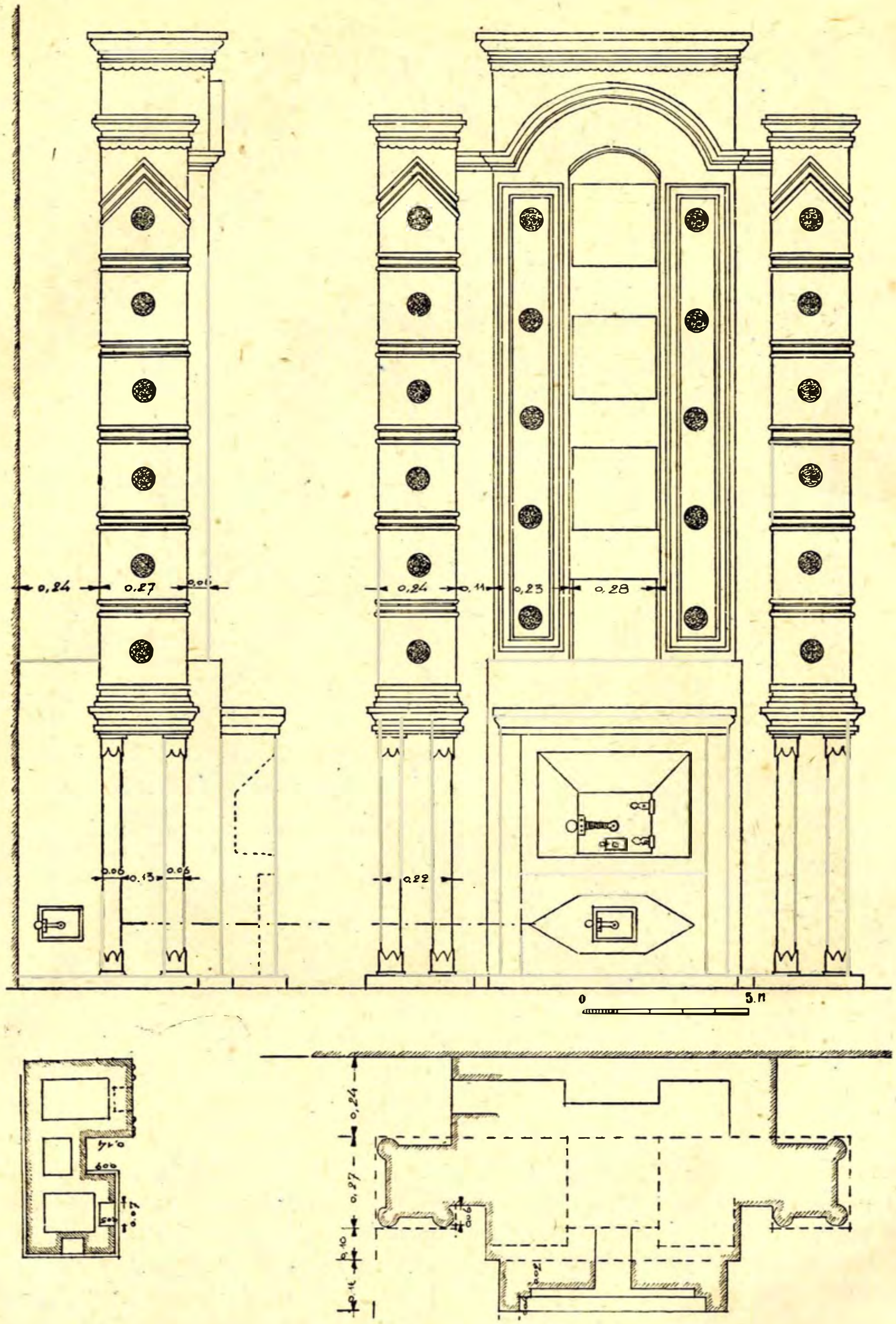

Fig. 12. — Soba de zid din sală

RÉSUMÉ

A 15 km. au sud-est de Bucarest, à l'écart des grandes routes, sur une haute terrasse dominant les environs, se trouve l'ancienne demeure seigneuriale de Leordeni ainsi que son église, entourées de hauts murs fortifiés.

Depuis les temps préhistoriques, ainsi que le témoignent les fouilles entreprises en 1931, ce site privilégié offrit à sa population un refuge dont la sécurité pouvait être facilement assurée.

http://patrimoniu.gov.ro

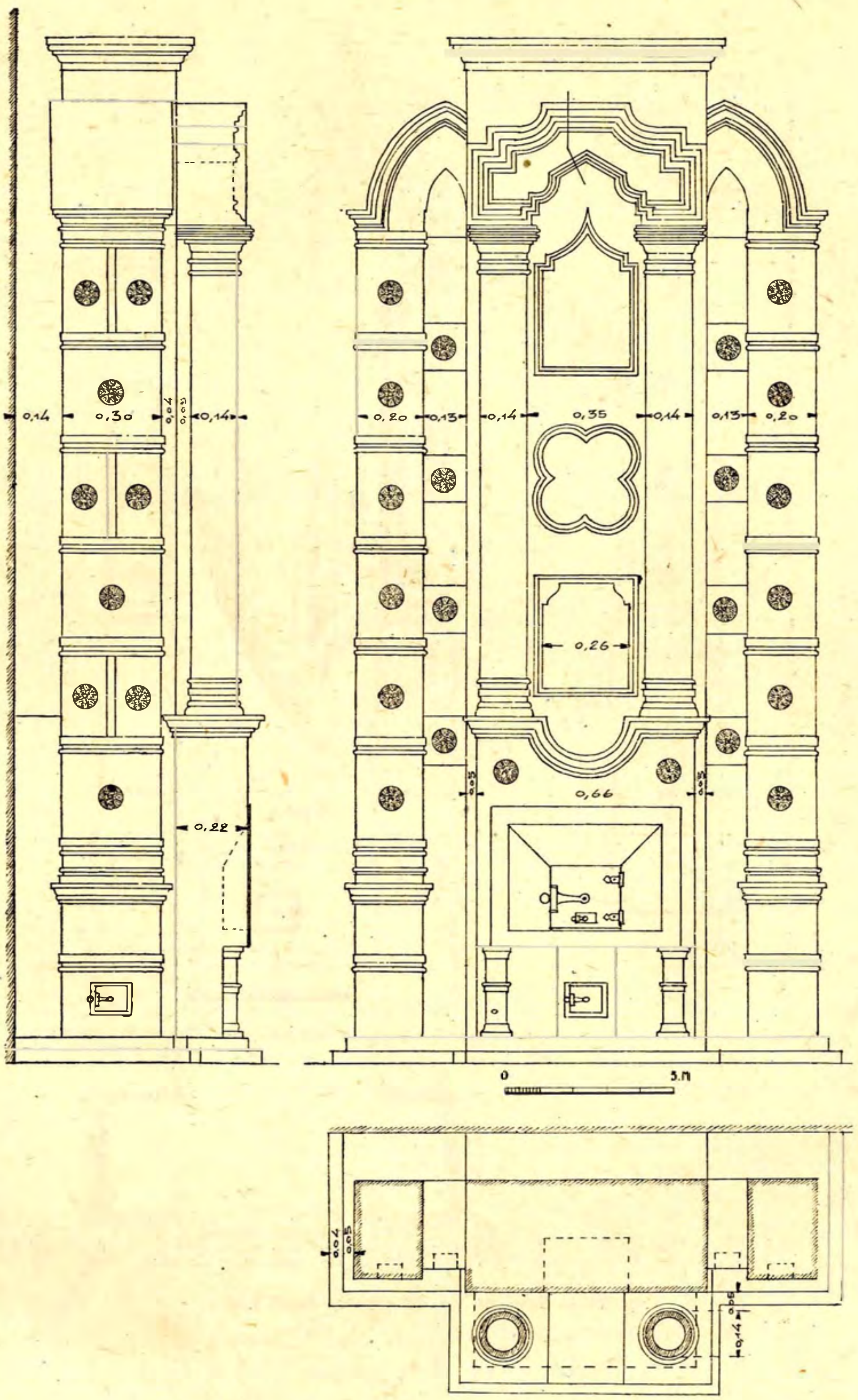

Fig. 13. — Soba de zid din salon

A partir de la fin du 16-ème siècle l'on peut poursuivre l'histoire de ce domaine dans de nombreux documents qui nous montrent qu'il fut successivement la propriété de quelques nobles familles du pays : les Băleanu, les Văcărescu, les Manu.

Sur de vastes et profondes caves voutées, datant du 17-ème siècle, de l'époque du Prince Constantin Brâncoveanu, s'élève la maison actuelle, une belle construction du 19-ème siècle représentant le type des maisons de plaisance du siècle passé.

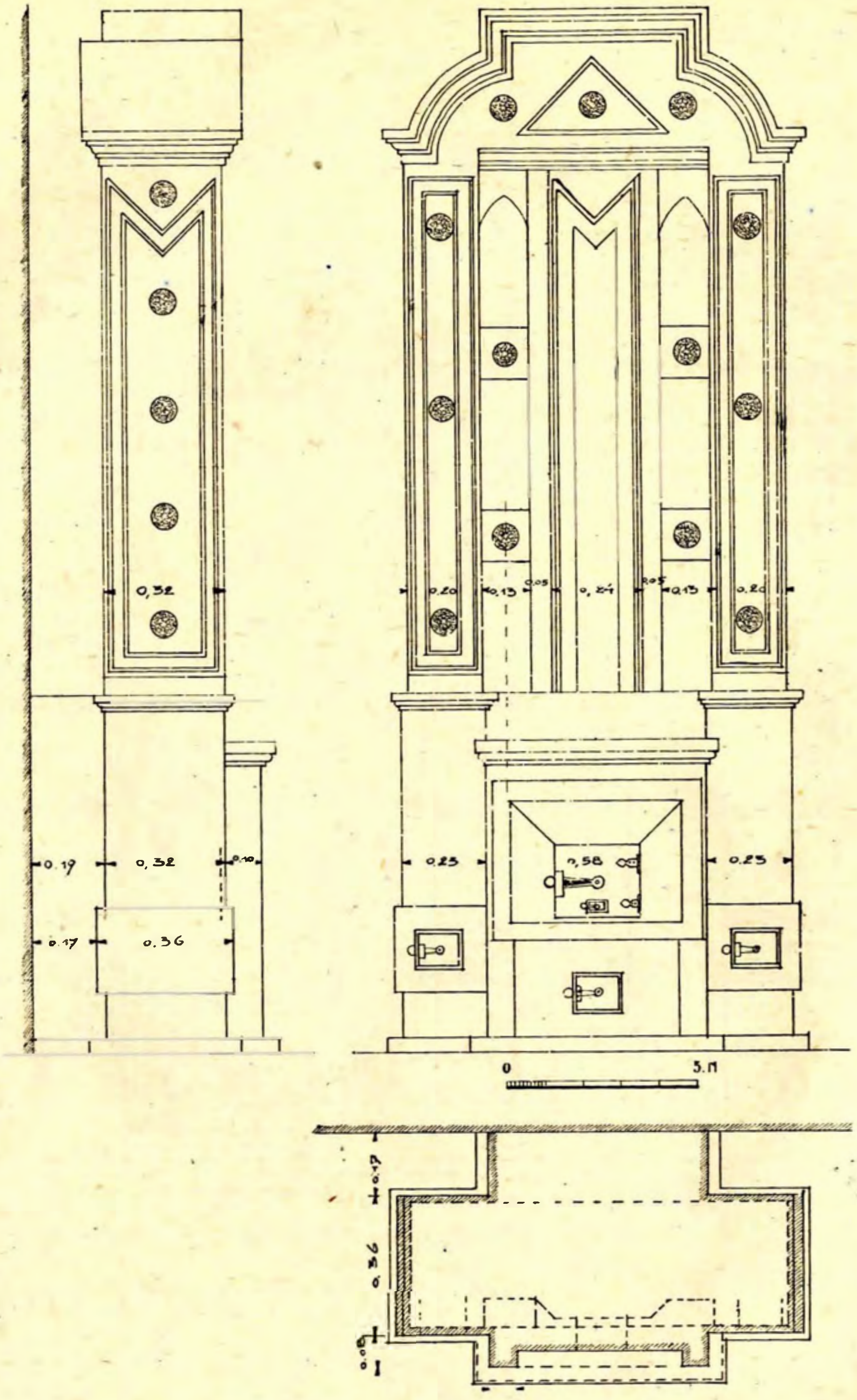

Fig. 14. — Soba de zid din camera Nord-Vest

Selon l'habitude du temps, les chambres habitées se trouvent à l'étage supérieur.

Ses larges façades aux fenêtres hautes et régulières dominent un grand jardin aux arbres séculaires.

Une rangée de fenêtres intérieures ouvertes sur les quatre côtés du grand hall central, faisait communiquer cette salle avec les chambres voisines dont la vue donnait de tous côtés sur le jardin.

Cette intéressante disposition indiquant clairement la fonction de pavillon d'été n'a pû être maintenue dans ce pays au climat extrême et la plus grande partie de ces fenêtres ont été murées.

Les poêles à tuyaux, rajoutés à cette époque, d'une grande variété de modèles, avec de belles plaques décoratives en cuivre ajouré, nous montrent les possibilités d'une industrie aujourd'hui

http://patrimoniu.gov.ro

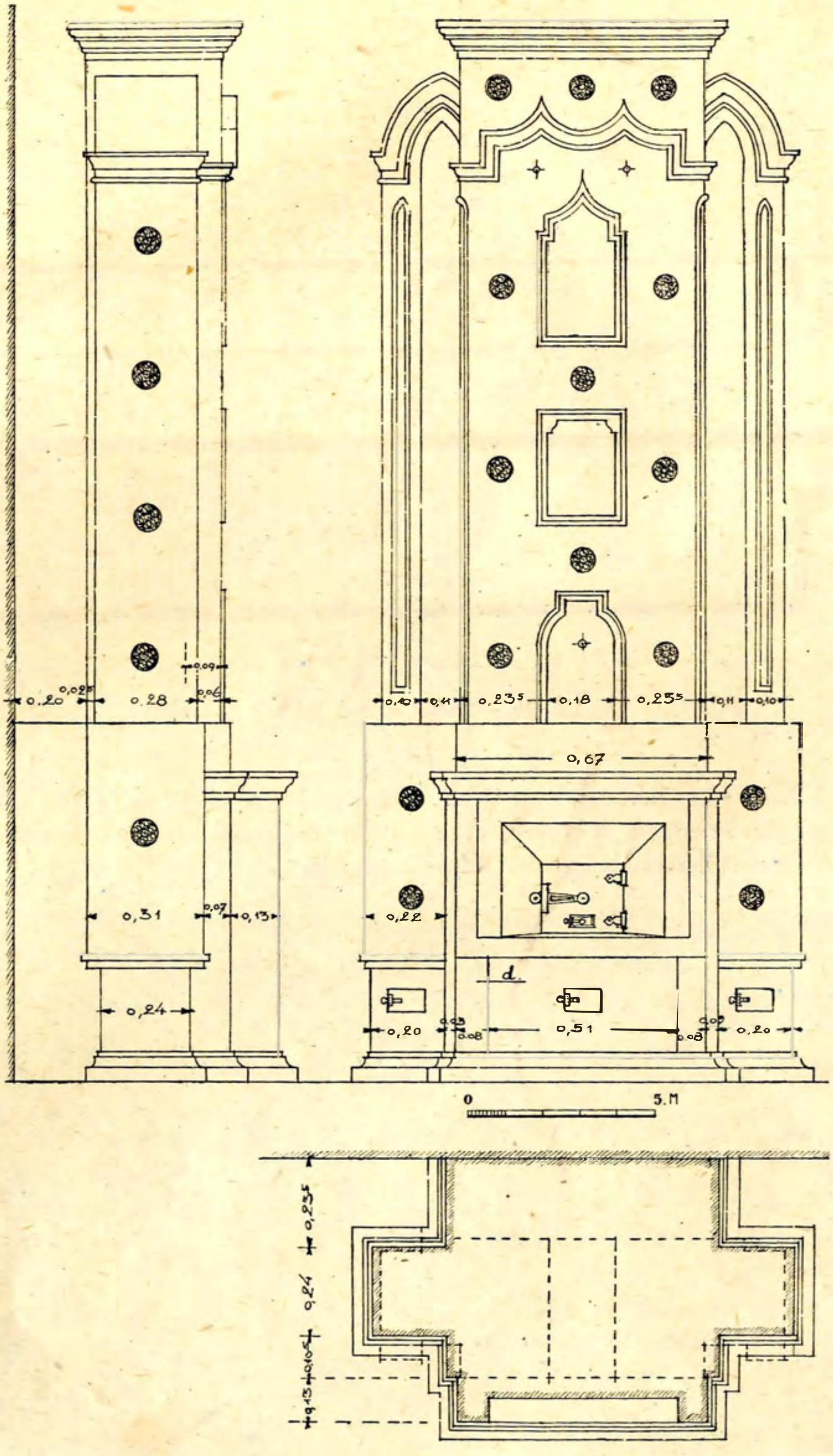

Fig. 15. — Soba de zid din camera Nord-Est

disparue qui permettait au maître artisan de donner libre cours à son imagination.

La grande cave voutée en berceau, s'étendant sous les magasins situés derrière la maison, peut être considérée comme étant la plus ancienne construction de l'endroit, pouvant remonter au début du XVII-è ou à la fin du XVI-è siècle.

Quelques voyageurs étrangers qui ont visité le pays au XVIII-e et au XIX-e siècle, ne manquent pas de mentionner Leordeni dans leurs descriptions de la Valachie, tel que le Général Bauer en 1778, dans ses « Mémoires Historiques », Raoul Perrin en 1839, dans « Coup d'oeil sur la Valachie et la Moldavie », Stanislas Bel-

http://patrimoniu.gov.ro

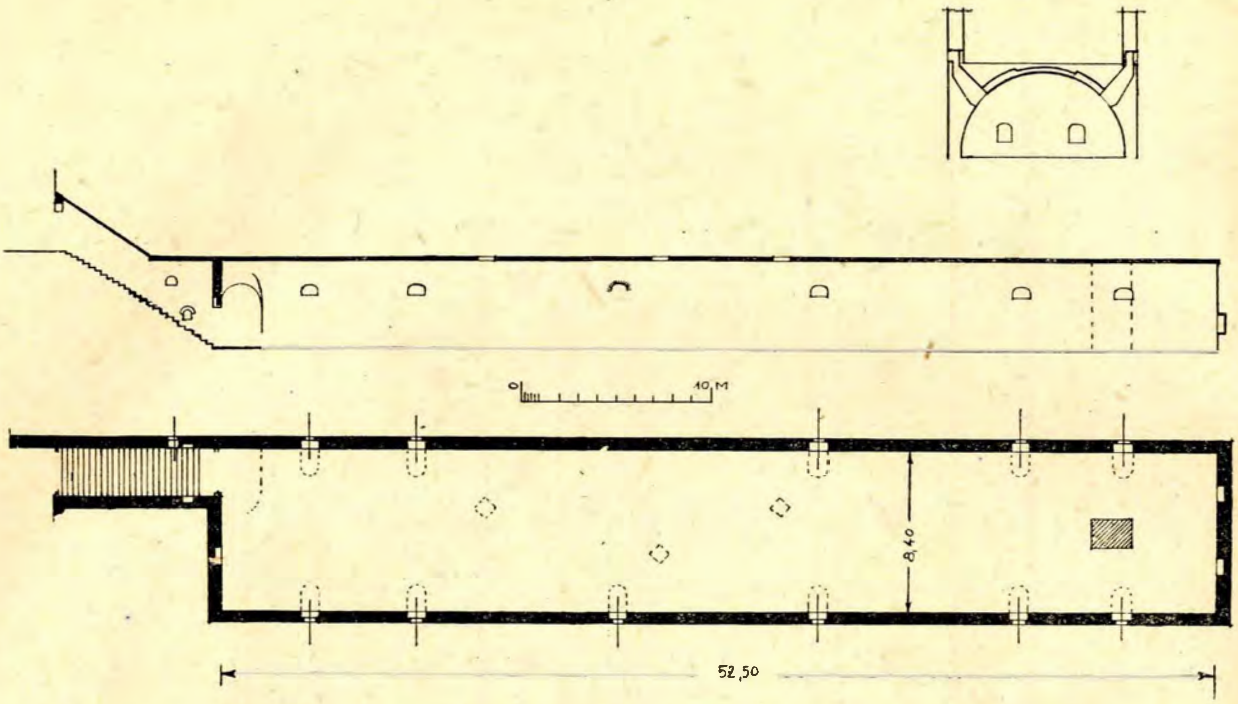

Fig. 16. — Beciul de sub magazie

langer en 1846, dans « Le Kéroutza » et I. F. Neigebauer, consul de Prusse à Bucarest et à Iassy, en 1848, dans « Beschreibung der Moldau und Walachei », — ce qui prouve que cet endroit présentait aussi un but recherché de promenade.

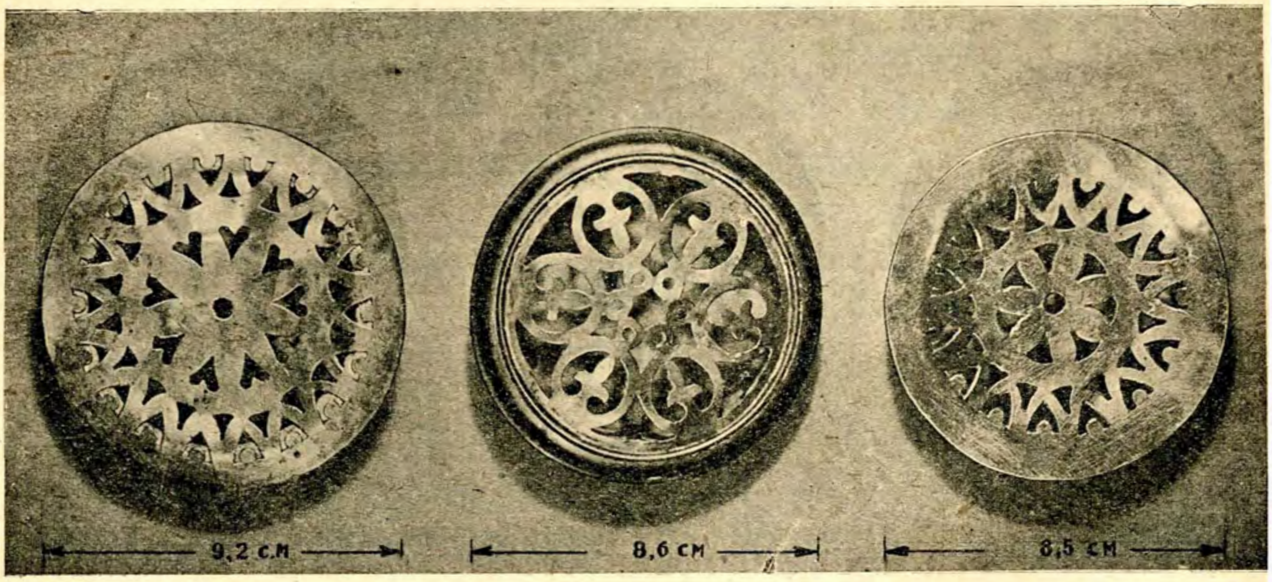

Fig. 17. — Discuri decorative la sobe

http://patrimoniu.gov.ro

O UŞĂ MAI NOUĂ DELA BISERICA SCAUNE DIN BUCUREŞTI

Dărâmându-se, acum câţiva ani, zidăria de umplutură care astupa arcadele, acum din nou deschise, dela pridvorul bisericii Scaune din Bucureşti, a fost îndepărtată şi uşa care închidea arcada din mijloc (fig. 1, 2). Datând de pe la mijlocul secolului trecut, împărţită în pătrate aşezate în diagonală, bătute în cuie şi

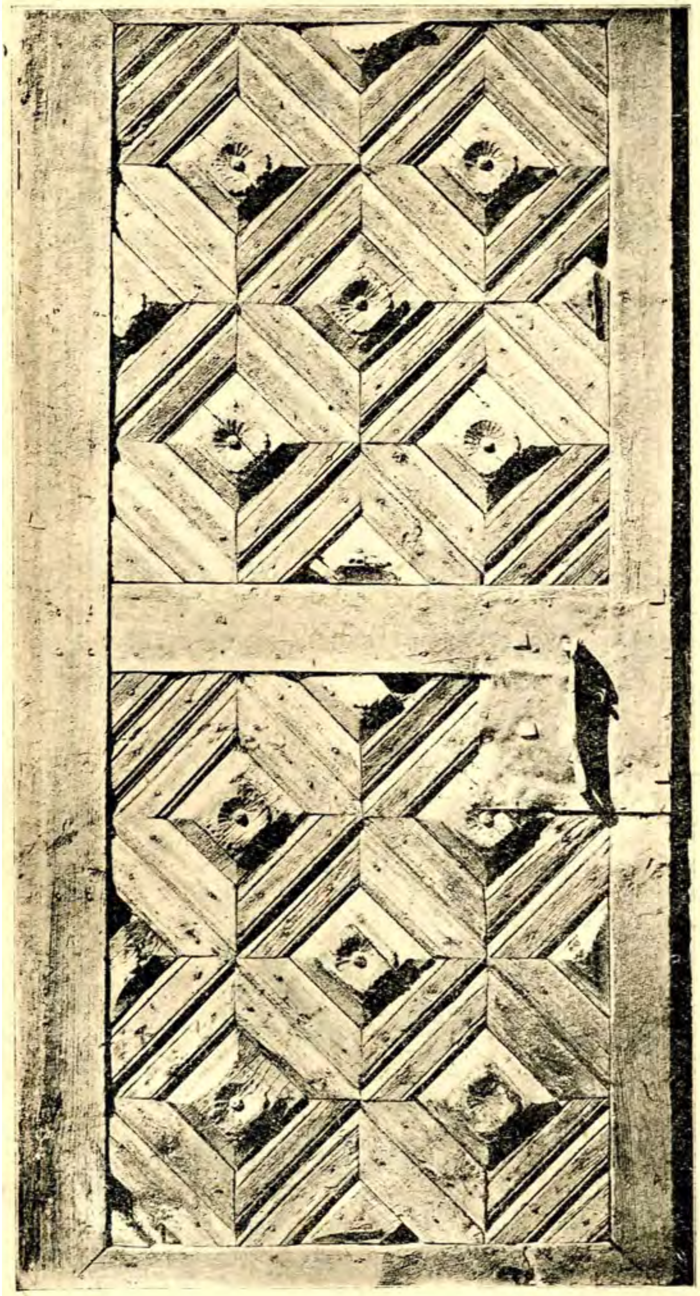

Fig. 1. — Uşă de la biserica Scaune din Bucureşti
Clişeu Gh. Comănescu

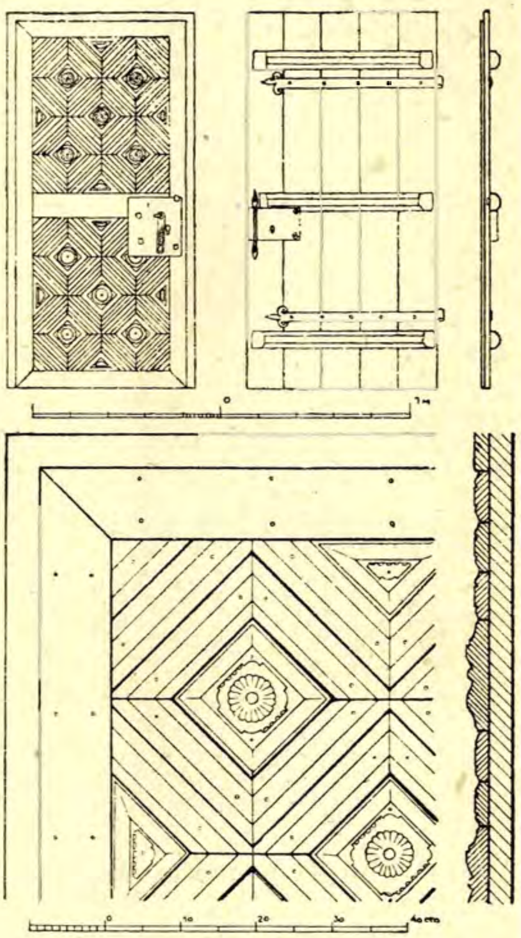

Fig. 2. — Uşă de la biserica Scaune din Bucureşti
Releveu Arhit. Angela Scheletti

http://patrimoniu.gov.ro

fără îmbinări, e un frumos exemplu de artă cu caracter rustic.

HORIA TEODORU

RÉSUMÉ

ANCIENNE PORTE EN BOIS DE L'ÉGLISE SCAUNE DE BUCAREST

Cette porte (fig. 1 et 2), d'un travail plutôt rustique, fermait l'arcade centrale de l'exonarthex de l'Église Scaune de Bucarest, du temps où les autres arcades de ce dernier étaient closes par un mur de remplissage.

PIATRĂ UITATĂ

Acum câţiva ani începându-se o lucrare provizorie în curtea caselor [1] care se află pe Calea Vic-

Fig. 1. — Fus de coloană.
Clişeu Gh. Comănescu

toriei, între Strada Victor Emanuel III (fostă Comşa) şi fosta casă Alexandrescu Cafegi-basa [1], adică peste drum de dărâmata casă cu lanţuri, Cretzulescu, Cantacuzino, Moruzi, s'a găsit în pământ fusul unei

Fig. 2. — Fus de coloană. Elevaţie şi vedere de sus.
Releveu Arhit. Angela Scheletti

coloane cu 12 caneluri torse, cu un brâu sculptat în partea de jos, iar în partea de sus — lucru neobişnuit — rotunjit pentru a primi un ornament sim-

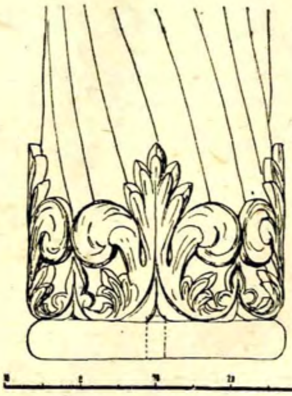

Fig 3. — Fus de coloană. Detaliu.
Releveu Arhit. Angela Scheletti

bolic sau decorativ. La ambele capete, în centru,

[1] Proprietatea actuală a D-lui Dr. Lucian Stănculescu.

[1] Gheorghe Cruţescu. Podul Mogoşoaiei Bucureşti, fără dată, p. 283.

http://patrimoniu.gov.ro

se văd lăcaşurile drugilor de fier de legătură: găuri patrate, cu laturile de 2,5 cm şi adânci de 6 cm. Săpături sistematice ar putea aduce unele lămuriri asupra acestei întâmplătoare descoperiri. Fusul, care datează probabil din secolul al XVIII-lea şi-ar avea locul în grădina muzeului nostru naţional.

HORIA TEODORU

RÉSUMÉ

PIERRE OUBLIÉE

Fût de colonne torse, du XVIII-è siècle, arrondi à sa partie supérieure, pour recevoir un ornement, trouvé sous terre dans la cour d'un immeuble de la Calea Victoriei, au coin de la rue Victor Emmanuel III, à Bucarest.

http://patrimoniu.gov.ro

N E C R O L O A G E

† PROFESORUL ION ANDRIEŞESCU

2 Mai 1888—17 Decemvrie 1944

O soartă vitregă a răpit în zorile zilei de 17 Decemvrie 1944, prea timpuriu, pe Profesorul Ioan Andrieşescu, din mijlocul unei activităţi rodnice şi folositoare pentru neam şi ţară. Originar din colţul de Nord al Moldovei, care i-a imprimat trăsăturile fizice şi sufleteşti, caracteristice populaţiei de acolo, I. Andrieşescu născut la Dorohoi la 2 Mai 1888, s'a dedicat după studii universitare temeinice făcute la Iaşi, problemelor de preistorie ale ţării noastre, şi a reuşit să ajungă, alături de Profesorul Vasile Pârvan, ctitorul ştiinţei preistorice la noi. Iscusit mânuitor al condeiului, Ion Andrieşescu, care publică încă din 1908 diferite articole sub diverse pseudonime şi îşi ia, în 1912, doctoratul la Iaşi cu teza intitulată «Contribuţii la Dacia înainte de Romani», şi-a propus să trateze materialul neolitic din ţara noastră în legătură cu cel din Sud-Estul Europei. Delegat şef-asistent la Muzeul Naţional de Antichităţi din Bucureşti la 1 Octomvrie 1915, Ion Andrieşescu ajunge conservator de Muzeu la 1 Aprilie 1916. După suplinirea catedrei de Istorie Antică la Iaşi, după războiul mondial în care şi-a făcut datoria faţă de neam şi ţară, Ion Andrieşescu trece, la 1 Decemvrie 1920, examenul de docent la Facultatea de Litere din Bucureşti şi, ca şef al Secţiunii Preistorice al Muzeului Naţional de Antichităţi, intră în rândurile colaboratorilor de seamă ai lui Vasile Pârvan.

La 1 Noemvrie 1926 ajunge Ion Andrieşescu conferenţiar pentru Arheologia preistorică, iar, la 15 Iulie 1927, conferinţa este ridicată la rangul de catedră, al cărei titular devine Ion Andrieşescu. Studiile sale de preistorie întinse peste întreaga ţară şi dincolo de hotarele ţării noastre, l-au recomandat şi pentru conducerea Muzeului Naţional de Antichităţi, pe care o deţine, după moartea Profesorului Vasile Pârvan, până în 1935. In această calitate Ion Andrieşescu s'a probat ca distins membru activ al Comisiunii Monumentelor Istorice, în care şi-a făcut datoria cu aceeaşi conştiinciozitate care îl caracterizează atât în vieaţa sa publică, cât şi în cea particulară.

Un bun român, excelent profesor şi un distins om de ştiinţă, Ion Andrieşescu lasă un gol greu de înlocuit în societatea noastră românească. Comisiunea Monumentelor Istorice aduce memoriei Profesorului Ion Andrieşescu un pios omagiu de eternă recunoştinţă.

Prof. TEOFIL SAUCIUC-SĂVEANU

† CORIOLAN PETRANU

Moartea lui Coriolan Petranu a fost o pierdere grea pentru tânăra universitate română din Cluj. Profesorul ardelean de istoria artei, îşi câştigase un nume stimat şi în ţară, şi în străinătate, pentru toate chestiunile ce priveau provincia, în a cărei capitală şi-a petrecut anii maturităţii sale de cercetări. Nimeni n'a apărat mai pasionat şi mai elocvent ca dânsul acele forme de artă, populare sau culte, care au apărut şi au persistat în regiunea aşa de românească a Transilvaniei, dar unde contactul zilnic cu două neamuri deosebite, maghiarii şi saşii, crease condiţii cu totul deosebite de cele din restul ţării.

Bun cunoscător al limbilor germană şi ungară, el era în situaţie să-şi expună punctul de vedere în foruri, care de multe ori nu ne erau simpatice, şi unde nu ne puteam aştepta la o judecată obiectivă. Şi totuşi, dacă Petranu n'a reuşit să schimbe opinia altora, i-a silit să se explice, să argumenteze, să vădească celor fără idei preconcepute, slăbiciunea teoriilor lor. Astfel înţeles, rolul său ne apare deosebit de folositor.

S'a născut în 1893, în judeţul Aradului, la Siria. Era fiul unui teolog, Ion Petranu, profesor el însuşi. A primit deci, încă din anii copilăriei, o creştere mai îngrijită decât alţii. După terminarea liceului de Stat din Arad, cu limba de predare maghiară, a făcut studii de estetică şi de istoria artei, mai întâiu la Berlin, apoi la Viena, între 1912 şi 1916. In acest interval a scris mici note de critică artistică la unele foi ardelene şi a întreprins călătorii de studiu prin centre artistice germane şi austriace. Teza sa de doctorat, deşi primită încă din toamna anului 1916, n'a putut fi susţinută decât în Martie 1917, Petranu găsindu-se mobilizat şi în imposibilitate de a se prezenta la Viena, în faţa juriului, mai înainte de acestă dată.

Doctor în litere, el este numit funcţionar pe lângă muzeul de arte frumoase din Budapesta, unde îşi începe ucenicia de istoric al artei pe teren concret. Dar după primul războiu mondial, în 1919, el intră în serviciul statului român, la Ministerul Cultelor. Curând după aceasta el publica prima sa lucrare mai însemnată: Beiträge zur Methodik der Inhaltsanalyse. O altă lucrare, fructul cercetărilor şi al reflecţiilor sale din perioada studiilor universitare şi din epoca imediat următoare, îi succede de aproape. Este vorba de Inhaltsprobleme und Kunstgeschichte, tipărită cu o prefaţă de Josef Strzygowski în Arbeiten des Kunsthistorischen In-

http://patrimoniu.gov.ro

stituts der Universität Wien (Volumul XXII, din 1921). Este de observat că chestiunea care preocupa atunci un mare număr de istorici de artă, germani sau formaţi în spirit germanic, cea a formei şi a conţinutului în artă, a pasionat multă vreme şi pe Petranu. Iar prefaţa lui Strzygowski, ce însoţeşte studiul, ne arată natura legăturilor cordiale dintre elev şi bătrânul maestru. Consider şi azi că a fost un noroc pentru Petranu, natură mai degrabă închisă şi oarecum temătoare de căile, poate uneori primejdioase, ale imaginaţiei, că s'a format sub oblăduirea unui profesor atât de imaginativ, de liric aşi putea spune, fierbând continuu şi continuu aruncând, cu o forţă explosivă, în mijlocul celorlalţi istorici, uimiţi şi nedumiriţi, ipoteze după ipoteze şi sugestii după sugestiii, pentru a explica cele mai felurite fenomene din istoria artei, din timpurile preistorice până în zilele noastre şi din deşertul Chinei până în Nordul Europei. Poate tot din contactul cu Strzygowski îi rămăsese lui Petranu o îndărătnicie surprinzătoare în a persista pe o cale odată începută şi o încredere imperturbabilă în mijloacele sale, încredere care uneori părea exagerată.

Dar, în 1921, când apare lucrarea mai sus menţionată, Petranu era conferenţiar de istoria artei la Universitatea din Cluj, numit în acel post în Septemvrie 1919. In această calitate el are meritul de a fi organizat, aproape din nimic, seminarul de istoria artei nou înfiinţat, punând la dispoziţia studenţilor şi frumoasa sa bibliotecă de specialitate, mai ales în ce priveşte publicaţiile germane şi maghiare.

In legătură cu problema spinoasă a recuperării dela Unguri a acelor obiecte de artă ce aparţineau României, ca urmare a tratatelor de pace, Petranu este delegat cu investigaţiile necesare la Budapesta. In Iunie 1922, după trei luni de cercetări migăloase şi iritante, care se petreceau într'o atmosferă destul de încărcată, el aduce în Ardeal un vagon de obiecte de artă şi de alte obiecte de o mare valoare istorică şi arheologică.

După acestă dată, devenit profesor titular la Universitate, unde până atunci profesase în calitate de conferenţiar, Petranu lărgeşte cercul studiilor sale, care se mărginiseră în trecut mai ales, la chestiuni de doctrină estetică. In primul rând, cum era logic şi normal, el se consideră obligat să lămurească valoarea şi situaţia monumentelor şi operelor de artă, născute pe teritoriul transilvănean. Cunoştinţele câştigate în seminarul maestrului său Strzygowski şi mai ales metoda acestuia de analiză, îi uşurează calea pentru studiul temeinic ce întreprinde, în legătură cu arhitectura bisericilor noastre de lemn. In 1927 el publică un prim eseu: Bisericile de lemn din judeţul Arad. Este evident că, mai înainte de a proceda la o vedere de ansamblu a problemei, el simte nevoia de a încerca metode şi procedeul de analiză de care se va servi în viitor, asupra unui spaţiu geografic mai restrâns. Pentru ani mai târziu el dă la lumină lucrarea, mai importantă şi mai personală decât cea precedentă, în care susţine originalitatea creaţiilor, de caracter aproape popular, ale Românilor din Ardeal, în arhitectura lemnului: Originea turnurilor bisericilor de lemn din Ardeal.

Paralel cu interesul pe care-l poartă producţiei, pe terenul artei, a neamului său, el urmăreşte, poate uneori într'un ton de polemică prea accentuat, pe cea a Saşilor şi Ungurilor, vecinii noştri în Ardeal. Influence de l'art populaire des Roumains sur les autres peuples de Roumanie et sur les peuples voisins, este din 1936 şi poate cea mai preţioasă dintre aceste publicaţii. Ea îi atrage, din partea tocmai a acestor « vecini », la care Petranu făcuse aluzie, replici acerbe, la care dânsul se crede obligat să răspundă cu tot atâta vehemenţă.

Dar nu la aceste articole de circumstanţă se cuvine să ne oprim, atunci când judecăm valoarea de istoric a lui Petranu. Cele în care el dovedeşte, în acelaşi timp cu o cunoaştere deplină a subiectului, un interes pasionat pentru ceea ce studiază, sunt în primul rând cele în legătură cu multiplele aspecte ale artei transilvănene. In 1927: Die Kunstdenkmäler der Siebenbürger Rumänen im Lichte der bisherigen Forschung; în 1932: Die siebenbürgische Kunstgeschichte und die Forschungen Josef Strzygowski; în 1936: Noui cercetări şi aprecieri asupra arhitecturii în lemn din Ardeal, tema care, mai presus de toate, îi stă la inimă; în 1943, ultima sa lucrare, Rumänische Kunst in Siebenbürgen.

La această listă mai putem adăuga multe articole de revistă, în româneşte, în nemţeşte sau în altă limbă, în care profesorul dela Cluj apăra felul său de a înţelege şi de a preda disciplina ce reprezenta la Universitate, ori lua poziţie în vreo chestiune sau alta.

Dispărut în Iulie trecut, la o vârstă care, pentru cei ce muncesc cu capul, ca dânsul, reprezintă maturitatea spiritului, deşi mai degrabă un solitar şi o natură puţin sociabilă, Petranu lasă regrete unanime. Este sigur că în domeniul care i-a fost drag, el nu va putea fi uşor înlocuit. Termin aceste rânduri asigurând pe colegii noştri dela Cluj de sincera parte ce luăm cu toţii la doliul ce încearcă Universitatea lor.

G. OPRESCU

† ARHITECTUL PAUL SMARANDESCU

In ziua de 12 Ianuarie a. c. s'a stins din vieaţă, în vârstă de 64 ani, profesorul *Paul Smarandescu*, fost decan al Facultăţii de Arhitectură şi unul din vechii colaboratori ai Buletinului Com. Mon. Istorice, pentru care a scris foarte instructive dări de seamă asupra unora din lucrările de restaurare executate sub a sa direcţiune şi după planurile sale. Reamintim de următoarele: *Casa Melik* din str. Spătarului, Bucureşti; *Biserica Floreasca* de pe Calea Floreasca din Capitală şi *Biserica din Ueşti*, Vlaşca. O recenzie asupra scrierii profesorului N. Iorga: « Istoria Bucureştilor », dă prilej distinsului urbanist, care a fost Paul Smărăndescu, să scrie pentru Buletinul nostru sugestive note asupra Capitalei în înfăţişarea ei de altădată.

Pe de altă parte în lucrările cele mai originale şi valoroase ale operei sale arhitectonice, Paul Smarandescu se arată un neobosit cercetător şi iubitor al vechilor monumente de artă românească, de ale căror mari şi frumoase tradiţii se simte întotdeauna legat şi inspirat.

P. A.

http://patrimoniu.gov.ro

RECENSII

VICTOR BILCIURESCU, *Bucureşti şi Bucureşteni de ieri şi de azi*, Bucureşti, 1945, 369 p.

Cartea de curând dispărutului venerabil Victor Bilciurescu îmi era cunoscută mai dinainte: în mare parte o ascultasem la Radio. N'aveam răgazul necesar să stau în faţa aparatului, dar glasul domol şi tremurat al bătrânului mă atrăgea. Acum am prilejul să mărturisesc că e o carte care se ceteşte uşor şi cu interes atât pentru amintirile de-a-lungul a « trei pătrare de veac », cât şi pentru vieaţa şi omenia ce le străbate. Sunt oameni cu a căror vieaţă şi operă ne-am trăit copilăria şi sunt figuri pe care ni le închipuim exacte, căci din toate domeniile pe care le impune vieaţa, Bilciurescu a ales figuri de seamă. Unele, pe care le cunoaştem şi noi de un pătrar de veac, ne devin mai simpatice. Un Dissescu, pe care ca elev de liceu, l-am ascultat la o conferinţă ţinută la Fundaţia Carol I pe întunerec şi într'o tăcere extraordinară, că abia vorbea, pe Nicolae Iorga, care mi-a fost maestru, Marghiloman, la a cărui explicare politică n'am putut pătrunde în sală de lumea multă ce era venită cu mai mult de un ceas înainte, Take Ionescu, la a cărui înmormântare am fost spectator pe stradă, Nicolae Titulescu, a cărui figură m'a uimit adesea, Agatha Bârsescu, pentru ale cărei reprezentaţii ne băteam ca studenţi pe biletele gratuite date de Facultate, Nottara şi Ion Petrescu, adesea văzuţi din galeria celor cincizeci de bani dela Naţional, pe Aristide Demetriad, văzut întâia oară în Vlaicu-Vodă, într'o reprezentaţie dată cu ocazia primului Congres al preoţilor din România-Mare şi apoi ca şi pe Ion Brezeanu, adesea aproape în toate piesele de teatru în care au mai jucat şi pe atâţia alţii, de al căror nume e plină cartea.

Pentru trecutul oraşului sunt şi unele identificări de vechi prăvălii, de vechi case boiereşti sau palate, azi dărâmate şi înlocuite de arhitectura nouă pe bună dreptate condamnabilă. Dar mai presus de toate, cartea are un merit de seamă prin destăinuiri de culise din lumea literară a ultimilor şaptezeci de ani. Din aceasta nu păstrez decât amintirea drumului din urmă al poetului Al. Macedonski, dus spre locul de veci într'o zi ploioasă, însoţit de puţini prieteni. Se pare că soarta a făcut ca Bilciurescu să fie cel din urmă care a apucat această cale, după ce ne-a lăsat aceste amintiri înseilate puţin cam amestecat, dar nu fără farmec.

Istoricii arhitecturii Bucureştilor de acum 60—70 de ani, pot căpăta bune informaţii şi din această carte, care a vrut să fie înainte de toate literatură.

A. S.

GEORGE COSTESCU, *Bucureştii vechiului Regat*. Bucureşti, « Universul », 1944, X + 397 [404] p.

Autorul, care este probabil vechiul editor al colecţiei *Cartea Lumii* de pe la 1895 (p. 242), a dorit să dea o poveste literară, o grupare a amintirilor în genul lui Ion Ghica. Aceasta n'a isbutit. Amintirile pe 50 de ani anteriori primului războiu mondial, se amestecă prea mult dela un cap la altul al vremei, sistematizările încercate sunt prea confuze, iar stilul cu tot lexicul arhaic este greoiu. De aceea lectura este destul de grea. A isbutit totuşi să dea câteva pagini documentare, care îşi au interesul lor pentru istoria Bucureştilor. In primul rând se impune identificarea vechilor străzi ale oraşului şi cu motivele care au determinat acele denumiri, unele curiozităţi, altele elemente vii ale oraşului. Observăm că în general municipalitatea a ţinut ca numele personalităţilor proeminente să fie date străzilor pe care au locuit sau imediat în apropiere (ex. Barbu Catargi, Alex. Lahovary etc.), deşi prin aceasta s'au înlocuit mai vechile numiri, care îşi aveau şi ele istoria lor, ca Popa Dârvaş şi altele. In al doilea rând, şi acest lucru este şi mai preţios, este istoria monumentelor arhitecturale pe care le mai are urbea noastră. Informaţiile sunt presărate de-a-lungul întinsului volum şi pot servi istoriei arhitecturii bucureştene. Această informaţie este mult înlesnită prin bogata ilustraţie care rămâne, căci multe vederi au dispărut de mult din circulaţie, ca: vederea squarului statuei lui Mihai Viteazul (p. 41), piaţa Teatrului Naţional (p. 45), palatul Regal (p. 53), vechea preşedinţie a Consiliului de miniştri şi Ministerul de Interne (p. 61), vechiul şi elegantul palat al Universităţii (p. 65), biserica Sărindar (p. 75), hotelul Hugues (p. 79), hanul Zlătari (p. 83), clădirile din faţa Ateneului Român (p. 93), palatul Sturdza, devenit Ministerul de Externe (p. 99), biserica Stavropoleos (p. 133), casa Melic, azi încă în grija Comisiei Monumentelor (p. 141), capătul căii Moşilor (p. 161), piaţa Sf. Anton (p. 165), Hanul cu Tei (p. 201), vechiul Tribunal (p. 207), vechea Fundaţie universitară Carol I (p. 227), vechea Mitropolie cu aleea ei (p. 335), clopotniţa şi chiliile bisericii Mihai-Vodă (p. 339), str. Colţei (p. 369), circul Sidoli (p. 385) şi multe alte vederi, costume, tipuri şi caricaturi ale vremii. O bună parte din acestea le-am cunoscut toţi şi totuşi ni se pare azi că n'au existat nicicând. Amintirea lor e bine să fie fixată în tipar pentru istoricul care va veni după noi, căci în scurtă vreme oraşul se va schimba atât de mult, încât nimeni nu-l va mai recunoaşte. D-l Costescu are dreptate să fie melancolic. Dar din această melancolie a ieşit cartea de faţă, care este folositoare.

A. S.

GHEORGHE CRUTZESCU, *Podul Mogoşoaei. Povestea unei străzi*, Bucureşti (1944), 298 p. + 24 pl. afară din text.

O carte bine informată, scrisă cu talent şi mai ales cu multă iubire sinceră pentru subiectul ales, cum rar se întâlnesc la noi. E vorba de Calea Victoriei şi împreună cu ea, a întregei

http://patrimoniu.gov.ro

Capitale româneşti. Autorul şi-a adunat izvoarele de pretutindeni: cronici, documente, impresii de călătorii, articole de ziar, afişe de spectacole, amintirile bătrânilor şi ale sale proprii, care ele însăşi se întind pe mulţi ani în urmă.

Lucrarea începe cu o scurtă prezentare generală a istoricului oraşului şi atmosfera în care au trăit citadinii săi. Apoi o ia în amănunt pe « cale », calea tuturor plimbăreţilor, cu scop şi mai adesea fără niciunul, dela cap, dela « gârla » care azi e ascunsă vederii ochiului, şi rând pe rând se opreşte, pe o parte şi alta a străzii, depănând firul vremii despre tot ce a fost în casele care mai sunt şi în cele care nu mai sunt azi. E un ghid pe cât de interesant, pe atât de plăcut. Nu putem să nu ne oprim şi noi puţin aici cu trecerea în revistă.

O scurtă prezentare a caselor Brâncoveanului, în care stăteau cuconii marelui voevod decapitat în 1714, pe locul zis azi al Senatului. Au fost dărâmate prin 1912, după ce căzuseră în ruină dela moartea ultimului vlăstar brâncovenesc în 1832 (p. 47—48). Alături era casa dela Măgureanu, fostă metoc Mitropoliei, fostă şcoala grecească, un timp şi colegiul Sf. Sava, şi dărâmată în 1870. Azi pe acolo trece splaiul Independenţei (p. 51—55). Casele lui Ienăchiţă Văcărescu erau alăturea. Au fost vândute în 1818 lui Ştefan Bellu. In curtea lor a fost măcelărit, în 1821 , Bimbaşa Sava cu arnăuţii lui. Câtă vieaţă a fost acolo ! Cucernicul Grigore al Argeşului s'a îngrozit de veselia în care trăia poetul. Pe urmă au ajuns magazinul lui Prager pentru blănărie. Azi în ele e C. E. C.-ul şi cu magazinul Sora (p. 67). In faţa lor erau casele Bălăceanului, duşmanul lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, care le-a dărâmat din furie, punând pe maidanul ruinelor lor capul învinsului dela Zărneşti. Apoi Vodă şi-a făcut han în locul lor, maidanul din faţă servind mai târziu pentru întrunirile politice, între care şi ale lui Fleva. Ruinat şi acesta, lasă locul palatului Poştelor, ridicat între 1894—1900 (p. 67—74). Alături, pe strada Franţuzească, azi Carol, era casa Zincăi Filipescu-Drugănescu, al cărei copil, Costache Filipescu la 11 ani avea să provoace marea incendiere a Bucureştilor în 1847 (p. 75—76). In spatele casei Drugăneascăi este biserica Sf. Dumitru, zidită în 1674, dar renovată de două ori. Urmează biserica Stavropoleos, a călugărului Ioanichie, zidită în 1722.

Revenind la cale şirul continuă cu Casa de Depuneri, exact pe locul fostei m-tiri Sf. Ioan, care avea han în jur. In biserică a slujit odată şi călătorul Patriarh Macarie, iar în han a lucrat Hagi-Ianuş (p. 83). Dărâmarea ei a început în 1875. In faţă era biserica şi hanul Zlătarilor, dărâmate în 1903 (biserica actuală e rezidită pe urmă). Lângă m-rea Sf. Ioan şi exact în faţa Zlătarilor, erau casele Dămăroaei, o cantacuzină căsătorită cu logofătul Damaris. La 1774 Alexandru-Vodă Ipsilanti şi-a avut palatul aci, în casa mătuşii sale Maria, fata lui Damaris şi soţia lui Manolache Ipsilanti. A venit apoi agia în 1831. In 1860 ajung Hôtel de France al lui Tănăsache Eliad. Unde e poliţia Capitalei erau casele banului Dumitrache Racoviţă, apoi Meitani, care le rezideşte pe la 1825 şi aşa rămân până au fost încorporate în oribilul palat al Prefecturii de azi (p. 100). Aci şi-a avut reşedinţa şi generalul Kiselef. Dela 1854 a fost acolo Şcoala Militară, Ministerul de Războiu, Consiliul de Războiu şi Statul-Major al Geniului, până când în 1866 se mută aci Prefectura Poliţiei Capitalei. D-l Crutzescu dă şi lista prefecţilor dela 1866 la 1942 (p. 101—102).

Alături de Prefectură, unde e grădina Colos, erau casele spătarului Pană Filipescu, moştenite de Alex. Filipescu-Drăjneanu şi ruinate apoi. Pe la 1852, în căsuţele care le-au luat locul, şi-au început activitatea fraţii Capşa. Lângă uluci erau dulapurile anticarului Leon Alcalay, vestitul editor de mai apoi. Pe la 1910 au dispărut toate acestea. Alături era curtea domnească a lui Şerban-Vodă Cantacuzino (str. Belvedere, corespunde însă cu actualul început al str. Brezoianu, nu cu Ing. Saligny). Dela Cantacuzini trec, pe la 1820, la vornicul Gheorghe Sachelarie, în 1839 la Miloş Obrenovici, care le dărueşte apoi Impărăţiei ruseşti, care le transformă şi instalează acolo Legaţia, unde se dădeau recepţii, cum a fost acea dela 2 Iunie 1914 (p. 105—107). Douăzeci de ani mai târziu au fost dărâmate şi aceste case; grinzile beciului au trecut la Muzeul Municipal (p. 108). Alături de legaţie era locul marelui ban Vintilă Corbeanu, trecut la vornicul Grigore Băleanu şi cumpărat în 1870 de Herdan, care zideşte pe el actualul Hotel Boulevard, după planurile arhitectului Orăscu.

Trecând pe partea cealaltă a căii, între Lipscani şi Bulevard, au fost hanul Filipescu, din sec. al XVIII-lea, devenit hanul Sf. Gheorghe la 1840; alături hanul Câmpinencei, unde sunt pasajele Vilacros şi Macca, trecut în 1830 la dragomanul Serafim, ale cărui fete se mărită cu Vilacrosse, Macca şi Hory. Actuala construcţie a celor două pasaje e din 1880—1890 (p. 115). Hanul Castrişoaei a fost înlocuit în 1940 de imobilul actual al Băncii Naţionale, cu colonade în faţă. Hanul Grecenilor venea în faţa bisericii Doamnei (azi aşezămintele Nifon) (p. 116—120). Casa Grecianu descrisă pe larg (p. 120—121) şi biserica alăturată, una din cele mai frumoase, zidită la 1683 de doamna Maria a lui Şerban-Vodă Cantacuzino.

Curioase dar nu nepractice planurile subteranului lui Marsillac în faţa Universităţii, grădina dela Sărindar, dar şi neînţelegerea lui pentru bulevardele deschise spre Cotroceni (p. 128—130). Se reamintesc casele ridicate la 1838, azi clubul liberal, curtea marelui vornic Radu Slătineanu, unde e Capşa şi unde a început teatrul nostru (epoca Krainig şi Momolo), apoi Raşca (Hrtschka). Cu acest prilej urmează o grăitoare împrospătare a vieţii bucureştene de altădată (p. 130—144).

La pasajul Comoedia erau casele lui Costache Ghica-Brigadierul. Aci a stat ca Domn şi Vodă Caragea (p. 144—145). Tot acolo i-a urmat şi Vodă Şuţu (p. 151), apoi pandurii lui Tudor, arnăuţii şi turcii, cari au făcut grajduri din încăperile de jos. In 1822 Grigore Ghica este silit să le « meremetisească » (au fost şi fresce de Giacometti, p. 155). Dela 1860 casele au trecut la familia Lahovary (p. 158). Clădirea teatrului şi casele din jur sunt mai noui. Alături, în 1839 cumpără casele Friederich Bossel (p. 161), dărâmate în 1913. Alături casele Resch, azi hotel *English*, şi *Continental*, fost Riegler, fost Hugues.

Pe partea cealaltă a străzii era biserica Sărindar, zidită de Matei Basarab în locul alteia mai vechi, dărâmată în 1896 spre a-i lua locul mai târziu Cercul Militar (p. 182). Dincolo de Sărindar trebue să fi fost sala pitarului Andronache, unde a fost teatrul elevilor dela Sf. Sava în 1828. Alături hotelul Oteteleşeanu, pe la 1860, devenit apoi Frascatti. Casa deveni *Terasa* dărâmată în 1931, spre a-i lua locul palatul telefoanelor. Teatrul Naţional e pe locul unui han, fost al episcopiei Buzăului şi dat de Filaret Mitropoliei (p. 195), dar pe la 1830 în locul lui era numai o băltoacă. Teatrul început în 1846, e sfârşit în 1853, după planurile arhitectului vienez Heft.

Dela Teatrul Naţional la Palatul regal sunt iarăşi de reţinut vechile case. Pe str. Vămii, azi Wilson, era localul vămii, unde au venit apoi jandarmii şi pe urmă Şcoala Superioară de Războiu. Str. Regală între str. Academiei şi bulevard s'a deschis pe locul lui Cornescu, în colţ ridicându-se *hotelul Union* la 1867 (azi renovat) (p. 207). Unde e băcănia Dragomir era casa Peretz, apoi hotelul Englitera, casa Anton Vanic şi clubul Conservator. Alături erau casa Costescu, casa Musu, casa Assan, devenită hotel *Metropole* la 1880, casa Cretzeanu în care s'au succedat băcănia Colţescu şi Cio-

http://patrimoniu.gov.ro

banu. Unde e Fundaţia Carol erau casele caimacamului Iancu Manu; în spatele lor era casa lui Păucescu şi a logof. Nae Băţcoveanu, unde e azi consulatul ungar, iar mai departe casa Lenş, moştenită de Emil Costinescu, azi blocul Wilson (p. 214). Dincolo de Fundaţie erau casele lui Barbu Slătineanu şi Boerescu, zidite la 1839, dărâmate şi înlocuite cu palatul Automobil-Clubului, azi şi el distrus. Unde e Ateneul Român era livada Văcărească̆i, căsătorită cu Mihai Cantacuzino, care zidi acolo biserică făcută apoi metoh episcopiei de Râmnic (de ce de Buzău, p. 218?). In 1848 erau ruinate toate construcţiile. In 1870 se face grădină publică, în care mai târziu se proiectă un circ, care rămase neterminat; pe temeliile lui ridică apoi Esarcu Ateneul de azi, terminat în 1888 (p. 223). Grădina a fost distrusă acum câţiva ani.

Pe partea cealaltă erau casele lui Iancu Ghica, colţ cu Câmpineanu. Aici s'au perindat mai multe birturi şi cafenele, ca Fialkovsky, Eliseul. Azi e acolo blocul Adriatica. Se spun mai multe despre pasajul Român, rămas neschimbat. Intre pasaj şi palat s'a făcut o schimbare totală în 1938. Pe lângă biserica Kretzulescu, sfinţită în 1722, s'au clădit tot atunci case mari şi chilii, care au format apoi hanul Kretzulescu, după 1933 înlocuit cu palatul de azi cu colonade. Alături era casa lui Voicu Fiştu Seimeanul, care o lasă mănăstirii vecine. Aceasta, la 1757 le transmise lui Nicola Grămăticu în schimbul unor moşii; dela moştenitorii lui trec la stolnicul Iordache Colfescu; la 14 August 1812 ea e cumpărată de Dinicu Golescu, care zideşte alta nouă în 1815 « pentru viitor » (p. 236). Aici lucrează Societatea literară de pe la 1826. In 1832 e vândută Statului pentru Sfatul administrativ, transformată în 1838 în palat domnesc (p. 239). Sub Gheorghe Bibescu şi Barbu Ştirbey nu e folosit. Revine în el Cuza-Vodă, până la drama din 10/11 Februarie, spre a-i urma Carol I. Aripa din fund o ridică Mottereau în 1888. Azi n'a mai rămas nimic din tot ce a fost (p. 255).

Dincolo de palat, care era la marginea Bucureştilor, se întindea fieful Neculeştilor, cu mai multe case, cu casa colonelului Vlădoianu, între str. Umbrei şi biserica Albă (p. 260), unde începea str. Herăstrăului, azi Al. Lahovary; biserica Albă din sec. al XVIII-lea, zisă şi biserica mahalalei Popa Dârvaş sau Biserica Vişicăi, în forma actuală din 1827, cu catapeteasmă foarte frumoasă (p. 262). Mai departe erau casele Deşliu, Grigore Lăcusteanu şi Toma Stelian. Azi nu mai sunt.

Pe partea cealaltă, lângă corpul de gardă al palatului, erau casele banului Grigore Cantacuzino, dărâmate la 1878 spre a se creia str. Imperială. Alături, pe loc viran s'au zidit hotelul Imperial şi casa Wappner, despărţită de str. Ştirbey-Vodă, mai jos de care era casa Filipescu, apoi a Domeniilor Coroanei, dar mai înainte fiind acolo Ministerul de Interne, cel de Externe şi Monitorul Oficial, între 1867—1870 (p. 269). Peste drum era hotelul Manu şi alături hotel Orient, în locul căruia s'a ridicat hotelul Splendid. Mai departe, unde e blocul Soc. Mica, era casa Enciulescu, unde făcea teatru Iorgu Caragiale în Grădina Basarabiei (p. 268), apoi casa generalului Fotino, a Istiotinei, a lui Jean Caretaşul, unde începea str. Fântânii (după Cişmeaua Roşie din sec. al XVIII-lea), azi G-l Berthelot, cunoscută prin teatrul construit acolo la 1817 de Domniţa Ralu Caragea (p. 270). In colţul celălalt al străzii, în locul viran de azi (p. 273), era cofetăria Dobriceanu, adăugăm noi şi apoi vin casele Ştefănescu Savigny, unde a fost pensionul lui M-me Vaillant, acum blocul Asigurarea Românească, dincolo de care erau casele Perticari, str. Banului (beizadea Costache Ghica) şi palatul Stirbey din sec. al XVIII-lea, cu interesant trecut.

De acum încolo d-l Crutzescu scurtează povestea şi dă pe scurt înfăţişarea Podului Mogoşoaei dela calea Griviţei, fostă str. Târgoviştei, spre capul Podului.

Casa lui Pandele Eliade s'a dărâmat pentru lărgirea străzii. Casa lui Romanit e Ministerul de Finanţe, casa Neculescu e azi Monteoru (desigur vechiul românesc Muntior), fosta casă Cantacuzino, apoi a cneazului Moruzi şi Muzeul Municipal a fost dărâmată, casa Belu e vechea bibliotecă a Academiei Române, casa Slătineanu, apoi Cesianu, e Academia însăşi. Fosta casă Lenş, apoi Gună Vernescu, e Ministerul Economiei Naţionale; un bloc a luat locul fostei case Racoviţă. Aici se uită casele Brâncoveanu, unde a fost un laborator de Facultate şi sunt azi temeliile aceluia ce trebuia să fie Institutul italian de cultură. Dincolo de casa Racoviţă e palatul Gogu Cantacuzino din 1900, apoi ruinele fostei case Weissa, casa lui Costică Cesianu, fostă Filipescu, casa Cerchez din 1900, Dumitru Polizu-Micşuneşti şi altele, până la Palatul Funcţionarilor Publici.

Pe partea cealaltă se înşiră iarăşi casele mici şi mari. La casa lui Iosefache Niculescu (p. 283), acum dărâmată în parte de bombardament, nu se spune că acolo a scris V. Pârvan *Getica*, aşa cum arată placa şi acum. De asemeni imobilul Moteanu nu e nou, ci numai renovat după retragerea dela stradă (p. 284). Urmează casa Barbu Catargiu din sec. al XVIII-lea, biserica Sf. Nicolae Tabacu din mahalaua Popa Cosma, locul fostelor case Aristide Pascal şi Burchi, Grădişteanu, Costică Manu, Prinţesa Trubetzkoi (d-na Nica Capitanovici), Dissescu, biserica Sf. Vasile şi mai departe casa Ollănescu, fostă Grigore Alexandrescu.

24 de vederi vechi şi noi întregesc înţelegerea acestei interesante cărţi. Cât de mult ar câştiga cunoaşterea acestui plăcut oraş, dacă s'ar bucura de mai multe cărţi de genul acesta! Ar fi de dorit ca şi instituţiile să-şi facă un istoric al peregrinărilor lor până au ajuns în stadiul actual, aşa cum a făcut d-l Daşchevici pentru reşedinţa Poliţiei Capitalei. Din fericire mai sunt încă azi case care pot prezenta un trecut secular, interesant şi pitoresc. D-l Crutzescu, care n'a obosit pe cetitor ci l-a desfătat, să nu lase în sertare notele adunate (p. 287). Ca şi acum, să reînvie atâtea figuri dispărute şi atâta vieaţă uitată, care dispare acum odată cu vechiul Bucureşti.

A. S.

Documente bucureştene privitoare la proprietăţile mănăstirii Colţea, publicate de I. IONAŞCU, Bucureşti, Fundaţia Regele Carol I, 1941, X, + 444 (— 447) p., + XI pl. afară din text.

Literatura istorică asupra trecutului Capitalei noastre este destul de bogată, numărând chiar şi două istorii speciale. Pentru unele studii s'au despuiat destul de serios chiar şi arhivele, în timp ce altele au recurs la izvoare narative, călători, planuri şi amintiri. Din fiecare se poate culege ceva bun. O culegere de izvoare privind anume Bucureştii, n'am avut până acum. D-l Ionaşcu a înţeles să facă aceasta şi pleacă astfel dela bază, publicând o impunătoare colecţie de 268 documente din anii 1577—1897, din care 2 sunt din sec. al XVI-lea, 45 din sec. al XVII-lea, 126 din sec. XVIII-lea şi 95 din sec. al XIX-lea. E drept că ele se referă numai la proprietăţile m-rii Colţea şi fundaţia spitalicească din 1700 a spătarului Mihai Cantacuzino, dar acest fragment e foarte important pentru tot oraşul. Astfel apar aici vechi judeţi ai oraşului, ca Stan la 1577, Vâlcan la 1590, Gherghina la 1664 şi Dragotă la 1669, 1670 şi 1671; nume de orăşeni, negustori, boieri, preoţi, egumeni şi dregători. Judeţii sunt întotdeauna întovărăşiţi de cei 12 pârgari. Multe din numele acestea vor fi eponimii mahalalelor, bisericilor şi uliţelor bucureştene de mai târziu.

http://patrimoniu.gov.ro

Ceea ce ne interesează mai mult aici sunt documentele privind aşezămintele, locurile, uliţele şi casele care pot servi arheologiei bucureştene. Dacă cel mai vechiu act nu vorbeşte decât de « un loc de casă » al Radei, fata fostului mare portar Ştefan (p. 3—4), altele vor aduce preciziuni mai mari. Casa lui Oprea Dorobanţul din oraş, răscumpărată dela fraţi, este iarăşi neprecizată; Rada, martora nu poate fi însă aceeaşi cu vânzătoarea de mai sus, căci nu şi-ar fi lăsat nescrisă marea ei calitate de fata portarului (p. 5—7). Pentru sec. al XVI-lea apar în Bucureşti ca martori paharnicul Ionaş, postelnicii Ghiurmedi, Tudor şi Baciul, pârcălabul Coman, portarul Badea, armaşii Stoica şi Stan Brăileanul, vătaful de puşcaşi Tudoran dela Văcăreşti, vătaful Caraghioz şi popii Stan, Bratul şi Voico, cum şi doi grămătici: Dumitru şi Gherghe.

Actul Nr. 3 nu se referă la Bucureşti; e de reţinut totuşi gloaba de 50 galbeni pentru Vodă asupra celui ce « va mai scorni pâra » (p. 7—8). Cu Nr. 4 (6 Martie 1664) se intră însă în precizări. Astfel se constată că bis. Sf. Gheorghe vechiu e ctitoria Mitrii vornicul (1577—1595), că acolo era o uliţă a bisericii şi alta domnească, cea dintâiu fiind podită, dar la vremea actului astupată de a trebuit să fie aleasă (p. 8—9). Din actul maicei Ana, fosta jupâneasă Anca a portarului Iane, reiese un loc de casă « ce au fost şi Scaone de carne în mahalaoa Sveatăi Savei » (p. 11) şi altul alăturea, care plecau din « uliţa care vine de în Târgul de jos » şi treceau « în uliţa cea mare ce vine despre târgu » la « locul lui Sveatăi Gheorghi » (p. 12). Intre martori şi Popa Stoica dela Sf. Nicolae-Şelari. Deci două atestări importante, care mână vechimea acestor biserici până, poate, în sec. al XVI-lea. Documentul următor, întărirea judeţului pentru aceeaşi vânzare, adaugă precizări: scaunele de carne sunt « celea vechi, în Ţigănie », iar hotarul este « dăn potriva pimneţii a Deftii cupeţ » şi « dăspre pimniţa Deadului Călinescului » (p. 14—15). Un an mai târziu pivniţa Deadului, acum Bucureşteanul, pe care era şi casă făcută de Ghinea, le vinde ginere-său cu 29 tal. şi jum. (p. 17). Actul grecesc din 1669 arată « casa cea nouă » şi « casa cea veche » alăturată (p. 19—20). Reţinem din lămuriri că m-rea Banu din Buzău era în fiinţă la 1590 (p. 20). In acelaşi an se precizează că pivniţa şi casa Deadului Călinescul erau « în mahalaoa dela biserica Colţii clucerul », deci şi biserica mai veche dela Colţea (p. 21—22). La note o mărturie din 1708 pentru o casă în mahalaoa « bisericii Doamnii lui Şărban-Vodă » (p. 23). La Nr. 11 se adaugă şi locul lui Nan logof. în « Scaunele de carne, iar acum în Ţigănie, pe lângă locul Ancăi portăreasii » (p. 23—24). La 1670 marele clucer Colţea închină ctitoria Colţea a fratelui său Udrea slugerul Doicescul la Mitropolia din Bucureşti, cu toată împrejmuirea ei, printr'o atestare a patriarhului Dositei al Ierusalimului, din care mai rezultă că era lângă un drum şi un pod aproape, probabil peste Bucureştioara (p. 25—28). Voica şi Tudora, fetele lui Tudor şi nepoatele lui Toader vând iarăşi un loc de casă între uliţa jup. Prodan, abagiul şi uliţa jup. Tudor lumânărarul, iar fundul în gardul serdarului Alexandru (p. 29—30). Judeţul Dragotă întăreşte vânzarea cinci zile mai târziu; observ aici că Doamna avea o biserică a ei, căci între martori se află « popa Stoica clisiarul; popa Şărban ot beseareca Doamnii den Curte » (p. 32). Dacă e vorba de actuala Biserica Doamnei, înseamnă că a fost făcută în locul alteia mai vechi. Antonie-Vodă avea de altfel locuri în jurul Colţei, la bis. Ienei (cf. p. 18). Locul vândut la 1671 de fostul mare serdar Alexandru, pleca din locul Popescului până în al căpit. Alexandru în lung şi din locul căpit. Lefter până în uliţă în lat (p. 33). Intărirea pe care o adaugă la împărţeală când « au aruncat sorţi », arată că e vorba de locul « dumnealui Radul vel Vornic Popescul », iar uliţa e cea « despre jupânul Prodan abagiul » (p. 33—35). Fata lui Radu Popescu, Dumitrana şi soţul ei Nedelco, vor vinde, la 1696, un loc de casă şi o pivniţă, cuprins între Radeş Săpunarul şi Lamba cojocarul (p. 35—36). Intre aceleaşi limite este şi locul de casă al jupânesei Stanca, pe care îl vinde la 1672 lui Vasile abagiul (p. 38). La 1675 Leca vinde şi el locul său « din talpa casăi Ghinii până în gardul jup. Vasălie abagiul; în lung din uliţă până în bolovanii Duchii cupeţ » (p. 39). După un an se strică actul pentru acest loc din « mahalao Colţii clucer » (p. 40). La 1676 apare un loc de casă « în mahalaoa Şălarilor la biserica lui S-ti Nicolaie » cu vecinii Radul log. Ţigănescul, Gheorghie Odabaşa, « uliţa cu mănăstirea Sărindarului » şi Paraschiva dărăbanţul (p. 41). In nota dela acest act observ un om straşnic, Neagoe Săcuianu, vrâstnic la 1612, căsăt. cu Zamfira, are o fată Bălaşa, botezată de Const. Şerban-Vodă (cf. p. 41—42). Locul de casă « dela Tochiualu (?) », lângă o « ulicioară », apare în acelaşi an (p. 42—43). Să fie dela Topile? La 1678 Constantin logofătul vinde lui Apostol neguţătorul un loc limitat în mahalaoa Şelari, la fel cu cel din 1676 (nr. 23, p. 44—45; cf. şi nr. 21, p. 41). In amândouă se scrie « precum scrie foiţa carii au hotărît Colţea clucer şi cu alţi boiari ». E probabil că clucerul Colţea şi-a împărţit şi vândut moşia. Să fie oare *întâia parcelare din Bucureşti*? In actul din 20 Iunie 1691, se vinde un loc de casă din mahalaua Zlătari, vecin cu al agăi Gheorghe şi spre « biserica Doamnei Ilincăi, ce să cheamă Sfeti Nicolae » (p. 46). Alt loc între al jup. Manul, Nedelco Moga şi jup. Tudor lumânărarul « până în Uliţa cea mare » se vinde în 1679 (p. 49—50). Pentru acest loc fac mărturie şi actele următoare (p. 51—54), unde apare şi « biserica de jurământ », care era Sf. Dumitru, din dosul palatului poştelor (cf. p. 55). Insuşi Şerban-Vodă cumpără un loc de casă dela jupâneasa Smaranda în 1680, la « uliţa cea mare carea mearge spre casele Colţii cluceriul şi easte prentre Drăgan iuz şi pentre Petco abagiul » (p. 55). In acelaşi an domnul îl schimbă cu m-rea Sf. Sava pentru moşia Grozăveştii-de-Sus (p. 57). In 1693 apare alt loc de casă în « mahalaoa dela bisearica Colţii . . . den locul lui Avram bacanul pân' în locul lui Petco abagiul . . . mearge den uliţa cea mare pân' în locul Ducăi starostea », care a fost al lui Ghinea cojocarul şi mai nainte al lui Deadul Bucureşteanul (p. 60—62). In 1694 apare o prăvălie pe locul m-rii Plumbuita (p. 64—65). Alt loc de casă « în mahalaoa dela biserica Colţii, dela Iane Pacea » apare în 1695 (p. 65—66). Tot atunci altul « lângă S-ti Nicolae » Şelari (p. 66—67); tot acolo şi al lui Mecul (p. 67—68). De remarcat şi actul din 1674 al agăi Stoichiţa, acum Serghie monahul, care-şi vinde casele cu locul cumpărat dela Rada, soţia lui Prodan, episc. Grigore dela Buzău şi episcopului Daniil dela Strehaia (p. 68). Locul şi casele lui Tudor lumânărarul trec în 1696 şi 1697 la Andrei Cupeţul (p. 68—70). In 1698 un loc de « lângă biserica Sf. Nicolae » Şelari, vecin cu « locul Portariului şi pe lângă locul bisearicii » şi cu al lui Bratul şalariul, Ion croitorul şi Costandin logof., se vinde jupânului Apostol zaraful (p. 71—72). Trei zapise pentru Sterie lumânărarul arată că acesta cumpărase mai multe case (p. 72—74), ale căror zapise vechi se rătăciseră. Cartea lui Constantin Brâncoveanu din 1699, de întărire lui Statie, dă mai multe lămuriri: o casă cu pivniţă cumpărată dela Iane Padşa (Pacea); alta cu îngrădiş de bolovani, puţ şi pod în hotar (şi pivniţa boiarinului Pătru vel şătrar), cum şi procedura de transmitere a proprietăţii (p. 75—78).

Iată o serie de mărturii anterioare anului 1700, după care dată se înmulţesc ştirile privitoare la Bucureşti. Acestea împletite cu cele pe care d-l Ionaşcu le dă în bogatele sale note, luminează tot mai mult trecutul bucureştean. Astfel apare *hanul lui Zamfir*, mai târziu Simion, trecut apoi la Sărindar

http://patrimoniu.gov.ro

(p. 81); locul de casă al lui Gheorghe hagiul Halepliul din ulița cea mare (p. 82—83); tot acolo al lui Apostol neguțătorul (p. 84) la 1700; al lui Alexandri giuvaergiul la biserica Colții (p. 85) în 1701; al jup. Apostol în 1703, la care face mărturie și popa Oprea dela biserica din Prund (p. 86); cel cumpărat de Alexandri vornicul dela Mihul cavaful în mahalaua Colții, între al lui Alexandri vornicul și Maxim neguțătorul la 1706 (p. 87—88). Iana, soția lui Mihul, ar putea fi fundatoarea bisericii Enei (p. 88). Mihul a ridicat și biserica Bradu-Boteanu și a fost conducătorul lucrărilor nouei biserici dela Colțea (p. 89). Se amintește și « baia cea veche a Mitropoliei » (p. 90). Egumenul dela Sf. Sava schimbă un loc, cu case și pivniță, primit dela Șerban-Vodă, pentru altul asemenea al lui Alexandri vornicul Doamnei (p. 90—91). Schimbul se face la porunca Domnului în 1708. Foarte prețioasă mărturia lui Mihai Racoviță al Moldovei despre *spitalele* și *școalele* întemeiate de Mihai Cantacuzino « într'aceste doao rumânești vecine țări » (p. 92—93) în 1708. Chiriță vinde o prăvălie (p. 94—95), transcriere corectă: acéstŭ zapis, nu această(!) zapis). Lambra (Lambru) Manu vinde în 1709 un loc Ghinei pârcălabul, vecin cu jup. Apostol, Toma vel spat. Cantacuzino și jup. Cârtea Zrănu pe podul uliții (p. 95—96). Locul lui Chiriță băcanul, unde a fost prăvălia lui Filip, trece la Necula băcanul în 1709 (p. 97—99). Alexandra lui Gheorghe hagiul Halepliul vinde casele ce are dela primul soț Avram, ginerelui ei Șărban Lămotescu (p. 99—100) în mahalaua Colții. In 1715 Mihai Cantacuzino spatar, cumpără casele « ce sânt lipite de zidul sfintei mănăstiri Tresfetitele, ce să numeaște Colțea », dela vorn. Alexandri (p. 102—103). Tot acolo cumpără alt loc și Toma, ginerele spătarului, dela Șărban (p. 104). Nedelco vinde altă prăvălie jup. Nastasie vataf de băcani la 1718 (p. 105). Stamata lui Cârstea cojocarul vinde case neisprăvite în mahalaua Săpunarilor și lângă ulița despre Scaune lui Dragomir ceașul spătăresc (p. 106). Biserica Scaune apare la 1703 (p. 107). Mănăstirea Colței cumpără și alte locuri (p. 108—109). O altă prăvălie apare lângă hanul lui Șărban Vodă (p. 110—111); apoi o pivniță (p. 111—112). Iordache Botezat lasă casele Mitropoliei spre a fi îngropat acolo; are multe datorii la cârciumărese (pp. 113—115). Un alt loc lângă Colțea vinde Șerban Greceanu la 1727 (p. 115—116). Casele Stamatei din mah. Săpunari trec acum la jup. Costandin în 1729 (p. 116—117). Costandin Crețul schimbă moșia Uscați cu niște case dărăpănate în București ale Mitropoliei (p. 119). O altă prăvălie la hanul lui Șerban-Vodă trece la m-rea Sinaia (p. 122—123). Mai multe locuri bucureștene întâlnite în 1626 (p. 124). Focul din București la 1739 e indicat în același an (p. 127—128). Mahalale, locuri, case, ulițe apar și se repetă tot mai mult. Dar și lucruri nouă: epitropia dela Colțea vrea să-și facă han în 1746 (p. 134—135), care în anul următor era în lucru și încă de piatră (p. 136—137). Dionisie vlădica de Pafos își face o căscioară (p. 137—138 și 143—151). Pentru terminologia tipografică la 1748 (v. p. 138—142). De aici înainte se înmulțesc scutirile și daniile pentru Colțea, dela mici și dela mari și se adaugă cumpărările în împrejurimi.

La 1761 apare « ulița cea noao » (p. 166), spitalurile ceale vechi, hanul Colței, hanul Dracii la 1763 (p. 167), spițeria (p. 184), prăvălie în Târgul Cucului (p. 187), « zidul plimbării mănăstirii » (p. 193). Zapisele pivniței mănăstirii Colțea și condica m-rii au fost pierdute: mitropolitul Grigorie dă carte de blestem pentru aflare la 1777 (p. 209). Și un proces edilitar în 1787: medelnicerul Mihalache să-și astupe « plimbarea» și o fereastră care supăra pe vecinul Dumitrache Miuleț postelnic (p. 231). In 1788 apare și un Alban legătorul (p. 235). *Sărăria* apare iar la 1792 (p. 258). La 1799 apare podul în fața hanului lui Șerban-Vodă (p. 268—269).

De aici înainte afacerile mănăstirii se împletesc tot mai mult cu ale negustorilor și orășenilor. Știrile sunt tot mai abundente, casele și proprietățile boierești distingându-se tot mai precis. Evident că pe lângă toate acestea se adaugă și alte informații, de natură variată, ca în orice colecție importantă de documente.

Nu credem că e fericită transcrierea *snă* pentru *sinŭ*, căci ajunge și la non-sensuri. De asemeni, de ce odată Paful (p. 136) și apoi Pafos (p. 143)? Nu folosește la nimic îndreptarea erorilor unor predecesori nemărturisiți (de ex. cu privire la locul unde era carvasanaua turcească sau vama mare, p. VIII, sau despre acel Nedelcu, cum s'a scris de curând (p. 10), când alții, ca Iorga (p. 4, 80), Const. G. Manu, I. Filitti (p. 47), părintele Negulescu, G. D. Florescu (p. 48), Const. Erbiceanu (p. 139) etc., nu sunt cruțați cu niciun prilej. Ori sunt nume sacre?

Toate actele, afară de vreo câteva dela Arhivele Statului și unul fără indicație (Nr. 69), provin din arhiva Eforiei Spitalelor Civile. Prin aceasta, întru cât colecția nu este publică ediția câștigă și mai mult în valoare. Căci, precum s'au pierdut altădată documente, măcar că au fost duse la Brașov » pentru întâmplarea vremilor » (la 1773, p. 181), se pot pierde și azi. Editându-le, d-l Ionașcu a salvat o bună parte din material. Ii dorim să continue chiar și numai cu ediția neadăugită de numeroasele și lungile note genealogice, care-și pot găsi locul separat.

A. S.

G. OPRESCU, *Manual de istoria artei*, vol. I—III, București, 1943—1945.

D-l G. Oprescu, profesorul de istoria artei la Facultatea de Litere din București, a dat la iveală una din cele mai utile lucrări apărute în ultimul timp. Fără îndoială scrierea unui manual, care presupune lectură bogată, spirit critic în lectură, alegere fericită și sinteză obiectivă, nu este cel mai ușor lucru de făcut. Din această cauză se vede lipsa aproape totală în literatura noastră, a unor astfel de îndrumătoare în cultură, căci manualele de școală cu care suntem obișnuiți, nu răspund acestei chemări. D-l profesor Oprescu a știut să răspundă acestui postulat și a isbutit să ne dea un manual desvoltat, scris limpede și ilustrat cu îngrijire, care nu se adresează numai studentului universitar, ci și oricărui om de cultură.

Primul volum tratează despre arta medievală, dela schimbarea artei clasice în artă creștină, cu o sumară prezentare a artei barbare și pe larg arta bizantină și mai ales romanică. Arhitectura și artele minore, care fac legătura cu arheologia, își au și ele rezervate suficiente pagini. Cum era și firesc, aproape jumătate din volum e atribuit Renașterii în Italia și în afară de Italia.

Vol. II ocupă barocul și secolul al XVIII-lea. Pentru sec. al XVII-lea sunt rezervate câteva pagini (242—248) și țărilor române, dar Transilvania, care putea fi bine reprezentată, lipsește. D-l Oprescu mânuește cu ușurință portretul, cum e acela plin de umanitate al lui Rembrandt (p. 181—195). Descrierea operelor este vie, colorată, fără a face apel la o terminologie babilonică, din nefericire atât de răspândită în scrisul nostru. Aceeași formă și la prezentarea operelor arhitectonice mai modeste, ca Hôtel de Soubise (p. 258—259).

Vol. III, privitor la secolul al XIX-lea, cu lupta intre clasicism și romantism în toată Europa, aduce istoria artei aproape de timpul nostru. Tot ce e bine precizat în istorie, nume și opere, figurează aici, cu toată greutatea pe care o întâmpină eclectismul pentru această vreme. Aici s'au strecurat unele greșeli de tipar: tranzație pentru transiție (p. 73). Arcola pentru Arcole (p. 104).

http://patrimoniu.gov.ro

Fiecare volum are o bibliografie critică, foarte folositoare pentru cel care ar dori să cunoască mai în amănunt oameni, opere, curente. Am fi dorit o listă a figurilor şi o tablă de materii mai desvoltată, care să suplinească lipsa unui indice general, care în astfel de lucrări ar fi luat în adevăr proporţii prea mari. Execuţia tiparului în general bună pentru text, lasă de dorit în ceea ce priveşte acurateţa reproducerilor.

Cât era de aşteptată o astfel de lucrare se vede din succesul obţinut. Vol. I a şi ajuns la a treia ediţie. Avem impresia cetind prefaţa celui de al III-lea volum, că este ultimul. Aşteptăm totuşi şi pe al patrulea cu contemporanii.

A. S.

Prof. GEORGE POTRA, *Hanurile bucureştene*, Bucureşti « Tiparul Românesc », 1943, 96 p. + 34 pl. afară din text. (Camera de Comerţ şi Industrie din Bucureşti). (Extras din « Buletinul Camerei de Comerţ şi Industrie » din Bucureşti, anul LII, 1943, nr. 69).

D-l Potra, un cunoscut cercetător al Bucureştilor de altădată, dă o bogată enumerare a hanurilor bucureştene. Din scurta introducere se vede că erau de trei categorii: cele mari făcute de Domni, mari, frumoase, cu biserici în mijloc, ocupau rangul I-iu, cele de al doilea rang erau ale boierilor şi marilor negustori şi în sfârşit cele de al treilea rang, mici şi sărăcăcioase la care trăgeau în special ţăranii. Enumerarea lor se face în ordine alfabetică.

Amintim hanul Bosel, Cazoti, Colţei, Constantin-Vodă, ridicat între 1690—1700 şi căruia i-a luat loc palatul Poştei (p. 16), hanul Filaret-Mogoşoaia, unde e Teatrul Naţional hanul Filipescu, în faţa Prefecturii Poliţiei Capitalei de azi, hanul Sf. Gheorghe-Nou, hanul Grecilor, în faţa Băncii Naţionale de azi (p. 25—26), hanul Kreţulescu, la biserica cu acelaşi nume, hanul Manuc, actualul hotel Dacia; aici şi o biografie a lui Manuc-Bei (p. 29—32) cu larg istoric al hanului, zidit la 1808 (p. 32—42), hanul Papazoglu din sec. al XVIII-lea (p. 45—47), hanul Roşu, hanul Stavropoleos peste drum de hanul Grecilor, hanul Şerban-Vodă din 1683—1686, unde e Banca Naţională şi vecinătăţile ei (p. 53—57), hanul cu Tei (p. 57—61), hanul lui Zamfir (p. 62—64) şi Zlătari. Sunt încă multe alte hanuri al căror nume nu l-am dat aici. La fiecare din ele, în limita informaţiei avute, se face o localizare faţă de situaţia actuală şi un istoric mai scurt sau mai întins.

La sfârşit se adaugă 24 documente (1672—1858) din colecţiile Academiei Române, Arhivele Statului din Bucureşti şi Carnic Dermengian (p. 69—96). Ilustraţia, foarte bogată, priveşte o bună parte din hanurile studiate. Se dau şi câteva portrete de vechi negustori bucureşteni.

Contribuţia istorică pe care o aduce d-l Potra, este bine venită. Ar mai fi de urmărit şi din punct de vedere arhitectonic, spre a se şti felul de construcţie în trecutul Bucureştilor. Aici arhitecţii noştri au a-şi spune cuvântul. Sunt însă sigur că ilustraţia dată de d-l Potra le poate aduce servicii mari pentru restaurări de monumente bucureştene.

A. S.

http://patrimoniu.gov.ro

INDICE[1])

(Cifrele grase arată pagina unde se află figura)

Acoperiş: la casa dela Leordeni (Ilfov) 65.
Acvinii-Dioscuri 22.
Adormirea Maicii Domnului (Precestei) 8.
Africa 37.
agată, piatră seminobilă 20, 24.
Agria 44, 45.
Agura I. 40, 42, 43.
Alba-Iulia 51.
Albert, regele Poloniei 34, 37.
Alexandru cel Mare 23, 24; — vameş 38, 39; — Voevod 57.
Ali bei 49.
amfore preistorice 54.
Ana 28.
Ἄνακε, Ἄνακες, Ἄνακοι, ἄνακτες 21, 22, 24.
Andrei 40.
Andrei II, regele Ungariei 39.
Andrieşescu I., prof. 80.
Andronescu Nicolae 27.
Anghelache logofăt 27.
Anglia 30.
Aninoasa 43.
Aninoşani 49, 52.
A[ntonescu] P[etre, arhitect], despre † arhit. Paul Smarandescu 81.
Arbănaşi (Bulgaria) 9.
Ardeal 38, 41, 47, 49, 50.
Argeş, oraş 30—37, 39, 42; — râu 43, 46.
Arghiş 43.
arhitecţi: Antonescu P. 81; — Balş G. 11, 18—19; — Balş Şt. 64—76; — Heft 83; — Mottereau 84; — Smarandescu P. 81; — Teodoru H. 11—19, 77—78, 78—79.
Arion Dinu 40.
Aron Vodă 40—42, 46.
Arpaş, bis. 9.
arta medievală 86.
Asia 37.

[1]) Intocmit de I. B a r n e a, în afară de art. *Cetatea Dâmboviţa* (p. 25—53) al cărui indice a fost întocmit de autor însuşi.

Atena 21.
Atos, muntele 8.
Aufhauser I. 8.
Austriaci 52
Azarie 40, 43, 46.

Baba Novac 55.
Babek Francisc 34.
Bădoi Constantin 27.
Baiazit I Fulgerul 33, 34.
Bălcaciu 43.
Bălcescu Nicolae 29, 48—50.
baldachin de lemn sculptat: la bis. Leordeni (Ilfov) 59.
Baldassar Walther 46—50, 52.
Baldeş, Gh. I. 27.
Băleanu: Ancuţa 58; — Badea Postelnicul 57; — familia 55, 56, 57, 58, 73; — Gheorghe Clucerul 57, 58; — Ivaşco Vornicul 57; — Pătru Paharnicul 57, 58; — Udrea vel Armaş 55.
Balş G., ing. 11, 18—19.
Balş Şt., arhit., despre casa din Leordeni (Ilfov) 64—76.
Băncilă 52.
Bâra 40.
Bărbierul Pimen, stareţ 48.
Bărbulescu Ilie 39.
Bărbuleţ 27.
Barnea I. 9.
barocul 86.
Bârsei, Ţara 39.
Bârseni 40.
Basarab: III cel Bătrân, Laiotă 40—46, 53; — IV cel Tânăr, Ţepeluş 40; — cel Mic 43; — V, Neagoe 40, 46.
Basarabia (Ţara Românească) 36.
Basarabia 36.
Bathori: Sigismund 47, 50 51,; — Ştefan 34—45, 47, 48, 53.
Bauer, Generalul 59, 75.
Belgrad 34.
Bellanger Stanislas 62, 75—76.
Berceni (Ilfov), com. 55.
Berendei D. 29.
Bethlen, Grigorie de. 34.
Biblioteca Academiei Române 8, 9.
Bilciurescu Victor 82.
Billogradcic, cetatea 41.
biserici: de lemn din Ardeal 81; — din Arpaş 9; — Bucureşti v. Bucureşti; — Budeşti (Vâlcea) 9; — Leordeni Ilfov) 58, 59; — Ueşti (Vlaşca) 81.
Bistriţa 38, 41, 45, 46.
Bobeşti-Bălăceanca (Ilfov), staţie preistorică 54.
Boda 40.
Bogdan cel Orb 18.
Bogdan Ion 38—46.
Bolintin: mănăstire 43; — sat 43.
boltă: cu calote sferice 64; — de penetraţii 64; — semicilindrică 55, 64; — a gangului de intrare, la casa dela Leordeni (Ilfov) 70; — în formă de « anse de panier » 66; — la pivniţele vechi din Muntenia (evoluţia) 64.
Bonfinius 45.
Bongras Ioan 46.
Bosnia 35.
Brăila 38, 53.
Bran 29, 30, 37—39, 41, 44, 45.
Brâncoveni (Romanaţi), castelul 54.
Braşov 25, 34, 35, 38, 40, 43, 44, 46.
Braşoveni 30, 38—43, 45, 46.
Bratutti, Vicenzo 35.
Brezoianu Ioan 43.
Buciaţchi Mihail, căpitan de Sniatin 42.
Bucşani 43.
Bucureşti: 26—30, 35, 37—40, 42—44, 46—53, 82; — arhitectura 82; — baia cea veche a Mitropoliei 86. — Biserici: Albă (Popa Dârvaş sau Vişicăi) 84; — Bradu-Boteanu 86; — Colţii 85 (v. şi m-ri); — Doamnei 83, 85; — Doamnei Ilincăi, ce se cheamă Sfeti Nicolae 85; — Enei (Ienei) 85, 86; — Floreasca 81; — Kretzulescu, 84; — metoh episcopiei de Râmnic 84; — din Prund 86; — Sărindar 83; — Scaune 77, 86; — sf. Dumitru (de jurământ) 83, 85; — sf. Gheorge Vechiu 85; — sf. Nicolae-Şelari 85; Stavropoleos 83; — Zlătarilor 83;

— Calea Victoriei 82. — Caricaturi 82. — Case(le): lui Anton Vanic 83; —lui Assan 83; —Bălăceanului 83; — banului Grigore Cantacuzino 84; —lui Barbu Slătineanu 84; — lui Nae Bățcoveanu 83; — lui Boerescu 84; — Brâncoveanului 83; — caimacamului Iancu Manu 84; — lui Costache Ghica-Brigadierul 83; — lui Costescu 83; — lui Cretzeanu 83; — Dămăroaei 83; — dela Măgureanu 83; — lui Iancu Ghica 84; — lui Ienăchiță Văcărescu 83; — lui Lenş 84; — Melik 81; — lui Musu 83; — lui Păucescu 84; — Peretz 83; — spătarului Pană Filipescu 83; — Zincăi Filipescu-Drugănescu 83. — Cetatea 40, 42, 44—46. — Colegiul sf. Sava 83. — Costume 82. — Curtea domnească a lui Şerban-Vodă Cantacuzino 83; — Curtea Veche 55; — Hanuri: 87; — al Castrişoaei 83; — Colței 86; — Dracii 86; — episcopiei Buzăului 83; — Filipescu 83; — Kretzulescu 84; — lui Zamfir 85; — Zlătarilor 83.— Hotelul Frascatti 83; — Oteteleşanu 83. — Incendierea din 1847, 83. — — Izvoare cu privire la — 84. — Mahalaua Săpunarilor 86. — Mănăstiri: Antim 67; — Colțea (Tresfetitele) 84, 86; — Cotroceni 55; — Mărcuța 55; — Plumbuita 55, 85; — Radu-Vodă 55; — Sărindar 85; — sf. Ioan 83; — Văcăreşti 55. — Muzee: Municipal 54; — Saint Georges 8. — Palatul Soutzo 68. — Podul Mogoşoaei 82—84. — Sărăria 86. — Scaone de carne 85. — Spitalele şi şcoalele întemeiate de Mihai Cantacuzino 86. — Târgul Cucului 85; — Târgul de Jos 85. — Tipuri 82. — Bucureştii Vechiului Regat 82; — vederi 82.
Buda 35, 43.
Budapesta 30, 31.
Budeşti (Vâlcea), bis. 9.
Burdujeni, m-rea 12.
Burgundia 37.
Burlăneşti 25, 27, 50—52.
Buzău, trecătoare 30.
Buzescu, maior G. S. 51.
Buzescu: Preda, mare postelnic 51, 53; — Radu, mare clucer 51, 53; — Stroe 51, 53.
Buzeşti, frații 28, 51, 52, 55.

Cabirii 22.
cafasul pronaosului: la bis. Leordeni (Ilfov) 59.
Callatis 20. V. Mangalia.
Călugăreni 27, 46, 47, 49, 50, 52, 53.
Câmpulung-Muscel 25—29, 38—40, 44—46, 49, 52, 53.
Cândea 27, 28.
Cândeşti 28, 49, 52.
Cândeşti din Vale 26, 27, 52.
Canisa, Ştefan de 34.
Cantacuzino, spătarul Mihail 84.
Căprioru 49.
Capul Coastii 25—27.
cataricaturi: din Bucureşti 82. V. şi Bucureşti.
Carpați 29—31, 33, 35, 37, 39, 44.
case: în Bucureşti, v. Bucureşti; — în Leordeni (Ilfov) 54, **59**, 64—76; — în epoca lui Matei Basarab 64, 68; — de țară 58.
Caselli D. 29, 39, 42, 44.
Casimir: III, regele Poloniei 29; — IV regele Poloniei 41.
Caşin: clopotnița mânăstirii 14, 17.
Catargiu Const., biv vel serdar 27.
cavalerii teutoni 39.
Cavitello Giustiniano 44.
Cazacii 48, 51.
ceramică preistorică 54.
Cernica (Ilfov): m-re 60; — pădure 54.
cetăți: Cetatea Albă 29; Cetatea Neamțului 29, 39; — Curtea Veche 55; — de lângă râul Dâmbovița 30; — Negru-Vodă 25, 29, 39, 46—49; — Poenari 26, 29, 39, 46; — Suceava 16, **18**.
Cetățeni 25, 39.
Cetățuia Negru-Vodă 25, 29, 39, 46—49.
Cetățuia, schit 49.
Cheia, trecătaore 30.
Chishull, Edmund 62.
Chizar Nicolae 25.
Cina cea de taină 9.
Ciuhandu, dr. 8.
Ciumernicu (Ilfov), pădure 54, 57, 59.
clasicism şi romantism în Europa 86.
clopotnițe: a bis. sf. Dumitru din Suceava 11; — a m-rii Caşin 14, 17; — Hlincea 18; — sf. Gheorghe din Suceava 11, **12—17**; — Voroneț 16, 17, 18; — a lui Petru Şchiopul dela Galata 11, 18.
Cluj 31, 43, 46, 47, 51; — muzeul Etnografic 9.
Codlea 52.
Codrul Cosminului 30.
Colonia Agrippina 40, 47.
Comisani 30.
Constanța 23.
Constante Lena 7.
Constantin Brâncoveanu 58, 73.
Constantinescu Mihai, ing. hot. 26.
Constantinopol 37.
contraforți: la bis. m-rii din Burdujeni 12; — Galata 11; — la zidurile curții din Leordeni (Ilfov) 54—55.
Cornescu Mihail 62.
Corvin Matei, regele Ungariei, 41, 43—45.
Costaforu 26.
Costescu George 82.
Costin Nicolae 50, 51.
costume: din Bucureşti 82.
Crăciun Ioan 51, 52.
Craiova 34, 42.
Crâstian, pârcălab. Târgovişte 44.
croații 38.
Croația 37.
Cromer Martin 40, 42.
Cruceberg 39.
Cruşovul 51.
Crutzescu Gheorghe 82.
ctitorii: bis. Leordeni (Ilfov) 59, **61**.
Cucuteni 30.
Culici, Col. Alex. 47, 48.
Cureții 22.
Curim 31.
Cursul Apei 41, 42.
Curtea Veche (Dâmbovița) 29.
curți domneşti: a lui Şerban-Vodă Cantacuzino în Bucureşti 83.

Dacia 25, 34; — Traiană 42.
Dacii 25.
Dalmația 37—39, 52.
Damaris, logofătul 83.
Dâmbovița: cetate 25, 26, 28, 29, 33, 37—52; — județ 25, 27, 28, 30, 37, 38, 45, 49, 51, 52; — oraş 52, 53; — râu 25—30, 37, 38—40, 46, 47, 49, 50, 52, 54; — scaun domnesc 40, 41; — valea 48; — vamă 37—39, 46.
Dan II 38, 39, 43.
Dan Dimitrie, pr. 11.
Dan postelnic 51; — voievod 34.
Dârstor 39.
Dascălu Simion 41—46.
Deisis 9.
Densuşeanu Nicolae 30, 32—37, 39, 40.
Dereus Ioan 27, 51.
Deseu zis Vas 28.
Didron M. 8.
Dionisie al Pogonianii, arhiereu 59.
Dionisie, proegumenul m-rii Nucet 27.
Dioscuri 22.
discuri decorative de alamă ajurate, la sobe 68, 69, **76**.
Ditescu: Grigorie 27; — Hariton 52.
Dlugosz Ioan 29, 35, 41, 45.
Dobrița Voicu 40.
Dobrotici 32, 33.
Dobruşa (Vâlcea), moşia 51.
Dochrez M. 49.
domnii-gemeni 22. V. zeii-gemeni.
Dömös 33.
Dona, dr. J. 9.
Donat Ioan 39.
Draculea (Vlad II Țepeş) 44, 45.
Drag 40.
Dragodăneşti 38, 49, 52.
Dragomir 52; — Românul, pârcălabul cetății Dâmbovița 28—30, 32, 52.
Dragomireşti 30, 49, 50, 52.
Dragoslavele 38, 50.
Dragusevici Constantin 35.
Dudeşti (Ilfov) 57; — spitalul de ciumați 60; — stație preistorică 54.
Dumitrescu: Grigore 28; — Ioan 25—28, 52.

Dunărea 22, 28, 31—34, 37, 39, 43—45, 47; — vad 39.

Emeric voievodul Transilvaniei 32.
Eminescu Mihail 33.
Engel, I. Ch. 29, 49.
Erminia de pictură bisericească 9.
Esarcu C. 43—45.
Europa 37.

Făgăraş 32.
Fejer G. 32, 35.
ferestre: la casa dela Leordeni (Ilfov) **70, 71.**
Ferhat Paşa 47.
Fermendzen 32.
Fessler A. 49.
Filitti, I. C. 42.
Focşani 45.
Fotino Dionisie 45.
Frăsinetul 51.
Frâncii 47.
Frankfort 35.
fresce: de Giacometti 83.
Furdueşti (Ilfov) 56.
fus de coloană torsă **78**—79.

Galata, m-rea 11.
geme 20, 24.
Gemenea 25—27, 30, **38**, 46, 50, 52.
Gemenide 25.
gemmae. V. geme.
George, fiul lui Andrei Voievod 32.
Gheboeni 25, 27.
Gheorghe, sf. 8.
Gherghiţa 39, 49.
Ghermani, familia 63.
Ghibănescu Gh. 42, 43.
Ghimbăşan Iconaru 10.
Giacometti, pictor 83.
Giurescu: Constantin 40, 41, 46, 52; — C. Constantin 28, 29, 34, 35, 41, 42, 46.
Giurgiu 39, 40, 47, 52.
Glina (Ilfov): staţie preistorică 54.
Glodeni 40.
Golescu Maria, despre icoana pe sticlă a zugravului Ioniţă ot Braşov 7—10.
Göllner P. 51, 52.
Gorj 42, 43.
Goslic 46.
Gotha 30, 37, 40.
Grăjdana Spătăreasa, sora lui Udrea vel Armaş 55, 56, 57.
gravuri: în lemn 8; — ruseşti 8.
Grecia 23.
Grecu, pictori de bis. 9.
Grigore Ghica-Vodă 58.
grindă de baricadare 13; — la clopotniţa m-rii sf. Gheorghe din Suceava **15, 16.**
Halle 29.
Hammer 49.
Hanuri bucureştene 87. V. şi Bucureşti.
Haralambie, sf. 7, 8.
Hasan Paşa 47.
Haşdeu, B. P. 35, 36, 38, 40, 45.
Hedviga, regina Poloniei 36.
Heft, arhitect vienez 83.
Hemffy Benedict, banul Bulgariei 30—33; — Niculae 32; — Petre 31—33.
Herovanu Mircea 20.
χιτών 22.
χλαμύς 22.
Hlincea, m-rea **14**, 17.
Huniade Ioan 45.
Hurmuzaki Eudoxiu 30, 32—46, 50—52.

Ialomiţa, râu 28—30.
Iaşi 42.
Icoane ardelene 8.
iconărie populară 7.
Iisus Hristos: în slavă 9; — şi sf. Ioan copii 10; — şi viţa de vie 7, 9.
Ilarian, A. Papiu 46, 52.
Ilfov, jud. 39.
Ilie, sf. 9.
Invierea 9.
Ioanid G. 50, 51.
Ioanidu, I. C. 8, 9.
Ionaşcu Iancu 20, 24; — I. 84.
Ionescu-Bujor, prof. 20.
Ionescu-Gion, G. I. 29, 39, 42.
Ioniţă zugravu ot Braşov 8, 10.
Iorga N. 8, 20, 30, 32—44, 46, 48, 50—52, 62, 81.
Iova 40.
Isopescu Claudiu 46, 47.
Istenmezo, Albert de — vicecomite al Secuilor 41.
Istvanfi N. 47, 49.
Italienii 51.

Jăcmont 34.
Jigmond Bathor 50.
Jirececk 38.
Joe. V. Zeus.
Judecata de apoi 9.

Kaluzniacki E., Dr. 40.
Katona Stefan 37.
Kehaya Bey 61.
Kenner, dr. Friedrich 24.
Kiralie 50.
Kogălniceanu M. 40, 41, 50, 51.
Kretzulescu Safta 58.

Ladislau 29; — duce şi palatin 30; — voievod (Vlad II Ţepeş) 45.
Laic voievod 28, 30—33.
Lange Kurt 23.
Lapedatu Al. 26, 29, 39.
Lăpuşneanu Alexandru 11.
La Tène, epoca 22, 54.
Lazuri 30.
Leaota, culme 25.
Leca Spătarul 56, 57.
Leordeni (Ilfov) 54—63, 64—76; — bis. paraclis 58, 59; — casa 64—76; — curtea boierească 62; — staţie preistorică 54.
Lepeş Ioan, castelan de Deva 31.
Leşii 41.
Leunclavius 35.
Leurdeni (Ilfov): 55, 56, 57, 58, 59, 60. V. Leordeni.
Leurdeani 57. V. Leordeni.
Liov 47.
Lippold Georg 23, 24.
Lipsca 29, 41, 49.
Lithuania 36.
Losoncz, Ştefan de 34.
Ludovic I, regele Ungariei 28—33, 36; — II regele Ungariei 46.
Lupaş Ioan 28.
Lupoianu Const., polcovnic 27.

Macedonia 23, 24.
magazii: la casa dela Leordeni (Ilfov) 69.
Măgura, culme 25.
Mahomed Paşa 49.
Maica Domnului: Galaktotrofusa 7; — îndurerată alături de Iisus 9.
Mânăstiri: Antim 67; — Banu din Buzău 85; — din Burdujeni 12; — Cernica 60; — Colţea (Tresfetitele) 84, 86; — Cotroceni 55; — Galata 11; — Hlincea 14, 17; — Lavra dela Athos 8; — Mărcuţa 55; — Panaghia din dealul Târgoviştei 55; — Plumbuita 55; — Putna 46; — Radu-Vodă, din Bucureşti 55; — Sărindarului, din Bucureşti (v. şi Bucureşti) 85; — sf. Ioan din Bucureşti 83; — Sinaia 86; — Văcăreşti 55.
Mâneşti 27, 49.
Mangalia 20, 23, 24. V. Callatis.
Manu: Constantin G. 59, 62; — familia 59, 63, 73; — Mihail, mare Vornic 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64.
Marea Neagră 22, 23, 37.
Maria: doamna lui Şerban-Vodă Cantacuzino 83; — fiica lui Ivaşco Vornicul Golescu 56; — regina Ungariei 35; — Despina, soţia lui Radul cel Frumos 46, 47.
Maroth, Ioan de, baronul de Machowa 34, 37.
Marula, fiica lui Mihai II Viteazul 51.
« masa raiului » 8.
masă, sf. (pristol), având lipite foi împrejur 8.
Matei Basarab 54, 57, 68.
Maternus, episcop al Transilvaniei 35.
Mavriciu 28.
medalioane de sticlă pictate 9.
Mehadia 32.
Mehedinţi, judeţ 35.
meşteri-gravori: Teodosie dela Neamţ 8; — iconari: Ghimbăşan Iconaru 10; — Ioniţă ot Braşov 7—8, 10; — Ion Pop dela Făgăraş 9; — Savu Moga 10; — Trâmbiţaş 10; — Zainichi Rudolf, poreclit « Dolfi » 10; — zugravi: Polcovnicul Nicolae 59.

http://patrimoniu.gov.ro

metereze: la zidurile de împrejmuire dela curtea din Leordeni (Ilfov). 55.
Miechowski, M. 45.
Mihai Vodă, deal 29.
Mihai voievod 37.
Mihai II Viteazul 27—29, 45—52, 53, 54, 55.
Miletici L., 40, 42, 43.
Minea Ilie, Dr. 29, 31—32,35, 39, 40.
Mircea I cel Bătrân 33—38, 40, 42, 43, 52.
Mircea Voievod (Ciobanul) 52.
Miron Costin 14.
Mitropolia, dealul 29.
mobilier: la bis. din Leordeni (Ilfov) 59.
Moga Savu, meşter iconar 7, 10.
Moisescu Gh., preot 49.
Moldova 30, 36, 38, 40—45, 48, 50, 51, 53.
Moldoveni 49, 51.
morminte de incinerație 54.
Motogna Victor 29.
Mottereau, arhitect 84.
Moxa Mihail 33.
Müller G. 35.
Munteni 34, 36.
Murnu Arry, pictor 20.
Muşa, jupâneasa lui Udrea vel Armaş 55.
Muscel, judeţ 25, 27, 29, 35, 38, 39.
Muşlea I. 8.
Muzee: — de arte frumoase din Budapesta 80; — Etnografic din Cluj 9; — Municipal din Bucureşti 54; — Saint Georges din Bucureşti 8.

Naghi G. 31.
Naşterea Domnului 9.
Neagu 52; — Alex. 7, 9.
Neajlov, râu 43.
Neda, I. M. 9.
Negrea Stan 51.
Negru-Vodă, schit Cetăţuia — 48, 49, 53.
Neigebaur, I. F. 62, 76.
Nemţi 39.
Neugrad 35, 36.
Neumann, Fr. K. 37.
Nicolae, sf. 7. V. şi Niculae.
Nicolae din Lancrăm 8.
Nicopol 33, 39.
Nicopolul-Mare 36; — Mic 34, 35.
Niculae Alexandru, Voievod 28.
Niculae: de Gara, ban de Makowa 32—35, 52; — fiul lui Grigorie, comite de Veves 30—31; — fiul lui Iosif Makkas 31; — Voievodul Transilvaniei 29—33.
Niculăescu St. 35, 38—40, 42, 46, 50.
Niculescu Iosif 25.

Oancea logofătul 56, 57.
Ochiul Boului, baltă 54.
Olt, râu 35, 52.
Oltenia 30, 35, 52.
Onceşti, sat 25.
Onciul D. 29, 42.
Onufrie, egumenul m-rii Dealul 27.
Oprea 51.
Oprescu G., prof. 86; — despre † Coriolan Petranu 80—81.
Oradea-Mare 43, 46.
Orăţii, dealul 39.
Orbini, Don Mauro 34.
Orşova 35, 36.

Pădure Banul den Săcuiani 56.
Paget, Lordul 62.
palatul: caimacamului Mihalache Manu pe Dâmboviţa 61; — Soutzo (Bucureşti) 68.
Panaitescu, P. P. 38—40, 42—43.
Pană: iuzbaş 27; — logofăt 27.
Pantelimon (Ilfov), pădure 54, 59.
parament: piatră şi cărămidă 11, 18.
Paris 49.
Parnia Corvin, preot 26.
Parsic C. 49.
Pârvan V. 22; — Getica 84.
Pârvul 51, 52; — logofăt 51.
Pasărea, munte 35.
Pătraşcu voievod, tatăl lui Mihai Viteazul 51, 52; — fiul lui Mihai Viteazul 51.
Pauly Wissowa 24.
Pavelescu I. 9.
Peceneaga (jud. Constanţa), com. 20. 22, 24.
Pelleridi Petru 51.
Peninsula Balcanică 29.
Perrin Raoul 62, 75.
Perşani, sat 7.
Perşi 47.
Pesaro 34.
Pesciani Mihail 41.
Pesta 30.
Pesty Frigyas 31, 36; — Ortvay 36.
petasos 22.
Petersburg 39.
Petranu: Coriolan 80—81; — Ion 80.
Petru 29; — Şchiopul 11, 18; — vicevoievod 28, 31; — voievod (cel Tânăr) 51, 52.
Picolomini Silvio 51.
pictori de bis: Grecu 9. V. şi meşteri zugravi.
Pietrari 27.
pilos 22.
Piscullo da Melfi, Fra Giuseppe 50.
pivniţă: la casa din Leordeni (Ilfov) 55, 59, 60, 64, 75; — de piatră 64; — la palatele Cantacuzinilor şi Brâncovenilor 64.
Pleniţa 51.
pod basculant 13, 14; — la cetatea Sucevii 18.
Podea T. 9.
Podolia 42.
Podul Dâmboviţei 29, 39.
Podul Inalt 43, 45.
Poenari, cetate 26, 29, 39, 46.
Pojon 36, 37.
Polcovnicul Nicolae, zugrav 59.
Polonia 31, 36, 48.
Pongracz Ioan, voievodul Transilvaniei 41, 43.
Ponor 40.
Pontos Euxeinos 22, 24.
Pop: Ion dela Făgăraş 9; — Onisie 8.
Popescu: Alexandru 25; — D. N. 38.
Popeşti, sat lângă Bucureşti 60, 62.
porţi: la cetatea Sucevei 19; — de clopotniţă, la mânăstirile: Caşin 14, 17, 19; — sf. Gheorghe din Suceava **15**, **16**, 19; — Voroneţ 17, **19**; — culisante orizontal 13, 14; — culisante vertical 14; — la zidurile dela curtea din Leordeni (Ilfov) 55, **56**, 57.
Posada 35, 37.
Potra George, prof. 87.
Predeal 30.
pristol. V. masă, sf.
Proca, popa dela sf. Vineri (Bucureşti) 56.
Pucheni 27.
Puşcariu Ioan 39, 42.
Putna, m-re 46.

Radojičič, G. Sp. 35.
Radu 51; — III cel Frumos 39—44; — V dela Afumaţi 46; — II Pleşuvul 38; — Vodă 29, 56.
Rădulescu: Codin 39; — Dumitru 27; — G. G. 8.
Ragusa 34.
Raguseni 31, 51.
Râjnov 46.
Râpa Rudarilor 26.
Răstignirea 9.
Regleanu, M. G. 49, 52.
reparaţii: la m-rea Antim din Bucureşti 67.
« Ringsteinsiegel » 24.
Roma 46.
Romalo, Nadejda Gr. 10; — despre Leordeni 54—63.
România 38, 40—43, 46.
Românii 25, 28—30, 32, 34—37, 39, 40, 43—45, 48—53.
Romstörfer, K. A. 16, 19.
Romula 23.
Rosetti, Dinu V. 54.
Rossbach O. 24.
Rucăr 29, 30, 37—39, 50.
Rudeanu, familia 56.
Ruffus Petre 29.
Rusia 36.

Sacerdoţeanu Aurelian 51, 82—87.
Sacken, dr. Eduard Freih. von — 24.
Săcui 28, 29, 41, 50.
Samurcaş, logofătul 61.
săpături preistorice: la Leordeni (Ilfov) 54.
Sârbi 38.
Saşi 43, 50.
Sauciuc-Săveanu, prof. Teofil, despre două geme antice din Scythia Minor 20—24; — despre † prof. I. Andrieşescu 80.

http://patrimoniu.gov.ro

Savoia, Eugeniu de — 52.
Şcheiul la Potoc 52.
Schwandtner G. 29.
Scythia Minor 20, 24.
Seadeddin 35.
Sebeş, district 32.
Şeica-Mare 9.
Şerban cupeţ 27.
Severin: ban 36; — cetate 31—33.
sfinţi cavaleri 8.
Sibieni 35, 44.
Sibiu 35, 42, 51.
sigilii inelare 24. V. Ringsteinsiegel.
Sigismund: I regele Ungariei şi împărat al Germaniei 34—37, 40; — III rege al Poloniei 55.
Silistra 39.
Simion 28; — Vodă 56.
Simionescu Petrică 20.
Sinan Paşa 46, 47, 49—53.
Şincai Gh. 29, 42, 45.
Sion G. 26, 34.
Siret, râu 39.
Şişman, ţarul bulgar din Târnova 31.
Sixt IV, Papa 44.
Slavi 34.
Smarandescu Paul, arhit. 81.
sobe de zid cu fumuri la casa dela Leordeni (Ilfov), 68, 72—75.
Sofia 40
Solnoc 37.
Sor 40; — Petru 40.
Sora 51.
Sorin 51.
Soteres 22.
spitaluri: Colţea din Bucureşti 84; — de ciumaţi dela Dudeşti (Ilfov) 60.
Sracimir, ţar 18, 30, 33.
Stanca, doamna lui Mihai Viteazul 51.
Stănescu Andrei, căpitan 27.
staţii preistorice: Bobeşti-Bălăceanca, Dudeşti, Glina, Leordeni (Ilfov), Tânganu, Văcăreşti 54.
Ştefan: arhiepiscop de Colocsa 33; — cel Mare, voevodul Moldovei 17, 19, 38, 41—46, 53; — despotul Serbiei 37; — logofăt 27; — Răzvan, domnul Moldovei 40.
Ştefănescu: prof. I. D. 9; — Iulian 50.
Ştefăniţă-Vodă 18.
Ştefulescu Alex. 42, 43.
Stibor, voievodul Transilvaniei 36—37, 52.
Stoeneşti 25, 27, 39, 48—50.
Strigoniu 29.
Strzygowski Iosef 80.
Studina: Bărbuleţ 51; — Mesteacăi 51.
Studiniţa 51.
subterane: la curtea din Leordeni (Ilfov) 55.
Suceava: bis. sf. Dumitru 11; — cetatea 16, 18, 50; — m-rea sf. Gheorghe 11; — tezaurul mânăstirii 9.
Suhodolechi Egidie 42.
Talloczy L. 35.
Tănase, căpitan 27.
Tânganu (Ilfov), pădure 54; — staţie preistorică 54.
Ţânţu Ion 20, 22, 23.
Ţara: Bârsei 39, 43, 46; — Făgăraşului 42; — Moldovei 41, 46; — Muntenească 41, 43; — Românească 25, 28, 30—39, 41, 43—46, 48, 50—52; — Săcuilor 28, 29, 31; — Severinului 32, 33; — Ungurească 30.
Tarent 22.
Târgovişte 25—30, 37—40, 42, 44, 46—53.
Târgşor 38, 40, 43, 46.
Târgu-Jiului 42.
Târnava Mică, comitat 43.
Tefeleica, culme 25.
Teleajen, trecătoare 30.
Teodora 51.
Teodoru Horia: despre porţile Sucevei 11—19; — despre uşa bis. Scaune din Bucureşti 77—78; — despre un fus de coloană torsă 78—79.
Teodosie, gravor dela m-rea Neamţ 8.
Teofil, mitropolitul Ţării Româneşti 57.
θεοὶ μεγάλοι 22.
Terch 30.
Teusch, G. O. 25, 46.
Thasos: tetradrahme de — 54.
Thuan, A. I. 52.
Thurocz I. 29.
Ţîmforea Matei 8.
Timişoara 31, 32, 36.
Tocilescu Gr. Gh. 29, 30, 38—44, 46.
Toma cupeţ 27.
« Toma Veronicăi » 9.
Tomplin 32.
Toscana 51.
Traian 25.
Trâmbiţaş, iconar 10.
Transilvania 28, 30, 31, 43, 48.
Treime (Troiţă), sf. 7, 9.
Tudor D. 23.
Turcii 25, 26, 28, 29, 33—37, 41—50, 52—53.
Turculeţ Ştefan 41.
Turnu 35; — Măgurele 39; — Roşu 37.
turnuri: de pază la zidurile dela Leordeni (Ilfov) 55.
Turturea Paharnicul ot Glina 56.
Tutova 48.
Tyrnavia 29.

Udrea vel Armaş 55. V. Băleanu: familia.
Ueşti (Vlaşca) bis. 81.
Ungaria 29—33, 35—37, 42—46, 49.
Ungurii 28—33, 34, 36, 37, 39, 41, 43, 50.
Ureche Grigorie 40, 41, 46.
Uril 51.
uşi: de lemn la bis. Scaune din Bucureşti 77, 78; — la clopotniţe: a bis. sf. Dumitru din Suceava 12; — a m-rii sf. Gheorghe din Suceava 12; — a lui Petru Şchiopul la m-rea Galata 12.

Văcărescu: Badea, Postelnicul 27; — Constantin 58; — Enache 58; — familia 58, 62; — Iordache postelnicul 27; — Radu 58; — Smaranda 58 (v. Manu).
Văcăreşti (Ilfov) 46; — staţie preistorică 54.
Vaillant 62.
Valachia 30, 41, 43, 46, 50—53.
Valachii 50.
Valea: lui Paşa Buliman 28; — Dâmboviţei 30.
Vasilescu Al., despre cetatea Dâmboviţei 25—53.
Venelin J. 39—41, 43.
Veneţia 34, 39, 43.
Veneţieni 51.
Veress, Dr. A. 30, 46, 47, 50—52.
Vidin 28, 30, 31—33.
Viena 38, 49.
Vîrtosu E. 8.
Visconti, nunţiu apostolic 50.
Visegrad 33.
Visliţia 41.
Vişa 51.
Vissoveca Dobeslav 42.
Vlad 51; — biv vel Paharnic 57; — I Dracul 38, 41, 52; — II Ţepeş 37, 39, 40, 42 — 46, 52; — VI Vintilă 40.
Vladislav: I Voievod 28, 29, 31—33; — II Voievod 39; — III Voievod 46; — Drăculea (Vlad II Ţepeş) 45; — Iagello, regele Poloniei 35, 36, 40.
Voica Eni 51.
Voicu 51.
Voinea 27, 28.
Voineşti 25—28, 50, 52.
Voroneţ: clopotniţa m-rii 16, 17, 18.
vulturul: atribut al lui Zeus 23; — bicefal 59.

Werner K. 35.

Xenopol, A. D. 42.

Zagreb 32.
Zainichi Rudolf (« Dolfi ») iconar. V. meşteri.
Zefchid S. 27.
zeii gemeni 22.
Zeus: Aetophoros 23; — pe intaglii 23; — pe tron 23, 24; — rezemându-se în sceptru 23.
Zichy C. 31, 34.
zidăria: clopotniţii m-rii sf. Gheorghe din Suceava 11.
ziduri de împrejmuire: la curtea din Leordeni (Ilfov) 55, 71.
Zimmermann F. 35.
zugravi. V. meşteri.

http://patrimoniu.gov.ro